

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

NAZİLLİ'DE

SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAYAT

(1923 – 1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

SELMA URAL

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet TEMEL

EYLÜL 2014

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

NAZİLLİ'DE
SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAYAT
(1923 – 1950)

SELMA URAL

Sosyal Bilimleri Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 30.09.2014

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 05.09.2014

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Temel

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Dilşen İnce Erdoğan

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Erdoğan Keleş

Enstitü Müdür V. : Yrd. Doç. Dr. Aytekin FIRAT

EYLÜL 2014
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 10/ 06 /2014 tarih ve 634-2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24-2 maddesine göre, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Selma URAL'ın "Nazilli'de Sosyo- Ekonomik ve Kültürel Hayat (1923-1950)" adlı tezini incelemiş ve aday 05/09/2014 tarihinde saat 14:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet TEMEL

Doç. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN

Doç. Dr. Erdoğan KELEŞ

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Nazilli’de Sosyo - Ekonomik ve Kültürel Hayat (1923 – 1950)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..30/09/2014

SELMA URAL

İMZASI

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU**

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

**Soyadı : URAL
Adı : SELMA**

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Nazilli'de Sosyo - Ekonomik ve Kültürel Hayat (1923 – 1950)

Y. Dil :

**TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans
X**

**Doktora
O**

**Sanatta Yeterlilik
O**

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : TEMEL, Mehmet

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 149

TEZİN KONUSU (KONULARI) : Nazilli'de Sosyo - Ekonomik ve Kültürel Hayat
(1923 – 1950)

1. Ekonomi
2. Eğitim
3. Sağlık
4. Nüfus

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Aydın
2. Nazilli
3. Tek Parti Dönemi

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Aydın
2. Nazilli
3. Single Party Period

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası : *J. Aydın*

Tarih : 25.../09/2014

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	I
Özet.....	V
Abstract.....	VI
Önsöz.....	VII
Ekler.....	IX
Tablolar.....	XI
Kısaltmalar.....	XV
Giriş	
1.Nazilli'nin Coğrafi Yapısı.....	1
2. XX. Yüzyıl'a Kadar Nazilli'nin Tarihi Gelişimi	1
2.1. Nazilli'nin Adı.....	1
2.2. Nazilli'nin Tarihçesi.....	2
2.2.1. Milli Mücadele Öncesi Nazilli.....	2
2.2.2. Milli Mücadele Yıllarında Nazilli.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZİLLİ'DE EKONOMİK YAPI (1923 - 1950)

1.TARIM VE HAYVANCILIK.....	9
1.1. Cumhuriyet Öncesi Nazilli'de Tarımın Tarihsel Gelişimi.....	9
1.2. 1923-1950 Dönemi Nazilli'de Tarım ve Hayvancılık.....	13
1.2.1. Tarım.....	13
1.2.1.1.Tarım Ekim Alanları ve Üretim.....	13

1.2.1.2. İncir.....	20
1.2.1.3. Pamuk.....	22
1.2.1.4. Zeytin.....	24
1.2.1.5. Susam.....	25
1.2.1.6. Üzüm.....	25
1.2.1.7.Meyan Kökü.....	26
1.2.1.8. Meyvecilik.....	27
1.2.1.9. Sebzeçilik.....	27
1.2.2. Hayvancılık.....	27
2. TİCARET VE SANAYİ.....	29
2.1.Ticaret.....	29
2.1.1. Bankalar.....	30
2.1.2. Kooperatifler.....	31
2.2. Sanayi.....	32
2.2.1. Dokuma Sanayi.....	35
2.2.2. Maden Sanayi.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

NAZİLLİ'DE EĞİTİM VE KÜLTÜR HAYATI (1923 - 1950)

1. EĞİTİM HAYATI.....	42
1.1.Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Nazilli'de Eğitim	42
1.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Nazilli'de Eğitim.....	43

1.2.1.İlköğretim Alanındaki Gelişmeler ve İlçedeki İlkokullar	46
1.2.1.1.Bağımsız Eğitimci Köy Okulları	51
1.2.1.2.Resmi Gündüzlü İlkokullar	55
1.2.1.3.Resmi Bağımsız Eğitimci Köy Okulları	57
1.2.1.4.Resmi Öğretmenli Köy İlkokulları	58
1.2.2. Ortaöğretim Alanındaki Gelişmeler	61
1.2.3.Nazilli’de Lise Eğitimi	64
2. KÜLTÜR HAYATI	65
2.1.Halkevleri	65
2.2. Resmi Bayramlar	78
2.3. Gayri Resmi Törenler	79
2.3.1.Hidrellez	79
2.3.2. Gencer	79
2.2.3. Geleneksel Deve Güreşleri	80
2.4. Nazilli’de Basın Hayatı	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAZİLLİ’DE SAĞLIK (1923 - 1950)

SAĞLIK KURULUŞLARI VE SALGIN HASTALIKLAR	83
1. Tek Parti Döneminde Sağlık Politikaları	83
2. Nazilli’de Sağlık Kuruluşları	87
3.Nazilli’de Sağlık Sorunları	92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NAZİLLİ'DE NÜFUS VE SOSYAL YAPI (1923 - 1950)

1.NÜFUS	95
1.1.Osmanlı Dönemi Nazilli'de Nüfus ve İdari Yapı	95
1.2.Cumhuriyet Dönemi Nazilli'de Nüfus ve İdari Yapı	96
1.2.1.Nazilli'nin Nüfus Gelişimi	97
1.2.1.1. 1927-1935 Arası Genel Nüfus Sayımları	98
1.2.1.2. 1945 Genel Nüfus Sayımları	100
1.2.1.3. 1950 Nüfus Sayımları	104
2. SOSYAL HAYAT	106
2.1.Nazilli'de Spor Faaliyetleri	106
2.2. Resmi Kuruluşlar, Dernek ve Cemiyetler	109
2.3. Bayındırlık Hizmetleri	111
2.3.1.Nazilli Belediyesi	111
2.3.2. İmar Faaliyetleri	113
2.3.3.Su	114
2.3.4.Elektrik	115
2.3.5. Yol	115
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	124

ÖZET

Bu çalışmada 1923-1950 yılları arasında Aydın şehrinin merkez ilçeden sonra en fazla nüfusa sahip ilçesi olan Nazilli’de ekonomik durum, demografik yapı, eğitim ve sağlık alanındaki gelişmeler ve sorunlar incelenmiştir. Değerlendirme yapılırken bu dönemde yetiştirilen tarım ürünleri, ticaret ve sanayi kolları, yıllara göre ilkökul, ortaokul ve lise eğitimindeki gelişmeler, öğretmen, öğrenci, sınıf ve okul sayıları, öğrencilerin sınıf geçme durumları, eğitime büyük katkı sağlayan Halkevleri ve faaliyetleri, sağlık politikaları, sağlık kuruluşları ve salgın hastalıklar, Cumhuriyet döneminde nüfus yapısı ve sosyal hayat ele alınmıştır. Çalışmada temel kaynak olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşiv belgeleri, Salnameler, o döneme ait gazeteler ve TÜİK verileri kullanılmıştır. Nazilli’nin, gerek Basma Fabrikası ve demir yolları ile gerekse verimli toprakları sayesinde bol ve çeşitli ürünler yetiştirilmesinden dolayı ticari ve ekonomik açıdan yalnız Aydın İli ve Ege Bölgesi için değil ülkemiz içinde büyük önem taşıdığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca nüfus, eğitim, kültür ve sosyal yapı istatistik verilerle birlikte ele alınmıştır.

ABSTRACT

In this study, it has been investigated the economic status, demographics, developments and problems in the field of education and health between the years of 1923-1950 of Nazilli which is the most populous county after the central district of Aydın. While being considered this period, it has been mentioned the agricultural grown products, trade and industries; according to the years the developments of primary, secondary and higher education, the number of teachers, classes and schools, the status of students passing class, Community Centres and their activities which contribute greatly to education, health policies during the single party era, health care organizations and epidemics, the population structure and social life during the Republic Period. In this study, the documents of Prime Ministry Republic Archive, the newspaper of that period and the data of TSI have been used as a main source. Besides Textile Factory and railways, due to the ample and varied grown products thanks to fertile soil, it has been concluded that Nazilli is an important county in terms of commercial and economic not only for Aydın and Aegean Region but also for our country. Population, education, culture and social structure have been also mentioned along with statistical data.

ÖNSÖZ

Geçmişimizi ve yaşadığımız yeri ne kadar iyi tanırsak, bugünle ilişkilendirip algılamamız ve geleceği planlayabilmemiz o kadar kolay olacaktır. Şehir olma bilincinin kazanılmasında ve yaşanan yerin sosyo-ekonomik yapısının ve kültürünün algılanmasında yerel tarih çalışmalarının önemi büyüktür.

1923-1950 yılları arasında Nazilli’de sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın çalışma alanı olarak seçilmesinin nedeni, yinelenen bilgilerin tekrarından çok yeni bilgiler bulmayı amaçlamaktır. Nazilli’de bu dönem hakkında yapılan çalışmalar taranmış ve sonuçta yazılan kitap ve makalelerin, sanayileşmede önemli rol oynayan Sümerbank Basma Fabrikası üzerinde yoğunlaştığı gözlenmiştir. Ülke ve yöre ekonomisine büyük katkısı olan bu fabrikanın yanında Nazilli’nin ekonomik ve sosyal hayatının incelenmesi, İlçe’nin demografik özellikleri, eğitim, sağlık, ekonomik ilişkileri, üretim, enerji kaynakları, ticaret ve sosyal hayatı ile ilgili özelliklerinin, Cumhuriyetin ilanından sonra değişim sürecinin etkileri de göz önüne alınarak değerlendirilmesi ve sonuçta gelişmekte olan yerel tarihçilik anlayışına katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Giriş bölümünde Nazilli adının menşei, coğrafyası, milli mücadele öncesi ve mücadele yıllarındaki genel durumu incelenmiştir. I. Bölümde, ilçede tarımının tarihsel gelişimi ile birlikte Cumhuriyet’in ilanından sonra tarımsal faaliyetler, ekim alanları ve yetiştirilen ürünler ve bu ürünlerin demiryolları ile ticareti, hayvancılık, dokuma, maden sanayi ve özellikle de Basma Fabrikası ile dokuma sanayindeki gelişmeler ve bu gelişmelerin Nazilli ekonomisine katkıları ele alınmıştır. II. Bölümde, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Nazilli’de eğitim durumu ve Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte değişen eğitim anlayışı ve yenilikleri, okur-yazarlık oranı, ilkokulların yıllara göre gelişimi, öğrencilerin öğretmenlerin, okulların sayıları, başarı durumları ve sorunları istatistikî verilerle incelenmiştir. Bunun yanında orta öğretim ve lise eğitimindeki gelişmelerle birlikte, yaptıkları faaliyetlerle, konu olan dönemin sosyal hayatını renklendiren, canlandıran Halkevlerinin, eğitime katkıları ele alınmıştır. III. Bölümde, tek parti döneminde sağlık politikaları, sağlık kuruluşları ve sağlık sorunlarına yer verilmiştir. IV. Bölümde ise Osmanlı Devleti’nin son döneminin nüfus ve idarî yapısının incelenmesiyle birlikte Nazilli’nin Cumhuriyet döneminin nüfus gelişimi ve 1927-1950 yılları arası genel nüfus dağılımı ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde sosyal

hayatımızda gerekli olan dernekler, cemiyetler, resmi kuruluşlar, sportif faaliyetler ve bayındırlık hizmetlerine de yer verilmiştir.

Değerlendirmeye çalıştığımız bu dönem için, Ankara Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi temel kaynak olmak üzere Salnamelerden, Aydın, Ant, Anadolu gibi o döneme ışık tutmuş yerel gazetelerden, TÜİK verilerinden, ve ele alınan dönemle ilgili yayınlanmış olan araştırma-inceleme eserleri ve makalelerden yararlanılmıştır.

Tez çalışması sırasında bilgi ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Temel'e çok teşekkür ederim.

EKLER

1.1945-1946 Eğitim Öğretim Yılında Aydın İlindeki Resmi İlkokulların Sınıf, Şube, Dershane Durumları	134
2. Öğretmen Üzerine Faal Okul Sayısı ve Sınıf Usulü Tatbikatını Gösteren Okullar (1945-1946)	135
3. Resmi Gündüzlü İlkokulların İdare Bölümü Üzerine Ders Kesiminde Öğrenci Durumu (1944-1945).....	136
4. Resmi Gündüzlü İlkokulların İdare Bölümü Üzerine Ders Kesiminde Öğrenci Durumu (1945-1946)	137
5. Bütün Halkevlerinin Bir Yıl İçinde Yapmaya Mecbur Oldukları İşleri Gösterir Asgari Çalışma Planı.....	138
6.Nazilli'ye Bağlı 81 Köyün Yılda Ödediği Devlet ve Hususi Muhasebe Vergileri ve Köy Gelirleri.....	141
7. Gelir Türleri.....	141
8. Gelirlerin Harcandığı Hizmet Birimleri.....	142
9. 1950 Sayımına Göre Atça Bucak Merkezine Bağlı Köylerin Nüfusu.....	142
10. 1950 Sayımına Göre Kuyucak Bucak Merkezine Bağlı Köylerin Nüfusu.....	143
11.1950 Sayımına Göre Sultanhisar Bucak Merkezine Bağlı Köylerin Nüfusu.....	143
12. Aydın, 7 Ağustos 1937, no:11.....	144
13. Ant,18 Mart 1933, no: 93.....	145
14. Ant, 29 Mart 1933, no: 103.....	146
15. Anadolu 29 Eylül 1935, no: 2	147

- 16.** 18 Mayıs 1923 Tarihinde Kazım Karabekir'in Kurtuluş Savaşı Sonrası Bir Yangın Harabesine Dönen Aydın ve Nazilli'ye Yardım Edilmesi İçin Bakanlar Kuruluna Yazmış Olduğu Resmi Yazı148
- 17.** 26 Temmuz 1924 Tarihinde Başbakan İsmet İnönü'ye Aydınlı Halkının Yazmış Olduğu Rica Mektubu (Tabakhane Çayının Menderes Nehrine Kadar Temizlenerek Sıtma Hastalığına Karşı Tedbirlerin Alınması, Osmanlı Bankasının Şube Açması, İncirÜreticileri İçin Kooperatif Kurulması).....149

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Nazilli İlçesinde 1928 Yılında Yetiştirilen Ürünler	16
Tablo 2. Nazilli’de 1950 Yılında Yetiştirilen Ürünler ve Miktarları	19
Tablo 3. İzmir Ticaret ve Zahire Borsası’nda Satılan Ürünler (22-28 Eylül 1937)	29
Tablo 4. 1938 Yılında Nazilli Ticaret ve Sanayi Odasından İdare İmza Sirküleri	33
Tablo 5. Nazilli’de 1927 Yılındaki İşletme ve Ücretli İşçi Sayısı	34
Tablo 6. 1935-1950 Yılları Arasında Aydın’da Okur Yazar Oranı	45
Tablo 7. Aydın’daki İlkokulların Yıllara Göre Gelişimi (1923-1950)	47
Tablo 8. 1944-1945 Eğitim Öğretim Yılında Aydın İlindeki Resmi İlkokulların Sınıf, Şube, Dershane Durumları	49
Tablo 9. 1944-1945 Eğitim Öğretim Yılında Aydın İlindeki Resmi İlkokulların Öğretmen Durumları	50
Tablo 10. 1940-1941 Yıllarında Nazilli Merkez ve Köylerinde 7-16 Yaş Eğitim Çağındaki Çocukların Sayıları	52
Tablo 11. 1940-1941 Yıllarında Nazilli Merkezinde ve Köylerinde İlkokul Eğitimini Tamamlamış Çocukların Sayıları	52
Tablo 12. 1940-1941 Yıllarında Nazilli Merkezinde ve Köylerinde İlkokul Eğitimine	

Devam Eden Çocukların Sayıları	53
Tablo 13. 1941 Yılında Nazilli ve Köylerinde İlkokul Eğitiminden Mahrum Kalan Çocuk Sayısı ve Yüzdeleri	53
Tablo 14. Resmi Gündüzlü İlkokulların İdare Bölümü Üzerine İmtihan Sonunda Sınıf Geçen Öğrenci Durumu (1944-1945)	55
Tablo 15. Resmi Gündüzlü İlkokulların İdare Bölümü Üzerine İmtihan Sonunda Sınıf Geçen Öğrenci Durumu (1945-1946)	56
Tablo 16. Aydın'da Resmi Bağımsız Eğitimli Köy Okullarının İdare Bölümleri Üzerine Öğrenci ve İmtihan Durumları (1945-1946)	57
Tablo 17. Aydın'da Resmi Bağımsız Eğitimli Köy Okullarında Öğrenimden Tamamen Ayrılan Öğrencilerin Dağılımı (1945-1946)	58
Tablo 18. 1949-1950 Yılları Arasında Nazilli'de ve Köylerinde Bulunan Okul Çeşitleri Ve Öğrenci Sayıları	60
Tablo 19. 1923-1950 Yılları Arasında Aydın'daki Ortaokulların Gelişimi	62
Tablo 20. 1949 Yılında Resmi Ortaokulların Yıllık Giderleri	64
Tablo 21. 1932-1933 Yılları Arasındaki Dönemde Aydın Halkevinde Şubelerin İdare Heyeti ve Komitelerin Toplantı Sayısı	69
Tablo 22. 1933 Yılında Aydın Halkevi'nde Şubelere Göre Faaliyette Bulunan Üye	

Sayıları	70
Tablo 23. 27 Mart 1935 tarihinde Nazilli Halkevi İdare Heyeti ve Komiteleri	71
Tablo 24. Güzel Sanatlar Komitesi İdare Heyeti	72
Tablo 25. Temsil Komitesi İdare Heyeti	72
Tablo 26. Spor Komitesi İdare Heyeti	73
Tablo 27. Kütüphane ve Neşriyat Heyeti	73
Tablo 28. 1937 Yılında Aydın, Nazilli ve Söke Halkevlerinde Düzenlenen	
Etkinlikler ve Katılımcıların Sayıları	75
Tablo 29. Yıllara Göre Nazilli'nin Şehir Nüfusu Gelişimi (1927-1950)	98
Tablo 30. 1927-1935 Nazilli Kenti Nüfusu	99
Tablo 31. 1930 Genel Nüfus Sayımı	99
Tablo 32. 1935 Genel Nüfus Sayımına Göre İl ve İlçe Nüfusu	100
Tablo 33. 1945 Nüfus Sayımına Göre İl ve İlçelere Göre Nüfus Sayımı	101
Tablo 34. 1945 Yılı Genel Nüfus Sayımına Göre Aydın İlçe ve Köylerdeki	
Nüfus Sayısı	101
Tablo 35. 1945 Yılı Nazilli Bucaklar ve Muhtarlıklar İtibarıyla Nüfus Sayısı	102
Tablo 36. 1940- 1945 Yılları İlçeler İtibarıyla Muhtarlık Sayısı, Ortalama Muhtarlık	
Nüfusu ve Yüzey Ölçüleri	103

Tablo 37. 1950 Sayımına Göre Bucak Merkezleri ve Köylerin Nüfusu	104
Tablo 38. 1950 Sayımına Göre İlçe Merkezine Bağlı Köylerin Nüfusu	105
Tablo 39. 1950 Yılı İlçeler İtibariyle Muhtarlık Sayısı, Ortalama Muhtarlık Nüfusu ve Yüzey Ölçüleri	106
Tablo 40. 1947 Yılında Aydın ve Nazilli'deki Yıllık Su Sarfıyatı	114

KISALTMALAR

- a. g. e.** : Adı geçen eser
a. g. m. : Adı geçen makale
a. g. t. : Adı geçen tez
BCA : Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivleri
Daire Başkanlığı
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
Çev. : Çeviren
Dr. : Doktor
Haz. : Hazırlayan
Kg. : Kilogram
Km : Kilometre
köyl. : köyler
kw : Kilowat
m : Metre
s. : Sayfa
S. : Sayı
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSYB : Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı
TİCİ : Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı
Topl. : Toplam
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
Vb. : Ve benzeri
Vd. : Ve diğerleri

GİRİŞ

1. Nazilli'nin Coğrafi Yapısı

Nazilli, Ege Bölgesi'nde bulunan Büyük Menderes Ovası'nın kuzey kenarında, Menderes Nehri'nin doğu kısmında, Sarayköy-Aydın arasında Oyuk Dağları'nın güney yamacında düzlük bir alana kurulmuştur. Aydın İli'ne bağlı olan İlçe Büyük Menderes Vadisi'nde yer almakta olup yüz ölçümü 1593 km²'dir. İlçe'nin büyük bir parçası, Büyük Menderes Vadisi'nin doğusunu kapsar. Doğudan Sarayköy, Kuyucak ve Buldan, batıdan Aydın ve Sultanhisar, kuzeyden Alaşehir, Ödemiş, güneyden Bozdoğan ilçeleriyle çevrilidir¹.

2. XX. Yüzyıl'a Kadar Nazilli'nin Tarihi Gelişimi

2.1. Nazilli'nin Adı

Nazilli adının kökeni konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Antik dönemde Nysa (Nisa) kenti çok önemli bir eğitim ve kültür merkezi olarak bilinmektedir. Bu nedenle adı geçen bölgeye Osmanlılar döneminde Nisa İli denilmiştir. Nisa İli, Nazilli, Kuyucak, Sultanhisar, Bozdoğan, Atça, İsabeyli, Yenipazar, Dalama, Köşk ve Horsunlu bölgelerini kapsamaktadır. Osmanlıların bu yöreler için kullandıkları Nisa İli'nden, Nazilli adının türemiş olduğu varsayılmaktadır². İlçenin adıyla ilgili bir diğer rivayet ise Nazilli isminin buraya yerleşen Nazlu Oymağı adının zamanla değişmesi neticesinde ortaya çıkmasıdır. Konuyla ilgili diğer bir rivayet ise kadınlarının çok güzel ve biçimli elleri olmasından ötürü, şehre Naz-İli adı verildiği yönündedir³.

XVIII. yüzyıl vakıf kayıtlarından 1720 tarihli vakfiyede Kestel ile birlikte anılan Nazilli'nin idari yapısı için farklı ifadeler kullanılmaktadır. Adı geçen bu vakfiyede Nazilli ile ilgili olarak:

¹ Neslihan Demirhan, **19. Yüzyılda Nazilli'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 26.

² Aslan Buğdaycı, **Dünden Bugüne Nazilli**, Eğitim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 20.

³ Süha Göney, **Büyük Menderes Bölgesi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975, s. 358.

“Aydın Sancağı’na tabi Kestel Kazası’na merbut Medine-i Nazilli kurasından Pazar Karyesi” ve “Kestel Kazası muzafatından Nazilli Kasabası’na tabi Mastavra Kariyesi” ve “Kestel maa Nazilli Kazası” ve Kaza-î Kestel maa Nazilli” şeklinde bilgilere rastlanılmaktadır⁴.

1831 tarihli ilk nüfus sayımında Kestel ile birlikte anılan Nazilli, civar kaza merkezlerinden daha da ön plana çıkarak merkez olma vasfını korumuştur. Bu süreçte bazı kaza merkezlerinden birisi olan Arpaz aynı tarihte Nazilli'ye bağlı bir köy, kaza merkezi Sultanhisar da yine Nazilli'ye bağlı bir nahiyeye dönüştürülmüştür⁵. XIX. yüzyıl devlet salnamelerinde ise “Kestel” namı diğer “Nazilli” şeklinde ifade edilen Nazilli,⁶ XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait Aydın Vilayet Salnameleri'nde Aydın Sancağı'na bağlı bir kaza konumundadır⁷.

2.2. Nazilli'nin Tarihçesi

2.2.1. Milli Mücadele Öncesi Nazilli

Ünlü tarihçi Herodotos, “Panionion’da toplanan İonlar kentlerini bizim yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzü altında ve en güzel iklimde kurmuşlardır”⁸ derken Aydın ve Nazilli'nin içinde bulunduğu bölgenin doğal güzelliklerine vurgu yapmıştır.

⁴ <http://www.nazilli.bel.tr/nazilli.asp?x=nazilli-osmanli-imparatorlugu-donemi&id=11>, Erişim Tarihi: (09.10.2013).

⁵ Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, **Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın**, Kitap yayınevi, İstanbul, 2007, s. 50-51.

⁶ **1266 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Salnamesi**, s. 74.

⁷ **1300 Aydın Vilayet Salnamesi**, s. 172.

⁸ Panionion, İonların kurmuş oldukları on iki kentlik konfederasyonun bulunduğu İzmir, Aydın ve Ege Denizi Kıyısını içine alan yere denir. Bu on iki kentten Karia’da kurulmuş olanlar Miletos, Myus, Priene’dir. Lydia’da bulunanlar Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai, Phokaia’dır. Bunların dışında üç İon kenti daha vardır. İkiisi Samon ve Khios adalarında diğeri Erythrai anakaradadır. **Herodotos Tarih**, (Çev.: Müntekim Ökten), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s.79.

Nazilli'yi içine alan Menderes Havzası gerek topraklarının verimli gerekse iklim şartlarının insan yaşamı açısından uygun olmasından dolayı birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu uygarlıklardan biri olan Etiler M.Ö. 1200 yılında yıkılmış yerine geçen Frigler, M.Ö. 556 yılında Lidyalılar'a yenilmiş, böylece Havza Etiler'den Frigler'e ve sonra da Lidyalıların eline geçmiştir. Bu topraklarda Frigler, Lidyalılar, İyonlar ve Meonlar 600 yıl, Persler 213 yıl, Büyük İskender 144 yıl, Romalılar 584 yıl, Bizanslılar 676 yıl hüküm sürmüşlerdir⁹.

Anadolu'nun Türkleşmesi sürecini başlatan Selçuklular, 1176'da Miryokefalon Savaşı'nı kazanınca, Nazilli ve çevresi Türk-İslam uygarlığının etkisinde kalmıştır. Bu süreç zarfında Nazilli, Selçukluların son dönemlerinde Muğla İli dolaylarında kurulan Menteşe Beyliği'nin¹⁰, ardından da, Aydınoğulları Beyliği'nin hâkimiyeti altına girmiştir¹¹. 1390 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından alınarak Osmanlı topraklarına katılan Nazilli, 1402 Ankara Savaşı ile bir süreliğine Timur kuvvetlerinin eline geçmiştir¹². Timur Anadolu'dan çekilirken Nazilli'yi Aydınoğlu Umur Bey'e bırakarak, Aydınoğulları'nın 1425 yılına kadar hüküm sürmesini sağlamıştır. Bu tarihten sonra II. Murat tarafından tekrar Osmanlı topraklarına katılmıştır¹³.

Uzun yıllar Osmanlı idaresinde yaşayan Nazilli hakkında 1600'lü yıllara kadar fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1611-1682 yılları arasında yaşayan Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde bilgilere rastlanmaktadır¹⁴. Aydın Sancağı'na bağlı kazalar içerisinde Tire'den sonra önemli bir yerleşim birimi olan Nazilli, bir pazaryeri olma özelliğini göstermiş ve bu özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Rumeli'de bulunan pazarların çok meşhur olduğunu ancak yılda bir defa toplandığını belirtmiş ve buna karşılık Nazilli

⁹ Demirhan, a. g. t . , s.4.

¹⁰ Menteşe Beyliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Paul Wittek, **Menteşe Beyliği**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

¹¹ Aydınoğulları Beyliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Himmet Akın, **Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.

¹² Buğdaycı, a. g. e, s. 22.

¹³ **Nazilli: Dün Bugün Yarın**, Nazilli Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1987, s. 11.

¹⁴ Buğdaycı, a. g. e . , s. 23.

pazarının her hafta toplandığını ve alışverişin bol ve kârlı olduğunu kaydetmiştir¹⁵. Ayrıca Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Aydın'da büyüklü küçüklü kiremitli 6.770 evden, 26 mahalleden 600 dükkândan, arazinin pek verimli olmadığından buna rağmen 26 çeşit mahsulün yetiştiğinden, tabakhanelerin 200 dükkândan oluştuğundan, yine 70 boyahanenin bulunduğu bahsetmektedir¹⁶.

Temettüat defterlerine göre ise, XIX. yüzyıl ortalarında Nazilli 6 mahalleden oluşmaktadır. Bu mahallelerde Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşan 3745 kişi yaşamaktadır. Bu dönemde tarımsal üretimin ekonomik faaliyetler içindeki yerinin %27 olduğu görülmektedir. Tüccar ve esnafın yanı sıra, kahveci, urgancı, debbağ, kuyumcu, terzi gibi zanaat erbabının sayıca fazla oldukları görülmektedir¹⁷. Ayrıca Aydın Vilayet Salnamesinde Nazilli Kazasının, kaymakamlar tarafından yönetildiği ve kaza da kaza idare meclisi, bidayet mahkemesi, belediye meclisi, aşar idaresi, tahrir ve vergi dairesi ve sandık emini gibi kurum ve kuruluşlar bulunduğu kaydedilmektedir¹⁸.

2.2.2. Milli Mücadele Yıllarında Nazilli

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi sonucunda, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Başta petrol olmak üzere Orta Doğu'nun ekonomik kaynaklarına ve Jeopolitik konumuna egemen olmak isteyen İngilizler ve diğer itilaf devletleri sözde "ateşkes" denilen bu belge ile yetinmemişler, 1919 yılında Paris'te toplanarak İzmir, Balıkesir ve Aydın'ı Yunanistan'a vermeyi kararlaştırmışlardır. Paris Barış Konferansı, Yunanistan'ın Anadolu'da işgal edecekleri yerleri harita üzerinde belirlemiş ve sınırlandırmıştır¹⁹. Yunanlılar, bu işgal kararını geçerli kılmak için bir dizi provokasyon hareketlerine girişerek Söke Yenihisar'da bulunan Rumların, baskı altında olduğunu iddia ederek ayaklanmalar çıkartmışlar, Jandarma karakolunu basarak bazı erleri öldürüp, memurları

¹⁵ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), C. 9, İstanbul, 1935, s. 186.

¹⁶ a. g. e. , s. 154

¹⁷ Hilal Ortaç vd. , Değişim Sürecinde Aydın, Aydın Ticaret Odası, Aydın, 2010, s. 87-91.

¹⁸ 1300 Aydın Vilayet Salnamesi, s. 172.

¹⁹ Âsaf Gökbel, Milli Mücadele'de Aydın, (Sadeleştiren: Hüseyin Kuruüzüm), Aydın, 2005, s. 93.

yaralamışlardır²⁰. Yunanlıların işgal edecekleri yerler, Edremit'ten Kuşadası Körfezine kadar olan kısım ve bütün İzmir şehrini kapsamaktadır. Ayrıca Ayvalık, Soma, Kırkağaç ve Alaşehir kasabaları da işgal edilecek yerler arasında bulunmaktadır. 20 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar Aydın ve Manisa yönünde iki koldan harekete geçmişler ve 21 Mayıs'ta Torbalı'yı alarak Tire ve Ödemiş yönünde ilerleyerek 23 Mayıs'ta Selçuk (Ayasluğ) İstasyonu'nu İşgal etmişlerdir. Selçuk'ta bulunan İtalyan birlikleri Yunanlılar gelmeden Kuşadası yönüne çekilmiş ve böylece Yunanlılara Aydın yolu açılmıştır. Yunanlıların ilerleyişi karşısında Aydın'da bulunan 57. Tümen komutanı Albay Şefik Bey Yunanlıların önünden çekilmektense şimdiye kadar ne askeri ne de sivil yönetime hiç bir zarar vermeyen İtalyanların işgal altında tuttıkları bölgelerden geçerek Yunan kuvvetlerini tehdit etmeyi uygun görmüş ve Yunanlıların Aydın'ı işgal etmesiyle tümen karargâhını Çine'ye taşımaya karar vermiştir²¹.

Yunan kuvvetlerinin bir kısmı 26 Mayıs 1919'da Germencik- Karapınar güzergâhında ilerleyerek Germencik ve İncirliova'yı işgal ederek Aydın'ın 5 km. batısına gelmiş ve Karapınar civarında toplanmışlardır²². Yunanlılar, birisi şehrin kuzeyinde Topyatağı sırtlarından, diğeri güney dışından Tellidede sırtlarına ve bir kolu da şehrin ortasından geçen caddeden olmak üzere üç koldan kuşatarak, 27 Mayıs 1919 tarihinde, Aydın'ı,²³ 4 Haziran 1919 tarihinde ise Ödemiş ve Tire'yi işgal etmişlerdir. Bu işgaller karşısında Hacı İlyas İstasyonunda gönüllülerden oluşan küçük birliklerle direniş gösterilmiş ancak Ödemişlilerin "*ilk kurşun*" adıyla yaptıkları bu direniş düzenli kuvvetler karşısında başarısız olmuştur²⁴. Yine Sultanhisar'da da Ali Efe ve Demirci Mehmet Efe kuvvetlerinin ortak manevrası ile Yunanlılara karşı ilk direniş hareketi olan "*Malgaç Baskını*" yapılmış ve düşmana ağır kayıplar verdirilmiştir. Bu olaydan sonra Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe,

²⁰ Ersal Yavi- Necla Yavi, **Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Aydın**, Aydın Valiliği, İzmir, 1998, s. 43.

²¹ Gökbel, **a. g. e.**, s. 94.

²² M. Şefik Aker, **57'nci Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi (1918-1920)**, (Haz. :Ahmet Tetik vd.), Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.57.

²³ Aker, **a. g. e.**, s. 110.

²⁴ Aker, **a. g. e.**, s. 122.

Hacı Süleyman Efendi gibi bölgede Milli Mücadelenin liderliğini yapan şahsiyetler ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için çözümler aramaya başlamışlardır. Böylece Batı Anadolu'yu işgalden kurtarmak için gönüllü halktan oluşan Kuvâ-yı Milliye teşkilatları yaygınlaşmaya başlamıştır²⁵.

Aydın'ın çevresinde Menderes Köprüsü'nün dışında Kuvâ-yı Milliye'nin faaliyetleri Yunan kuvvetlerini endişelendirmiştir. Aydın-Nazilli arasındaki demiryolunun ara istasyonlarına yerleştirilmiş Yunan müfrezelerini tehlikeye sokacak olan Kuvâ-yı Milliye'nin hazırlığını fark eden Yunanlılar, 19 Haziran 1919 tarihinde Nazilli'den çekilmeye başlamışlardır²⁶. Yunanlılar Nazilli'den çekilirken yol boyunca rastladıkları bazı köyleri ateşe vermiş, yangınlar çıkarmışlardır. Düşmana karşı yapılacak olan Milli Mücadelenin belli bir plan dâhilinde yapılması ve bölgedeki ayrı olan güçleri bir çatı altında toplayarak daha etkili bir direniş gösterilmesi için 6-9 Ağustos 1919 tarihleri arasında Nazilli'de bir kongre düzenlenmiştir. Bu kongre ile Yunan saldırılarına karşı siyasi, idarî, mali, fiilî savunma gerçekleştirmek ve İstanbul hükümetinin yapacağı girişimlerde yardımcı olmak hedeflenmiştir. Genel merkezi Nazilli'de olan kongrede Aydın, Denizli, Muğla liva ve kazalarında Heyet-i Milliyeler kurulması ve bunların Yunanlılara karşı doğan milli galeyana iyi idare, milli hareketi birleştirme, cephelere gerektiği kadar mücahit ve gönüllü gönderme, bunların iâşe ve ibatelerini temin etme gibi²⁷ kuruluş amaçları, görevleri, teşkilatlanma yapıları karar altına alınmış ve her yılın malî ayları içinde ve her ayın ilk üç günü toplantılar yapılarak malî işlerin denetimini sağlamak üzere müfettişlikler oluşturulmuştur²⁸. Batı Anadolu'da toplanan Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir kongrelerinde, işgal kuvvetlerine karşı verilen mücadelede sürekliliği sağlamak ve milli birliklerin her türlü ihtiyaçlarını düzenli olarak karşılayabilmek

²⁵ Buğdaycı, a. g. e. , s. 36-37.

²⁶ Aker, a. g. e. , s. 166-167.

²⁷ Sıtkı Aydın, **Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Millîye Harekâtı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 259.

²⁸ Mustafa Albayrak, **Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919 - 2 Ağustos 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 109-110.

maksadıyla önemli kararlar alınmıştır. Bu kongrelerde alınan kararlar ciddiyetle uygulanmaya çalışılmıştır²⁹.

Son toplantısını 9 Ağustosta gerçekleştiren I. Nazilli Kongresi, Aydın, Muğla, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya illeri ve Ödemiş, Kuşadası ilçeleri ve birçok kasaba merkezlerini kapsayan mahalli bir kongre olmanın yanında geniş alanlı bir kongredir³⁰. 19 Eylül 1919 tarihinde gerçekleştirilen II. Nazilli Kongresi'nin toplanma amacı; Harekâtı Milliye'nin daha iyi bir şekilde düzenlenmesi ve bölgede ki Heyeti Milliyelerin yönetiminin iyileştirilmesi olarak belirtilmiştir³¹. Daha geniş bir katılımı ile gerçekleşen kongrede ayrıca devletin yerine getirmesi gereken askere alma, iç güvenliği sağlama, yargılama gibi konulara yer verilmiş, Alaşehir Kongresi'nde alınan kararlar kabul edilmiş ve Mustafa Kemal ve Sivas Kongresi'ne yönelik tartışmalar yapılmıştır³². 6 Ekim 1919 tarihinde toplanan III. Nazilli Kongresi'nde ise Heyeti Milliyelerin daha verimli çalışması için maliye, levazım, teşkilat, gizli istihbarat, sağlık ve denetleme şubelerinin kurulması kararlaştırılmıştır. Nazilli Kongrelerinde hem alınan kararların sağlıklı bir şekilde yürütülmesi hem de kendi başına buyruk hareket etmeye çalışan Demirci Mehmet Efe'yi kontrol altına almak için Mustafa Kemal, Refet Bele'yi Nazilli'ye göndermiştir³³.

Yunanlılar 3 Temmuz 1920'de bir yıl önce boşalttıkları Nazilli'yi tamamen ele geçirmişlerdir. Kurtuluş Savaşı'nın sonlarına gelindiğinde II. İnönü ve Sakarya Meydan Savaşları'ndan sonra geri çekilmeye başlayan Yunanlılar, 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz ile kesin yenilgiye uğramışlar ve Anadolu topraklarından çekilmeye başlamışlardır. Yunanlılar 5 Eylül 1922'de üç yıl, iki ay, iki gün kaldıkları Nazilli'den büyük katliamlar yaparak ayrılmışlardır³⁴. Nazilli Cephesinin işgale karşı direniş hareketinde, milli kimlik oluşum ve bilinçlenme

²⁹ Tuncay Ercan Sepetcioğlu, "Batı Anadolu'da Yunan İşgalinin Temel Argümanları ve Milli Mücadelede Nazilli Cephesi", **Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri**, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Aydın, 2006, s. 80.

³⁰ Sepetcioğlu, **a. g. m.**, s. 84.

³¹ Albayrak, **a. g. e.**, s. 114.

³² Buğdaycı, **a. g. e.**, s. 36-37.

³³ Sepetcioğlu, **a. g. m.**, s. 80.

³⁴ Buğdaycı, **a. g. e.**, s. 36-37.

sürecine önemli katkıları olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nda Nazilli Kongreleri ve Heyeti Milliyesi ile mühimmat ve asker kaynağı sağlanmış, düşman kuvvetlerinin iç bölgelere ilerlemesi geciktirilmiş ve düzenli ordu kuruluncaya kadar zaman kazanılmıştır³⁵.

³⁵ Sepetcioğlu, **a. g. m.** , s. 80.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZİLLİ'DE EKONOMİK YAPI (1923-1950)

1.TARIM VE HAYVANCILIK

1.1. Cumhuriyet Öncesi Nazilli'de Tarımın Tarihsel Gelişimi

XIX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti ile kapitalist dünya ekonomisi arasındaki ilişkilerin güçlendiği ve devletin giderek sistemin uç bölgesi konumuna oturduğu görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin 1840'lara kadar ithalatı ihracatından daha hızlı artış göstermiş ve bu dönemde gerçekleşen yabancı yatırımı yok denecek kadar az olmuştur³⁶. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dış ticareti, beş önemli liman şehri aracılığıyla yürütülmüştür. İstanbul en büyük ithalat limanı olmasına karşılık İzmir hem ithalat hem de ihracatla uğraşan gelişmiş bir dış ticaret merkezi olmuştur. Uygun bir limana sahip olması ve çok zengin bir hinterlandın tek çıkış özelliğini taşıması dolayısıyla İzmir, devletin dış ticaretinde en önemli yeri almıştır³⁷. Osmanlı Devleti'nin Fransa ve Avusturya'dan mamul mal almada sıkıntı yaşaması ve 1838 yılında serbest ticaret antlaşmasıyla daha da liberalleştirilen Osmanlı ithalat sisteminin, sınırlayıcı yapıda olmaması gibi nedenlerden dolayı İngiltere bu dönemde Osmanlı ticaretindeki payını % 400 oranında arttırarak Osmanlı toprakları da dahil tüm Doğu Akdeniz'i İngiliz mallarının pazarı haline getirmiştir³⁸. 1838'de Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile Türkiye'ye giren mallar üzerindeki gümrük vergisi % 5'e yükselmiş ve yine anlaşmaya göre bütün iç gümrükler ve tekeller kaldırılmıştır. Yerli sanayinin çökmesinin hızlanmasında, 1838 Ticaret Anlaşması kadar İngiliz mallarının fiyatlarının sürekli düşmesinin rolü büyük olmuştur³⁹. XIX. Yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti, kapitalist ekonominin motoru haline gelen uluslararası

³⁶ Reşat Kasaba, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, (Çev.: Kudret Emiroğlu), Belge Yayınları, İstanbul, 1993, s. 44-46.

³⁷ Orhan Kurmuş, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 27.

³⁸ Kasaba, **a.g. e.**, s. 45.

³⁹ Kurmuş, **a.g. e.**, s. 26.

sermayenin de etki alanı içine girmiştir.⁴⁰ Bu durum Türkiye’de ilk yabancı sermaye yatırımlarının, Osmanlı Devleti döneminde başlaması sonucunu doğurmuştur. Gerek Anadolu’da gerekse Rumeli’de demiryolu yapımı için ilk teşebbüs, İngiliz firmaları tarafından 1856 yılında gerçekleştirilmiştir. İngiltere’ye verilen bu ilk imtiyazlar, Köstence-Çernova (66 km) hattı ve İzmir-Aydın (131 km) hattı imtiyazlarıdır. İzmir- Aydın Demiryolu hattı, Anadolu’da ve bugünkü Türkiye Cumhuriyeti topraklarında gerçekleştirilmiş ilk demiryolu hattıdır. Bu hat o zamana kadar Osmanlı’nın görmediği ölçüde büyük bir yatırımı ve çağının da en modern teknolojisini temsil etmektedir⁴¹. Osmanlı Devleti’nde yetişmiş insan gücünün ve yeterli sermayenin olmaması nedeniyle demiryolları, yabancılara verilen imtiyazlar ile yaptırılmıştır⁴². Devlet yönetimi, askeri kapasitesi, merkezîyetçi tutumları ve ekonomiyi sürekli kontrol altında tutma girişimleri çerçevesinde bir demiryolu politikası izlemiştir⁴³. Bu demiryollarının yapımıyla birlikte devletin “*devletçi*” tutumundan ödün verilmiştir. Tanzimat ile birlikte tebaaya ticaret serbestliği sağlanması ve toprakta özel mülkiyete öncelik tanınması, özel teşebbüsün hareket ve yatırım alanlarının genişletilmesi sonucunu doğurmuştur. Yabancı sermaye, Aydın’da genişledikçe, devletin iktisadi görev ve sorumlulukları bir o kadar daralmış, devlet pazar üzerindeki siyasi kontrolünü de gün geçtikçe kaybetmiştir⁴⁴.

Osmanlı Devleti İzmir-Aydın demiryolunun İngiliz sermayesi tarafından yaptırılmasıyla, İzmir’in hinterlandında bulunan Büyük Menderes ve Gediz nehirlerinin verimli ovalarında bulunan tarım ve maden ürünlerinin, hammadde olarak İzmir Limanı vasıtasıyla batıya taşınması amacına ulaşmıştır⁴⁵. XIX. Yüzyılın

⁴⁰ Kasaba, **a. g. e.**, s. 45.

⁴¹ A.Nedim Atilla, **İzmir Demiryolları**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2002, s. 40.

⁴² Mübahat Kütükoğlu, “Tanzimat Döneminde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri”, **150. Yılında Tanzimat**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 124.

⁴³ Atilla, **a. g. e.**, s. 55.

⁴⁴ Cihan Özgün, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1923) Aydın İlinde İktisadi Değişim**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006, s. 12.

⁴⁵“Aydın”, **Yurt Ansiklopedisi, Türkiye, İl İl Dünü Bugünü Yarımı**, C.2, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s. 1023.

ortalarından itibaren ülkenin hemen her yerinde yaşanan eşkıyalık ve isyan girişimlerinin bastırılması için gerekli olan asker sevkiyatı için demiryolları önemli rol oynamıştır. Asayişin bozulmasıyla vergi toplayamayan devlet, demiryollarının döşenmesiyle birlikte eşkıyalık yaparak isyan çıkartanların üzerine gidileceğini ve daha etkin vergi toplayacağını düşünmüştür⁴⁶. Osmanlı Devleti için büyük önem taşıyan ve Nazilli'nin ortasından geçen bu demiryolunun kuzeyine Yukarı Nazilli, güneyine de Aşağı Nazilli adı verilmiştir. İngiliz şirketin kendisine bol kazanç sağlamak için yaptırdığı bu yol daha çok ticaret ve ekonomik açıdan bölgeye sağladığı katkılardan dolayı önem kazanmıştır⁴⁷.

İngiliz iş adamları ithalat ve ihracatın dışında, 1850 yılından sonra İzmir ve çevresinde toprak satın alarak çiftlik sahibi olmaya başlamışlardır. 1868 Arazi Kanunnamesi ile birlikte Türkiye'de taşınmaz mal alma imkânına kavuşan yabancı uyruklulardan 41 İngiliz tüccar, İzmir ve Aydın illeri arasındaki ekilebilir arazinin pek çoğunu satın almışlardır⁴⁸. 1857 ve 1892 yılları arasında İngiliz A.O Clarke Kuşadası'ndan 72.000 dönüm, G. Meredith Aydın'dan 12.000 dönüm, Asia Minor Cotton Company Nazilli'den 36.800 dönüm, J. Aldrich Aydın'dan 6.000 dönüm, Ayasuluğ'dan 5.160 dönüm toprak satın almıştır. Ayrıca o zamanlar bazı bireyleri Fransız, bazı bireyleri de İngiliz uyruğunda olan Giraud Ailesi'nin 1860'larda Karaosmanoğulları'ndan aldıkları geniş toprakların alanı veya değeri hiçbir resmi kayıta görülmemektedir⁴⁹.

XIX. Yüzyıl ortalarında Nazilli'nin ekonomik hayatına bakıldığında, tarımsal üretimin tüm ekonomik faaliyetler içindeki payının % 27 olduğu görülmektedir. Halkın yaklaşık ¼'lük oranının geçimini tarımdan sağladığı dikkate alındığında tarımsal üretimin Nazilli için ne kadar önem arz ettiği ortaya çıkmaktadır⁵⁰.

⁴⁶ Atilla, **a. g. e.** , s. 41.

⁴⁷ Demirhan, **a. g. t.** , s. 36.

⁴⁸ Melih Gürsoy, **Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmirimiz**, Metis Yayınları, İzmir, 1993, s. 94.

⁴⁹ Cihan Duru vd. , **Atatürk Dönemi Maliye Politikası**, C.1, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1982, s. 124.

⁵⁰ Hilal Ortaç vd. , **a. g. e.** , s. 93.

Nazilli'ye ait Temettuat defterlerinde, XIX. Yüzyılın ortalarında Nazilli'de başlıca gelir kaynaklarının çiftçilik, ticaret, esnafılık, taşımacılık, ücret gelirleri ve diğer gelirler olmak üzere altı grupta toplandığı belirtilmektedir. Gelir kaynakları bakımından ilk sırada % 59,1'lik oranla ziraat yer alırken onu % 12.1 ile esnafılık, % 11.9 ile ticaret, % 9.2 ile hizmet karşılığı alınan ücretler, % 0.7 ile taşımacılık faaliyetleri ve % 7 ile bunların dışında kalan diğer gelir kaynakları izlemektedir. Toplam gelir kaynakları içinde erbabı sanat, papuçculuk, kahvecilik, kebabçılık, berberlik ve çulhacılık % 12,1'lik payı oluşturan başlıca iş kollarıdır. Ticari faaliyetler sonucu elde edilen gelirler % 11,9'luk oranla çiftçilik ve esnafılıktan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Ticaretle, toplam nüfusun % 35,7'sinin (796 hane) uğraştığı görülmektedir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere ticaret ile uğraşan kişi sayısı daha fazla olmasına rağmen çiftçilik ve esnafılıktan daha çok gelir elde edilmektedir⁵¹.

1863 yılından itibaren yaklaşık 10 yılda J.B. Gout adlı İngiliz girişimci tarafından İzmir, Manisa, Aydın, Tire, Bayındır ve Menemen'de on pamuk çırçır fabrikası kurulmuştur. 1854-1875 yılları arasında MC Andrews ve Forbes isimli bir şirket Aydın, Söke, Kuşaklı ve Nazilli'de dört meyan kökü işleme fabrikası açmıştır⁵².

Aydın Vilayet Salnamesi'ne göre; XIX. Yüzyılın sonu ve XX. Yüzyılın başında Nazilli'de İngiliz Forbes Şirketi'nin buharla çalışan meyanbalı fabrikası, Denk'in buharla çalışan pamuk ve un fabrikası, Hacı Şehzade ve Hacı Ahmet Efendi'nin buharla çalışan bir un fabrikası bulunmaktadır. Bunların yanı sıra çok sayıda değirmen ve zeytin işleme tezgâhları da faaliyet göstermektedir⁵³. 1307 Aydın Vilayet Salnamesi'ne göre, Aydın Sancağı'nda 104 yağhane, 10 sabunhane, 509 değirmen, 210 un fabrikası, 188 fırın, 35 kiremithane, 107 han, 286 mağaza, 4.345 dükkân, 2 otel, 52 meyhane, 15 tren istasyonu, 6 telgrafhane, 6 hapishane, 3 kışla, 51 hastane, 1 kütüphane ve 5 mumhane bulunmaktadır⁵⁴.

⁵¹ Demirhan, a. g. t. , s. 7-8.

⁵² Kurmuş, a.g. e. , s. 112.

⁵³ Yavi, a. g. e. , s. 67.

⁵⁴ 1307 Aydın Vilayet Salnamesi, s. 442-445.

Ticaretin yanında bölgede tarımın da geliştiği görülmektedir. Aydın, tahıl dışı tarımın yaygınlığı ve yüksek verim gibi özelliklerden dolayı bütünüyle tarıma dayalı Osmanlı ekonomisi içinde özel bir yere sahiptir. Toplam ekili alanın 1/3'üne yakın kısmında tahıl dışı tarım yapılmaktadır. Zeytin, incir, pamuk, tütün, susam, buğday ve arpanın yanında darı, mısır ve çavdar da üretilmektedir⁵⁵. Bu duruma bağlı olarak Nazilli bölgesinde elde edilen gelirlerin kaynakları da tarıma dayanmaktadır. Nazilli'de 3.000 kuruş ve üzerinde gelire sahip olan 58 hane reisi vardır. Bu hane reislerinin önemli bir kısmı ziraat ile uğraşmıştır. Ziraatın dışında mesleği tüccar, bakkal, berber, papuçculuk, kahvecilik, sanat ve vakıf çalışanı olan da bulunmaktadır. Yüksek gelirlili hanelerin gelirleri 3.000 kuruş ile 23.995 kuruş arasında değişmektedir⁵⁶.

1300 tarihli Aydın Vilayet Salnamesine göre; Nazilli'de bulunan başlıca mahsuller palamut, zeytin, incir olup, hububat da üretilmiştir. Bu ürünler miktar olarak senelik 50 bin kantardan 150 bin kantara kadar palamut, 25 bin kantardan 50 bin kantara kadar incir, 500 bin kantardan 1 milyon okkaya kadar zeytin olmak üzere yetiştirilmiştir. Ayrıca Karacasu nahiyesinde keten ve ipek dokumalar, Nazilli'de kıl ve pamuk kuşak, urgan ve sicim, ihtiyaca göre kıl çuval ve torba, kırmızı ve siyah renklerde, meşin ve deriden heybe üretilmiştir⁵⁷.

1.2. 1923-1950 Dönemi Nazilli'de Tarım ve Hayvancılık

1.2.1. Tarım

1.2.1.1. Tarım Ekim Alanları ve Üretim

Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı nedeniyle insanını, hayvanını ve malını kaybeden, yoksulluk çaresizlik içinde yaşayan Anadolu halkının % 80'ni, geçimini tarıma dayalı faaliyetlerden sağlamaktadır⁵⁸. Ülkenin en zengin tarım bölgeleri, 1919 yılında Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla işgal altında kalmış ve

⁵⁵Yavi, a. g. e. , s. 68.

⁵⁶ Demirhan, a. g. t. s. 27-33.

⁵⁷ 1300 Aydın Vilayet Salnamesi, s. 172-173.

⁵⁸ Durmuş Yalçın vd. , **Türkiye Cumhuriyet Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 322.

büyük mücadelelere sahne olmuştur⁵⁹. 1923 yılında savaşın ardından iş gücündeki darlık ve Lozan'da 30 Ocak 1923 tarihli sözleşme ve protokolle imzalanan mübadele antlaşmasına göre Türkiye'den ayrılanlar tarafından terk edilmiş topraklar, daha çok Batı Anadolu için önemli sosyo-ekonomik değişimlere ve tarım üretim düzeyinin düşük olmasına neden olmuştur. Türkiye'nin tarımsal ağırlıklı ekonomisi için önemli olan bu topraklar da tütün, incir, üzüm, zeytinyağı ve pamuk üretimi ile daha çok Rumlar uğraşmışlardır. Savaştan sonra Rumların yurdu terk etmesiyle bu topraklara bakılmamış, bakımlı olan ve ürünleri zengin olan topraklar ise talan edilmiştir Bu durum yetiştirilen bu ürünlerin rekoltelerinin savaş öncesi düzeye ulaşmasını engellemiş ve tarıma dayalı ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir⁶⁰. Hükümet 1924 yılında bir yasa çıkartarak tarım hayatını canlandırmaya çalışmış bir çift öküzü olan köylüyü en az 100 dönüm toprak işlemeye zorunlu kılmış, savaş yetimlerine, dullara ve sakatlara ait topraklarda her köylünün haftada bir gün çalışmasını şart koşmuş ve Ziraat Bankası'nın çiftçiye tarım makineleri kredisi verme şartını getirmiştir⁶¹. Ayrıca 17 Şubat - 4 Mart 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda, özel sektörün yetersiz olduğu alanlardaki açığın devlet tarafından giderilmesi benimsenmiş ve bu amaçla 1924 yılında İş Bankası, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş ve özel sektörün teşvik edilmesi için Teşvik-i Sanayi Kanunu kabul edilmiştir⁶². Kongrede alınan kararlar, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi hareket yönünü çizmiş, bu yönüyle Cumhuriyetin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na (1933-1937) da altyapı oluşturmuştur⁶³.

1923-1929 yılları arasında Türkiye ekonomisini belirleyen iki önemli konu 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ve 1929'da başlayan dünya ekonomik krizidir⁶⁴. Ekonomik krizi, Türkiye'nin sanayileşme hareketini frenlemiş ve bu dönemde özel

⁵⁹ Gürsoy, **a. g. e.** , s. 132.

⁶⁰ Hilmi Anaç, **Geçmişten Günümüze İncir**, Aydın Ticaret Odası Kültür Yayınları, Aydın, 2012, s.161.

⁶¹ Gürsoy, **a. g. e.** , s. 132.

⁶² Yavi, **a. g. e.** , s. 71.

⁶³ Hulusi Doğan, "Sanayinin Musikisi Nasıl Başladı? Nasıl Bitti? Sümer Bank Nazilli Fabrikasına Tarihsel Bir Bakış", **Ege Akademik Bakış**, C.7, S.2, s. 663.

⁶⁴ Gürsoy, **a. g. e.** , s. 161.

sektöre göre daha büyük ekonomik kaynaklara sahip olan devlet yatırımlarına ağırlık verilmiştir⁶⁵.

Cumhuriyet ile birlikte her alanda görülen değişim ve gelişime paralel olarak, devlet tarımda da kalkınmayı sağlamak ve Türkiye’yi feodal yapıdan kurtarmak için 1929 yılında “*Toprak Reformu Kanunu*” çıkartmıştır. Fakat kanunun uygulanması sonucu istenilen amaca ulaşamamıştır. Bununla birlikte kanunun uygulama safhasında Aydın ayağında önemli gelişmeler olmuştur. Nazilli’nin Kuyucak Bucağı’nda 1600 dekarlık Mali Paşa Çiftliği köylüye toprak edindirme kanunu çerçevesinde dağıtmaya başlanmıştır. Bununla ilgili burada kurulan komisyona 360 aile müracaat etmiş, aile başına 20’şer dekar arazi verildiğinden, komisyon en fakir ailelerden başlamak üzere toprak dağıtımına başlamıştır. Araziler her müracaat edene verilmemiştir. Yine aynı kanun çerçevesinde Nazilli’nin Bucak Köyü civarındaki 70 bin dekar arazi topraksız köylülere dağıtılmıştır⁶⁶. Ayrıca 1930 yılında Devletçilik uygulamaları ile tarımı geliştirme yönünde nitelikli tohum, damızlık, fide ve fidan yetiştirip çiftçiye dağıtmak üzere hazine arazisi üstünde devlet sermayesi ile örnek çiftlikler kurulmuştur⁶⁷.

1930’lu yıllarda Nazilli’de çiftçiler, genelde küçük parça toprağa sahiptiler ve bu sahip oldukları dağınık ve parça parça 500-600 dönümden oluşan toprağı işlemekteydiler. Bu çiftçiler arasında yüz dönüme kadar toprağı olan çoğunlukta⁶⁸. Tarımın gelişmesi ve çiftçiye destek amacıyla Zirai Donatım Kurumu aracılığıyla uzun vadeli ödeme imkânlarıyla çiftçiye tarım makineleri sağlanmış, böylece tarımda makineleşme faaliyetleri hız kazanmıştır⁶⁹.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Aydın ve Nazilli ekonomisi, ülke genelinde olduğu gibi tarım ürünleri ihracatına dayanmaktadır. Batılı sermaye sahipleri tarafından finanse edilen İzmir-Aydın Demiryolu, Aydın ve Nazilli’de

⁶⁵ Yavi, **a. g. e.** , s. 71.

⁶⁶Menderes Akdağ, **1946-1950 yılları arasında Aydın’da Siyasal Yaşam**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007, s. 73.

⁶⁷ Durmuş Yalçın vd. , **a. g. e.** , s. 325.

⁶⁸ Dikmen, **a. g. e.** , s. 23.

⁶⁹ Akdağ, **a. g. t.** , s. 72.

toplanan incir, zeytin, tütün gibi tarım ürünlerinin İzmir’de işlenmesine imkân tanımaktadır. Fakat batılılar söz konusu dönemde köylünün ürettiği ürünleri ucuz fiyattan almış, kendi ürettiği ürünleri yüksek fiyattan satmışlardır⁷⁰.

Menderes Havzası içinde yer alan Nazilli ve çevresinde, incir ve zeytin başta olmak üzere tahıl ürünleri ve bakliyat, susam, içki ve şekerleme imalatında Avrupa’da oldukça fazla kullanılan meyan kökü ve meyan balı, meşe palamudu ile hayvansal ürünlerden yün, tiftik ve deri üretimi oldukça fazladır. İncir ve pamuk ürünlerinin yetiştirilmesinde önemli rol oynayan imbat rüzgârlarının estiği Nazilli’de toprak çok verimlidir ve iklimin de olumlu etkisiyle her çeşit ürün yetiştirilebilmektedir⁷¹. Menderes Ovası’ndan bol ve çeşitli ürünler elde edilmesi Nazilli’nin ekonomik gelişiminin diğer ilçelere göre daha ileride olmasını sağlamıştır⁷².

1928 yılında Nazilli’de yetiştirilen ürünlere baktığımızda sebze üretiminin birinci sırada olduğu görülürken onu palamut, incir ve prina izlemektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi yaş sebze üretiminin bölgenin ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede olduğu görülmektedir. İncir, portakal, meyan kökü ve pamuk ürünlerinin de üretim miktarı kayda değerdir.

Tablo 1 : Nazilli İlçesi’nde 1928 Yılında Yetiştirilen Ürünler⁷³

Ürünün Adı	Miktarı (kg.)
İncir	2.200.000
Pamuk(Mahlıç)	900.000
Zeytin (Yağ)	1.200.000
Palamut	3.000.000
Portakal (Tane)	2.000.000

⁷⁰ Sabahattin Azazi, **Her Yönü İle Aydın İli 2000**, Erdem Ofset, Aydın, 2003, s.1.

⁷¹ “Aydın”, **Yurt Ansiklopedisi**, C.2, s.1023.

⁷² Buğdaycı, **a. g. e.** , s. 2. <http://www.aydinprina.com/sayfa/Prina-Nedir.html>: **Prina** zeytinyağı fabrikalarının bir artığı olup, Akdeniz ülkelerinde görülen önemli bir biokütle çeşididir. Prina, düşük maliyetle oldukça büyük miktarlarda elde edilebilen alternatif yakıt olarak kullanılabilir.

⁷³ Dikmen, **a. g. e.** , s. 25.

Urgan	50.000
Üzüm(Yaş Rezzak)	150.000
Sebze (Yaş)	3.500.000
Tahan	120.000
Pirinç	20.000
Sabun	60.000
Linyit(Maden Kömürü)	1.000.000
Yapağı	18.000
Av Derisi	5.000
Pamuk(Çekirdek)	1.615.000
Pirina	2.003.000
Tütün	22.000
Zeytin(Tane)	19.000
Meyan Kökü	1.032.000
Afyon ve Susam	25.000
Ham Deri ve Bağırsak	25.000
Kargı	213.000

1933 yılında Nazilli’de 2 milyon kg. incir, 1 milyon 200 bin kg. pamuk, 1 milyon kg. zeytinyağı, 2,5 milyon kg. palamut yetiştirilmiştir. Aynı yıl Nazilli Kaymakamlığı’nın yardımlarıyla muhtelif köylerde binden fazla yabancı zeytin ağacı aşılanmıştır⁷⁴. Aydın’da tarımın 1940’lardan itibaren daha çok geliştiği görülmektedir. Çünkü bu tarihten itibaren Aydın sürekli mevsimlik tarım işçileri göçü almaktadır⁷⁵. Bu duruma bağlı olarak verimli toprakları sayesinde Nazilli’de, yetiştirilen ürünler bakımından çeşitlilik fazladır. Bu ürünler içinde pamuk, susam, kendir, buğday, arpa, mısır, pirinç, darı, patates, bakla, nohut, mercimek, vb. ürünler sayılabilir. Ancak Nazilli’nin ekonomik bakımdan esas kalkınmasını sağlayan ürünler incir, pamuk ve zeytindir⁷⁶. Dünya incir üretimi ve ihracatında Türkiye

⁷⁴ Ant, 3 Ekim 1933, no: 258, s. 3.

⁷⁵ “Aydın”, Yurt Ansiklopedisi, C.2, s. 1015.

⁷⁶ Dikmen, a. g. e, s. 13.

birinci sırada gelmektedir. Bu birinciliğin en büyük payı Nazilli'nin de içinde bulunduğu Aydın'a aittir⁷⁷.

Nüfusun büyük bir kısmı kırsal alanda yaşayan ve tarım toplumu olan Türkiye II. Dünya Savaşı'nda savaş dışı kalmasına rağmen büyük ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır⁷⁸. II. Dünya Savaşının başladığı 1939 yılında Türkiye savaşa girmemiş ancak ekonomisi artan askeri harcamaların yükü altında ezilmiş ve gerilemiştir. Avrupa'da başlayan savaşla birlikte Türk hükümeti bir milyon genç insanı silah altına almış ve bu durum sanayi ve hizmetler sektöründe iş gücünün azalmasına, üretim ve verimin düşmesine neden olmuştur. Toplam talep artarken toplam arz yetersiz kalmış ve fiyatlar sürekli artmış ve denetimden çıkmıştır. Bu durum 1929 yılının ekonomisinin tersine tarım ürünlerinin fiyatlarını sürekli yükseltmiştir⁷⁹. 1939-1946 yıllarında savaşan ülkelerin büyük ölçüde gıda maddesine ihtiyaç duymasından dolayı bu dönemde Türkiye % 91 civarında tarım ürünleri ihraç etmiştir⁸⁰.

1939-1945 yıllarında tarımsal üretimlerde önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşten en fazla etkilenen ürünler buğday, arpa ve hububat olmuştur. Savaşla birlikte tarımsal ürün ihracatının azalmasına karşın, üretim düzeyindeki en sınırlı gerileme tütün, fındık, üzüm, incir gibi daha çok ihracata yönelik ürünlerde görülmüştür. İhracata yönelik tarımın yaygın olduğu Aydın'da imalat sanayi incir, pamuk, zeytin gibi tarım ürünlerini işleyen sektörler de II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmeye başlamıştır⁸¹.

II. Dünya Savaşı sonrası tarım üzerindeki sıkı ekonomik önlemler kaldırılmış ve tarım ürünlerinin ihracına tekrar izin verilmiştir. Bununla ilgili çiftçiye pazar

⁷⁷ Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın İl Yıllığı, Aydın Valiliği, Aydın, 1973, s. 260.

⁷⁸ Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 370.

⁷⁹ Durmuş Yalçın vd. , a. g. e. , s. 328.

⁸⁰ Koçak, a. g. e. , s. 367.

⁸¹ Anaç, a. g. e. , s. 165.

bulunmasına çalışılmıştır. Nazilli'yi ikiye bölen demiryolu ile İzmir iç bölgelere bağlanmış ve tarım ürünlerinin diğer yöreler arasında nakli kolaylaşmıştır⁸².

1950 yılında Adnan Menderes hükümetinin göreve gelmesinden kısa bir süre sonra Kore Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte uluslararası hammadde ve tarım ürünleri fiyatları hızla yükselmiştir. Bu durum Menderes hükümetinin tarım sektöründe üretimi arttırmak için hızla önlemler almaya sevk etmiştir. Bu amaçla yeni toprakların tarıma açılması ve meraların sürülmesi ve tahıl ekimine öncelik verilmesi sağlanmış ve tarımda makineleşme ve traktör ithalatı artmıştır⁸³.

1950 yılından itibaren Nazilli'de yetiştirilen ürünler, ekime ayrılan alanların genişlemesi, tarımda makineleşmeye geçilmesi ve ürünlerin gerek ekimi gerekse büyüme ve hasat döneminde yeni tekniklerin kullanılması nedeniyle hem miktar hem de kalite yönünden büyük gelişme göstermiştir⁸⁴.

Tablo 2 : Nazilli'de 1950 Yılında Yetiştirilen Ürünler ve Miktarları⁸⁵.

Ürün Adı	Miktarı (kg.)
Pamuk (mahlıç)	3.000.000
Pamuk(Çiğitli)	5.000.000
Zeytinyağı	1.000.000
İncir	1.500.000
Sebze ve Meyve	2.000.000
Meyankökü	2.500.000
Susam	200.000
Portakal	10.000.000

⁸² Nazilli: Dün Bugün Yarın, s. 19.

⁸³ Durmuş Yalçın vd. , a. g. e. , s. 332.

⁸⁴ Dikmen, a. g. e. , s. 20.

⁸⁵ Dikmen, a. g. e. , s. 20.

Bu tarımsal faaliyetler Aydın'daki tarımsal ürün dağılımına uygun düşmektedir. 1950 yılı itibarıyla Aydın'da ekili alanların ana ürünlere göre dağılımına bakıldığında, % 49,4'ü tahıl, % 16'sı buğday, % 15,7'si arpa, % 5,1'i çavdar, % 6,7'si mısır, % 4,5'i baklagiller, % 1.9' u tütün, % 40,2'si pamuk, % 2.1' i susam, % 1,9'u diğer ürünleri kapsamaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi Nazilli İlçesi pamuk ve portakal üretiminde Aydın'da önemli bir yere sahiptir⁸⁶.

Zirai mücadelelerin yanında üretimi arttırmak ve modern tarıma geçişi sağlamak için Aydın İli'nde 1940'larda makineleşme başlamış, 1950-1960 yılları arasında hız kazanmıştır. Bu dönemden önce Nazilli'de tarım, küçük işletmelerde yapılmıştır. Büyük tarım makinelerinin tarımsal hayata girmesiyle Nazilli ile birlikte merkezde ve Koçarlı İlçesi'nde büyük tarım işletmeleri görülmeye başlanmıştır⁸⁷. Bu yeni dönemle birlikte çiftçi kendi işletmelerinde çalışmıştır. Fakat tarım işçisinin yetmediği, hasadın çok olduğu zamanlarda Anadolu'nun çeşitli illerinden mevsimlik işçi getirilip çalıştırılmıştır. İlçede topraktan elde edilen ürünler değer açısından diğer illerde yetişen ürünlere göre daha kıymetli ve pahalı olduğu için, çiftçi topraktan daha fazla ürün almak amacıyla gelişmiş bir sistemle tarım yapma çabası içinde olmuştur. Bu durum tarımın hızla gelişmesini ve bilinçli bir tarım yapılmasını sağlamıştır⁸⁸.

1.2.1.2. İncir

İncir her iklimde yetişemediğinden özel bir meyve olarak bilinmektedir⁸⁹. Bu özelliğinden dolayı topraklarının özlü oluşu, elverişli iklimi, nemliliğin ve rüzgârların yerinde etkisi, Nazilli'nin incirine kalite bakımından üstünlük sağlamaktadır⁹⁰. Ticari kıymeti yönü ile en iyi incirler, Aydın, Nazilli, Bozdoğan, Söke, Karacasu, Çine, Karapınar, Erbeyli, Germencik, Selçuk, Ödemiş, Bayındır ve Kuşadası'nda yetiştirilmektedir⁹¹. Nazilli incirleri, kabuklarının inceliği,

⁸⁶“Aydın”, **Yurt Ansiklopedisi**, C.2, s. 1021.

⁸⁷“Aydın”, **Yurt Ansiklopedisi**, C.2, s. 1025.

⁸⁸ Dikmen, **a. g. e.** , s.23.

⁸⁹ Yapucu, **a. g. e.** , s. 126.

⁹⁰ Dikmen, **a. g. e.** , s. 13.

⁹¹ Yapucu, **a. g. e.** , s. 127.

çekirdeklerinin ufak oluşu, çok tatlı, iri, güzel kokulu oluşu ve kurutmaya elverişli olması bakımından eşsizlik arz etmektedir⁹². Aydın ve Nazilli, incirin en fazla yetiştiği yer olup bereketli mevsiminde köylülerin iyi bir kazanç kapısıdır. Ağustos ve Eylül aylarında pazarlarda yerini alan taze incirler bazı zamanlarda istenilen rekoltenin alınamaması veya mevcut incirlerin dış pazara ihraç için pazarlama alanlarına gönderilmesi hallerinde, incirin yetiştiği alanlarda incir sıkıntısı yaşanmakta ve fiyatlar normalin dışında artmaktadır⁹³. Nazilli incirleri, “Sarılop”, “Göklop”, “Karayaprak” ve benzeri çeşitlere ayrılır. “Sarılop” ve “Göklop” kurutmaya en elverişli incir türleridir⁹⁴. Kuru incir, taze olarak toplanıp kurutulmaz. Olgunlaşan incir mahsulü kısmen kuruduktan sonra kendiliğinden ağaçların altına düşmesi sonucu akşamları toplanmakta .ve incir bahçelerinde önceden hazırlanan ve “İncir Harmanı” adı verilen yerlerde kurutulmaktadır⁹⁵. Kurutulan bu incirlerin kurtlanmaması için kaynatılmış, tuzlu suya atılıp çıkartılması ve tekrar kurutulması işlemine “İncir Bandırma” denir⁹⁶. Kuruyan incirler büyüklüklerine, renklerine göre standardize edilmektedir. Yerinde kurutulan bu incirler başta İzmir olmak üzere iç pazarlara gönderilmekte ve bunların çoğu İzmir’de yeniden standardize edildikten sonra dış pazarlara satılmaktadır⁹⁷.Ulaşım sistemindeki gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler incir ticaretini doğrudan etkilemiş ve taze inciri daha uzun mesafelere gönderme imkanı sağlamıştır⁹⁸.

Aydın ve havalisi incir üreticileri, mahsullerini doğrudan doğruya tüketicilere satmak gayesiyle 1915 yılı Ağustos ayında “İl Kooperatif Aydın Üretici Anonim Şirketi”ni⁹⁹ kurmuşlardır. Şirketin ticaret unvanında kooperatif ve anonim kelimelerinin bir arada bulunmasının doğru olmadığı, esas sözleşmede yapılan araştırmalara göre, sermayesinin işleyiş şeklinin kooperatif bir şirket olduğu

⁹² Dikmen, a. g. e. , s. 13.

⁹³ Anaç, a. g. e. , s. 28.

⁹⁴ Dikmen, a. g. e. , s. 13.

⁹⁵ Anaç, a. g. e. , s. 29.

⁹⁶ Anaç, a. g. e. , s. 73.

⁹⁷ Dikmen, a. g. e. , s. 13.

⁹⁸ Anaç, a. g. e. , s. 29.

⁹⁹ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Fon No: 030.18.01.01 / Dosya No: 23. 10.20.

anlaşılmıştır. Bundan dolayı Ticaret Bakanlığı'nın 26 Şubat 1927 tarih ve 28/1273 numaralı izniyle şirketin sözleşme tasarısı Bakanlar Kurulu'nun 27 Şubat 1927 tarihli toplantısında incelenmiş ve adı geçen şirketin ismi “*Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı*” şeklinde kabul edilmiştir¹⁰⁰.

23 Ekim 1924 tarihli Başbakanlık arşiv belgesinde bir önceki sene incir tasarrufuna göre; % 15 fazla olarak uygulanacak indirim için şirketin buradaki sahipleriyle görüşülerek bu indirim oranının % 15' den % 5'e indirildiği ve bu indirimin 24 Ağustos'tan itibaren uygulanmasının kararlaştırıldığı belirtilmiştir. Çiftçilere destek olan Ağbar-ı Milli ve Osmanlı bankalarının Aydın'a şube açması ve kooperatifin yeniden açılması hususlarının maliye ve ticaret bakanlıklarınca araştırılmasına karar verilmiştir¹⁰¹.

1.2.1.3. Pamuk

Nazilli yöresinin önemli gelir kaynaklarından olan pamuk bölge insanının da başta gelen iş alanlarından biridir. 1927'de Aydın ve Nazilli'de yaklaşık 3.000 ton pamuk üretimi gerçekleştirilmiştir¹⁰². 1935 yılına gelinceye kadar “*Yerli Pamuk*” diye anılan bir tip pamuk ekilmiştir. Pamuk ihtiyacını karşılamak için Nazilli'de Celal Eğriboz'un öncülüğünde 1934 yılında “*Nazilli Pamuk Islah ve Üretme İstasyonu*”nun kurulmasıyla bölgede ilk defa üretimi yapılan “*Akala*” pamuğu ekimine başlanmıştır. Ayrıca Nazilli Basma Fabrikası'nın kurulmasıyla birlikte el tezgâhlarında dokunan, geri kalanı da iç ve dış pazarlara gönderilen pamuk, o tarihten itibaren bu müessesenin hammaddesi olmuştur¹⁰³.

Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nın hammaddesi olan pamukçuluğun gelişmesinde ve ekimin artmasında Menderes Irmağı'nın rolü çok büyüktür¹⁰⁴. Nazilli'de sulama sahasında en başarılı olan teşekkül sulama kooperatifidir. Kooperatifin 104 ortağı vardır. Kooperatif, birincisi Menderes Köprüsü'nün 500 m. doğusunda, ikincisi Dallica Köprüsü'nün 50 m. doğusunda biner metrelik ana

¹⁰⁰ BCA, 030. 18.01 / 23. 10. 20.

¹⁰¹ BCA, 030. 10 / 64. 431. 15.

¹⁰² “Aydın”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.2, s. 1021.

¹⁰³ Dikmen, a. g. e. , s. 18.

¹⁰⁴ Dikmen, a. g. e. , s. 20.

kanallar açmıştır. Bu ana kanallar 7,5 km² kollara, kollar da birçok parçalara ayrılmaktadır. Kooperatifin sahası 10,000 dekadır. Sulama kanalı sayesinde önceden dönümünden 50 kg. vermeyen çorak tarlalardan bugün 300-500 kg. pamuk alınmaktadır. Nazilli halkı bütün ümidini pamuğa bağlayarak iyi cins ve bol mahsul almayı amaç edinmiştir. Devletin Nazilli'ye armağan ettiği fabrika ve bu fabrikaya yarayacak cins tohum yetiştiren ve üreten ıslah istasyonu halkın enerjisini ve hevesini arttırmıştır¹⁰⁵. Basma Fabrikası, pamuk üreticisine kaput bezi ve basma yardımı da yapmıştır. Devlet, sulama kanalları üzerine 9 adet sifon koyarak sulama işlemlerini kolaylaştırmıştır. Yine kaliteli pamuk üretimini arttırmada gerekli olan ziraat aletlerinin Amerika'dan satın alınabilmesi için 28.4.1935 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla 385,95 dolarlık döviz tahsis edilmiştir¹⁰⁶.

1938 yılında Nazilli Pamuk İstasyonunun vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda pamuk mahsulünün iyi bir durumda olduğu ve üründe hiçbir hastalık görülmediği anlaşılmaktadır. Ancak pamuk üretimine önemli bir katkısı olan Menderes Nehri'nde özellikle belirli aylarda meydana gelen taşkınlar çiftçileri zor durumda bırakmaktadır. Örneğin; 1938 yılında Menderes Nehri'nin taşmasından dolayı pamuk ekimi zarar görmüş, hasat mevsiminde şiddetli yağmur yağması ve mahsulün toplanamaması o yıl ekilen pamuğun bilhassa akala cinsi pamuğun geç toplanmasına sebep olmuştur. 1937 yılında 100.000 kg. pamuk suların altında kalmış, pamukların ziyan edilmemesi için Sular İdaresi'nin gereken tedbirleri alması çiftçiler tarafından talep edilmiştir¹⁰⁷.

1938 yılında yayımlanan Aydın Gazetesi'ne göre, bir İngiliz Ziraat Dergisi'nin yazısında, dünyadaki insanların giyim ihtiyacını tamamen temin için yılda 57 milyon balya pamuğa ihtiyaç vardır. Hâlbuki bu toplam ürün normal yıllarda 28 milyon balyadır. Bu rakam istihsalin yarısını bile temin edememektedir. Durum şunu göstermektedir ki rejim Türk çiftçisine cins ve bol istihsal terbiyesi ile beraber elde edeceği mahsulün geleceğini de düşünmek ve incelemek fırsatı tanımıştır¹⁰⁸.

¹⁰⁵ **Aydın**, 2 Ağustos 1938, no: 308, s. 2.

¹⁰⁶ **BCA**, 030.18.01.02 /54.32.3.

¹⁰⁷ **Aydın**, 2 Ağustos 1938, no: 308, s. 2.

¹⁰⁸ **Aydın**, 2 Ağustos 1938, no: 308, s. 2.

1937–1947 yılları arasında fabrikada 18 milyon kilo pamuk işlenmiş, yarım milyon tona yakın yerli linyit kömürü yakılmış, işçiye 20 milyon lira ödenmiş, 153 milyon m. basma, 6000 ton iplik üretilmiştir. Nazilli’de 1938 yılının Eylül ayında akala pamuk piyasasına göre 13, 13 lira 50 kuruşa, Bozdoğan ve Yenipazar da ise 13, 13 lira 25 kuruş fiyata satılmıştır¹⁰⁹. Bu rakamlar, II. Dünya Savaşı nedeniyle sanayileşme programının uygulanmasının zorluğuna rağmen sanayileşme hamlesinin durmadığını bize göstermektedir. 1948 yılında Nazilli’de 6.000 hektar alan pamuk ekimine ayrılmışken, bu rakam 1949 yılında 7.500 hektara yükselmiştir¹¹⁰.

Pamuk dokuma çeşitleri günden güne gelişme göstermiştir. Hükümet tarafından kurulan dokuma fabrikaları hammadde ihtiyacını arttırdığından pamuk tarımı hızlı adımlarla gelişmektedir. Daha önce ekilmiş, dejenere olmuş yerli pamuk tohumu yerine Aydın, Nazilli, Karacasu, Bozdoğan, Çine, Söke ilçelerine Nazilli Pamuk Üretme Çiftliği tarafından ıslah edilen Akala pamuğu çiğidi parasız olarak dağıtılmış ve 1938 yılında Aydın’da 111090 dekar Akala pamuğu ekilmesi sağlanmıştır. Bu kadar kısa zamanda ekim sahasının artmasında ve hâsılâtın çoğalmasında çiftçiye devlet eliyle verilen Akala pamuk tohumlarının önemli bir etkisi olmuştur¹¹¹.

Aydın’da yetişen pamuğun büyük bir bölümü (%15) Aydın Tekstil ve Nazilli Sümerbank fabrikalarında işlenmekte geri kalan kısmı ise yurt içi ve yurt dışı pazarlarda satılmaktadır¹¹². Aydın’da pamuk üretimi, ekim alanına bağlı olarak giderek hızlı bir gelişme göstermiş ve 1950 yılında 35.000 tonu aşmıştır¹¹³.

1.2.1.4. Zeytin

Nazilli’nin en geniş bölümünde yetiştirilen diğer bir ürün de zeytindir. Elde edilen zeytinlerin birçoğu tane olarak kullanılmaktadır. Geriye kalanlar da İlçe’deki fabrikalarda pres yapıp yağı çıkartılarak zeytinyağı olarak tüketilmektedir¹¹⁴. 1928

¹⁰⁹ Aydın, 23 Eylül 1938, no: 382, s. 7.

¹¹⁰ Akdağ, a. g. t. , s. 73.

¹¹¹ Aydın, 29 Ekim 1938, no: 382, s. 7.

¹¹²“Aydın”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.2, s. 1026.

¹¹³ “Aydın”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.2, s. 1021.

¹¹⁴ Dikmen, a. g. e. , s. 16.

yılında Bozdoğan, Karacasu, Nazilli bölgesini kaplayan 19.350 hektarlık bir toprak üzerinde bulunan 1.935.000 zeytin ağacından 7-8 milyon kilo zeytin alınmıştır. Nazilli merkez İlçesi'nde bulunan zeytincilik bürosu zeytinciliğin gelişmesini sağlamak için delice zeytin ağaçlarını aşılıp köylüye dağıtmıştır¹¹⁵.

1.2.1.5. Susam

Susamın da İlçe tarımında önemli bir yeri vardır. Bu ürünün fabrikasyonu sayılan susam yağı, küspesi tahinle helvacılığa yaramaktadır¹¹⁶. İklim ve toprak durumu susam yetiştirmeye çok uygun olduğu için üretimi yıllar içinde sürekli artmıştır. Üretim 1927 yılında 480 ton iken, 1950'de yaklaşık 866 tona çıkmıştır. Susamın ekim alanının daraltılmasına karşın üretimdeki artış, nöbetleşe ekime giren ikinci ürün olarak kullanımının yaygınlaşmasından kaynaklanmaktadır. Aydın'da susamın dekar başına verimi Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır¹¹⁷.

1.2.1.6. Üzüm

Aydın ve Nazilli'de üretilen en önemli ürünlerden biri de üzümdür. İncir üretiminden sonra ileri düzeyde üretilen üzümün "Gemre", "Salman" ve "Sultaniye" gibi çeşitleri bulunmaktadır. Üretilen üzümlerin bir kısmı yurtdışına ihraç edilmekte fakat ihracat kısıtlı imkânlar ölçüsünde yapılmaktadır. 1924 yılına ait bir belgeye göre; 1924 yılında Aydın ve Nazilli'de üretilen üzümlerin dışarıya ihraç edilen miktarını muhafaza etmek için tahta kutulara ihtiyaç duyulmuştur. Kutu işlerinde kullanılması için gerekli tahtaların yokluğu üzümlerin zamanında işlenip satılmasını etkileyerek piyasayı alt üst etmiş ve birçok bağcıyı zarara uğratmıştır. Bazı ormanların hükümetçe işletilerek aynı durumun ilerdeki senelerde de tekrarına meydan vermemek ve dışarıdan tekrar kereste ve kutu almamak için beş yüz bin metre fazla keresteyi taşıyabilecek fabrikaya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş ancak mevcut fabrikanın bunu karşılayacak durumda olmadığı tespit edilmiştir. Bu sorunun

¹¹⁵ Dikmen, a. g. e. , s. 23.

¹¹⁶ Buğdaycı, a. g. e. , s. 16.

¹¹⁷ "Aydın", **Yurt Ansiklopedisi**, C.2, s. 1021-1022.

ortadan kaldırılması ve Aydın milletvekillerinin gerekli girişimlerde bulunmaları için meclisle iletişime geçilmiştir¹¹⁸.

1.2.1.7. Meyan Kökü

Meyan kökü Türkiye’de Orta Anadolu hariç her bölgede yetişmektedir. Fakat Büyük Menderes Havzası Türkiye’deki üretimin % 81’ni oluşturmaktadır. Çiğneme ve sarma tütününün işlenmesinde, şeker sanayi ve bira vb. içkilerin yapımında kullanılan, ancak köylülerin tarlaları için zararlı saydıklarından dolayı önem vermedikleri meyan kökü bitkisini, İngiliz şirketlerinden Mac Andrewes ve Forbes adlı şirketler değerlendirerek meyan kökü bitkisinin işlenmesi için 1854 yılında Aydın ve Nazilli’de birer fabrika açmışlardır¹¹⁹. İlerleyen yıllarda ise Kuşadası ve Söke’de Forbes Şirketine ait iki meyan balı fabrikası daha kurulmuştur. 15-20 yıl rakipsiz olarak çalışan Forbes 1875 yılında Abacıoğlu adında bir Ermeni tüccarın Aydın ve Söke’de açtığı iki meyan balı fabrikası ile rekabete girmiştir. Ancak Forbes Şirketi Amerika’da açmış olduğu meyan balı fabrikası ile ithal etmiş olduğu meyan köklerini burada işleyerek Avrupa ve Amerika pazarlarına hakim olmuş ve bu rekabetten başarıyla çıkmıştır. Osmanlı Devleti’nin 1879 yılında meyan balı ihracından vergiyi tamamen kaldırmış olması, Forbes Şirketinin Aydın’da faaliyetlerini arttırmasına ve yeni bir fabrika açmasını sağlamıştır¹²⁰. 24 Temmuz 1881 tarihinde demiryollarının Nazilli’de inşasıyla birlikte Forbes Şirketi, meyan kökü toplamak üzere Nazilli istasyonunda büro kurmuş ve Denizli ve civarından gelen meyan köklerini Nazilli’de toplayarak trenlerle İzmir’e ve daha sonra gemilerle Amerika’ya götürmüştür¹²¹. Senelik meyan balı üretimi 1896-1897’de 3,5 milyon kg. , 1907’de 1,5 milyon kg. , 1924’de 1 milyon kg. , 1925’de 2.467.723 kg. , 1926’da, 4 milyon kg. , 1927 yılında ise 2 milyon kg.dır. 1927 yılında Nazilli’deki meyan kökü Fransız Şark Sanayi Şirketleri tarafından işlenmiş ve piyasaya sürülmüştür¹²².

¹¹⁸ BCA, 030. 010. 0 /6.36.33.

¹¹⁹ Buğdaycı, a. g. e. , s. 53.

¹²⁰ Gürsoy, a. g. e. , s. 65.

¹²¹ Atilla, a. g. e. , s. 85.

¹²² Buğdaycı, a. g. e. , s. 53.

1.2.1.8. Meyvecilik

Nazilli meyvecilik alanında büyük bir potansiyele sahiptir. Toplam 19.246 hektar alanda meyvecilik önemli bir tarımsal etkinlik olarak karşımıza çıkmaktadır¹²³. Özellikle portakal, turunç, limon, mandalina vb. meyveler Nazilli pazarlarının başlıca ürünleridir¹²⁴.

Meyve çeşitleri açısından zengin olan Nazilli’de portakal, turunç, limon, mandalina, ceviz, badem, kestane ve bunların yanında birçok meyve bolca yetiştirilmektedir¹²⁵. Aydın’da turunçgil ağaçları rüzgârlara karşı korunaklı olan Sultanhisar, Nazilli, Köşk, Kuyucak ve Söke yörelerinde toplanmıştır¹²⁶. 1938 yılında çiftçiler, Aydın merkez ile Nazilli Sultanhisar Kasabası’nın portakal bahçelerinde bulunan 11.166 kök portakal ve mandalina ağacında görülen, “*Kırizomfalüs*” adını taşıyan portakal basrasına ve yine 1.300.000 kök incir ağacında görülen “*Poplastesrussi*” denilen incir basrasına karşı önlemler almışlardır¹²⁷.

1.2.1.9. Sebzeçilik

İlçe’de hava koşullarının elverişli olması sebze yetiştiriciliğine imkân sağlamaktadır. En çok üretilen sebzeler patlıcan, biber, domates, salatalık, bakla ve maruldur. Ayrıca kenevir, patates, soğan, sarımsakla beraber her çeşit sebze, hububat ve bakliyat da halkın ihtiyacını karşılayacak kadar boldur.¹²⁸

1.2.2. Hayvancılık

Nazilli’de halkın büyük çoğunluğunun tarımla uğraşması ve otluk alanların daha çok yaylalarda olması sebebiyle hayvancılık işini daha çok Türkmenler ve Yörükler yürütmüşlerdir¹²⁹.

¹²³ Hilal Ortaç vd. , a. g. e. , s. 99.

¹²⁴ Dikmen, a. g. e. , s. 16.

¹²⁵ Dikmen, a. g. e. , s. 16.

¹²⁶ “Aydın”, *Yurt Ansiklopedisi*, C. 2, s. 1023.

¹²⁷ *Aydın*, 29 Ekim 1938, no: 382, s. 7.

¹²⁸ Buğdaycı, a. g. e. , s. 56.

¹²⁹ Dikmen, a. g. e. , s. 25.

XIX. Yüzyıl Nazilli'sinde hayvanların yaklaşık % 94'ü büyükbaş, % 6'sı küçükbaş hayvandır¹³⁰. Büyükbaş hayvan küçükbaş hayvanlara göre daha yaygın olarak yetiştirilirken küçükbaş hayvanlar içinde de sağmal keçiler önemli yer tutmaktadır. Küçükbaş hayvanların sayısı, toplam hayvan sayısı içinde % 37,9'luk paya sahip olmuştur¹³¹. Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan hayvancılık, Cumhuriyet'in ilanından çok partili yaşama kadar geçen süreçte de önemini korumuştur. Bu dönemde hayvan sayısı üzerinden alınan vergiler bütçede önemli bir paya sahip olmuş ve ulaşım araçları henüz modernize edilemediği için nakliye işleri hayvanlar aracılığıyla yapılmıştır. Devlet, özellikle taşımacılıkta kullanılan hayvan varlığını sıkı bir denetim altına almıştır. Çünkü deve sahipleri bu dönemde hem deve sayısı üzerinden hem de taşımacılık nedeniyle iki kez vergilendirilmiştir. Hayvancılık çok önemli bir vergi kaynağı olduğundan devlet tarafından her sene hayvan sayımları yapılmış ve hayvancılıkla ilgili istatistikler düzenli olarak tutulmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı Türkiye'de her alanda olduğu gibi hayvancılıkla da ilgili önemli sorunların yaşanmasına neden olmuştur¹³².

Tarih boyunca İç Anadolu'dan küçükbaş hayvan sürüleri, kışlamak için Aydın Ovası'na gelmiştir. Uzun yıllar durgun bir seyir izleyen hayvancılık II. Dünya Savaşı sonrası gelişme göstermiş, bölgede hayvan varlığı sayısında ciddi bir artış olmuştur. Ancak imar, tevzi ve tarla açma nedeniyle meralar hızla azalmıştır. Hayvan yemi konusunda daha ciddi sorunlar çıkmadan Ziraat İdaresi'nin hayvan yemliği olabilecek bitkilerin ekimini teşvik etmesi zarureti ortaya çıkmıştır. Yine yonca vb. bitkilerin tohumunun tedarikini de söz konusu idarenin sağlaması gerekmektedir. Ancak bu konuyla ilgili önlemler yavaş alınmıştır. Hayvancılığın modernize edilmemiş olması kendi içinde riskler doğurmuştur. Yine aynı dönem içerisinde pek çok beldede ve köyde sığır neslini sağlayacak damızlık boğa bulunamamış, hayvan tohumlamada güçlükler yaşanmıştır¹³³.

¹³⁰ Hilal Ortaç vd. , **a. g. e.** , s. 96.

¹³¹ Demirhan, **a. g. t.** , s. 17-23.

¹³² Akdağ, **a. g. t.** , s. 60.

¹³³ Akdağ, **a. g. t.** , s. 60.

1937-38 tarım yılı içinde ilçede zararlı hayvanlardan 1127 adet domuz öldürülmüş, 1020 hektarlık sahada çekirgelerle ve 100 hektarlık sahada da tarla fareleri ile mücadele yapılmıştır. Bu mücadele sayesinde zararlı hayvanların gelecek yıllarda yapmaları mümkün olan hasarların önü kesilmiştir¹³⁴.

2. TİCARET VE SANAYİ

2.1. Ticaret

Aydın'da ticaretin dönemin şartlarına göre ne kadar canlı olduğunu 1937 yılında Aydın Gazetesi'nde yayınlanan haftalık borsa haberlerinde görmek mümkündür. Bu gazeteğe göre; Aydın ve Nazilli'den alınan ürünler İzmir Ticaret ve Zahir Borsası'nda satılmaktadır¹³⁵. 22-28 Eylül 1937 tarihleri arasında satılmış ticaret eşyasının cins, miktar ve haftalık asgari azami fiyatları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3 : İzmir Ticaret ve Zahir Borsası'nda Satılan Ürünler (22-28 Eylül 1937)¹³⁶

Cinsi	Miktarı	Kabı	Asgari Fiyatı(L)	Azami Fiyatı(L)
Buğday	6125	Çuval	4 875	6 50
Arpa	1203	Çuval	3 75	4
Bakla	972	Çuval	4 125	4 25
Kum Darı	106	Çuval	6	6 75
Çavdar	27	Çuval	4	4
Burçak	25	Çuval	4 50	4 50
Susam	16	Çuval	16	26
Nohut	349	Çuval	5 625	7 50
Bulgur	14	Çuval	8	8
Börülce	51	Çuval	7	10
Pamuk	1737	Balya	43	43
Pamuk Çekirdeği	105	Ton	2 90	3

¹³⁴ Aydın, 29 Ekim 1938, no: 382, s. 7.

¹³⁵ Aydın, 1 Ekim 1937, no: 57, s. 3.

¹³⁶ Aydın, 1 Ekim 1937, no: 57, s. 3.

Yün	10173	Kilo	75	79
Tatlı Badem İçi	4910	Kilo	81 50	83
Acı Badem İçi	794	Kilo	56	56
Zeytinyağı	-	Kilo	-	-
İncir	16675	Çuval	420	15
Çekirdeksiz Üzüm	-	Çuval	-	-

(Ölçü Birimi olarak 1 Balya= 90 kg, 1 çuval= 2 kantar=112.898 kg)¹³⁷

2.1.1. Bankalar

1910’lu yılların başında Ege bölgesindeki incir üreticisinin üretimden nakliyeye, pazarlamadan krediye kadar birçok sıkıntısı bulunmaktadır. 1912 yılında üreticilerin artan para sıkıntısıyla birlikte “*Milli*” bir sermaye ve krediye ihtiyaç duymasından dolayı 24 Eylül 1913 tarihinde Aydın’da “*Milli Aydın Bankası*” (İncirciler Bankası) kurulmuştur. Bankanın kuruluş amacı, incir üreticilerinin kredi sorunlarını çözenin yanı sıra, İncir ürününün değerince bedelden pazarlanmasını sağlamak amacıyla Aydın’da bir kooperatif şirketi kurmaktır. Ayrıca banka, kooperatif bankacılığın yanında tarımsal üretim kredisi ile birlikte üreticilerin su motorları, traktör vb. zirai araçların temini için de kredi açmaktadır¹³⁸.

Bankacılığın ilk boy attığı yerlerden biri olan Nazilli’de 1884 yılında Osmanlı Bankası, 1889’da da Ziraat Bankası şube açmıştır¹³⁹. Nazilli’de Ziraat Bankası, Yapı Kredi ve İş Bankası tarım ve ticaret hayatının gelişmesi için çiftçi, esnaf ve tüccara kredi sağlayarak destek olmaktadır. Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri çiftçinin kalkınmasında önemli rol oynamıştır¹⁴⁰. Aynı zamanda 1933 yılında Nazilli’de İş Bankası, Ziraat Bankası, Denizli İktisat Bankası ve Osmanlı Bankası’nın şubeleri bulunmaktadır. Bu bankalardan özellikle İş Bankası ve İktisat Bankası’nın piyasaya önemli yardım ve hizmetleri olmuştur¹⁴¹.

¹³⁷ Ağırlık ve ölçülerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu ve Klasik Çağ**, (çev.: Reşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 248-254.

¹³⁸ Hüsnü Erkan vd. , **Tariş Bank Tarihi**, Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, İzmir, 1993, s. 79-84.

¹³⁹ **Nazilli: Dün Bugün Yarın**, s. 19.

¹⁴⁰ Dikmen, **a. g. e.** , s. 20.

¹⁴¹ **Ant**, 3 Ekim 1933, no: 258, s. 3.

2.1.2. Kooperatifler

Tarımsal faaliyetlere katkı sağlayan bir diğer etken de kooperatiflerdir. XX. Yüzyılın başlarında Ege Bölgesi'nde bazı ürünlerde dışa bağımlılığın dış ticarete dalgalanmalara yol açması sebebi ile çiftçinin bin bir zorluklarla yetiştirdiği ürününü satamaması, çoğu zaman da ürün teslim etmek şartıyla borçlandığı tefecilerin eline düşmesi üzerine, İzmir Yemiş Çarşısı'nda kurulan tekelin kırılması ve incir üzerinde oynanan olumsuzlukların giderilmesi amacıyla ilk defa örgütlenmeye gidilmiş, 29 Ocak 1912 'de Germencik'te, 4 Şubat 1912 'de ise Aydın'da Ege'li incir üreticilerinin düzenlediği üretici kongreleri ile Ege Bölgesi'nde Tarım Satış Kooperatifleri'nin kurulması için ilk adım atılmıştır¹⁴².

Ege Bölgesi üreticilerini kooperatifçilik ilkeleri doğrultusunda örgütleyen ilk kuruluş, merkezi İzmir olmak üzere Milli Aydın Bankası'nın bir kolu olarak kurulan, "*Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı* " 'dır¹⁴³. Türkiye'de kooperatifçilik alanında ilklerden olan Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi, Aydınli ve Nazillili çiftçiler sayesinde gelişmiştir¹⁴⁴. Her biri ayrı tüzel kişiliğe sahip olan birlikler, kuruluş yıllarında birliğe destek olan bankalardan Tarım Bankası'nın ilk hecesi ile İş Bankası'nın ilk hecelerinin birleşmesinden oluşan "*Tariş*" sözcüğünü ortak isim olarak kabul etmişlerdir. Kuru üzüm, incir, pamuk, zeytin ve zeytinyağı gibi Ege Bölgesinde yaygın olan tarımsal kooperatiflerinin birleşmesinden oluşan ve Türkiye Cumhuriyetinde köklü bir geçmişe sahip olan "*Tariş*" Ege'li üreticileri her konuda bilinçlendirmiştir¹⁴⁵. Tarım satış kooperatifçiliğinde önemli bir yere sahip alan Tariş'in ve özellikle de pamuk ve incir ürünleri üzerinde çalışan kooperatiflerin kuruluşunda Nazilli'nin önemli bir yeri olmuştur¹⁴⁶. 1931 yılında Nazilli merkezde 2.428 plasman ve 812.609 sermaye ile, 1933'de Yazırlı Kasabası'nda 2.250,4 plasman ve 999.610 sermaye ile, İsabeyli Kasabası'nda 1935'de 2.095,8 plasman ve

¹⁴² http://www.taris.com.tr/uzumweb/t_tarihce.asp, Erişim Tarihi : 03.07.2014.

¹⁴³ Hüsni Erkan vd. , **a. g. e.** , s. 100.

¹⁴⁴ **BCA**, 030. 18.01 / 23. 10. 20.

¹⁴⁵ Anaç, **a. g. e.** , s. 189.

¹⁴⁶ **Nazilli: Dün Bugün Yarın**, s. 20.

872.503 sermaye ile Tarım Kredi Kooperatifleri kurulmuştur¹⁴⁷. Nazilli’de zirai kooperatiflerin köylünün gelişmesinde oldukça önemli hizmetleri olmuştur. 1933 yılında üç kooperatif daha kurulmuştur¹⁴⁸. Bunlardan biri olan “*Nazilli Pamuk Satış Kooperatifi*”, pamuk üreticilerine tohum temini, traktör işletmesi gibi birçok faydalar sağlayarak çiftçinin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır¹⁴⁹.

2.2. Sanayi

Cumhuriyet öncesi dönemde azınlıklar ülke ticaretine hakim durumdaydılar. Türkler ise genelde tarım ve hayvancılıkla meşguldüler. 1913 yılına bakıldığında 44 yabancıya karşı 16 Türk, 1914 yılında da 101 yabancıya karşı 28 Türk Nazilli’de ticaretle uğraşmaktayken Kurtuluş Savaşı’nın ardından azınlıkların yurdu terk etmesinden sonra bu durum tersine dönmüş, ticaret ve sanayi Türklerin eline geçmiştir. 1927 Ticaret Salnamesi’ne göre bu tarihlere Nazilli’de 170-175 civarında Türk ve Müslüman esnaf ticaretle uğraşmaktadır¹⁵⁰.

Cumhuriyet öncesi dönemde olduğu gibi, 1923-1929 dönemi boyunca da Türkiye’nin uluslararası iş bölümündeki yeri, ihracata yönelik tarımda ve madencilikte uzmanlaşmak olmuştur. Batılı sermayedarlar, özellikle ithalat ve ihracat kredileri aracılığıyla Türkiye’deki ihracata yönelik tarımı özendirmişlerdir. İhraç malı tarım ürünleri uluslararası firmaların ağırlıkla da İzmir’de yoğunlaşan acenteleri aracılığıyla düşük fiyattan satın alınmış, batının ürettiği mamul mallar ise ülkeye yüksek fiyatlarla satılmıştır. İhracata yönelik tarım bölgelerinin demiryollarıyla limanlara, oradan da uluslararası pazarlara bağlanması gerçekleşmiştir. Demiryolları ve limanlar yabancı sermaye tarafından bu dönemde inşa edilmiştir¹⁵¹.

İhraç edilen ürünler arasında pamuk, zeytin, meyan kökü gibi sanayi ürünleri yer almaktadır. İlçe’deki sanayinin gelişmesinde önemli bir rol oynayan Nazilli Ticaret Odası 1924 yılında kurulmuştur. Odada meslek komiteleri, oda meclisi ve

¹⁴⁷ Aydın İl Yıllığı, Aydın Valiliği, İzmir, 1967, s. 283.

¹⁴⁸ Ant, 3 Ekim 1933, no: 258, s. 3.

¹⁴⁹ Dikmen, a. g. e. , s.135.

¹⁵⁰ Buğdaycı, a. g. e. , s. 46.

¹⁵¹ Adnan Gülerman, *Türkiye’nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1987, s. 3.

yönetim kurulu vardır. Meslek komitelerinin bağlı bulunduğu sekiz meslek dalı şunlardır¹⁵²:

- 1- Sanayiciler (pamuk, çırçır, zeytinyağı ve pamukyağı rafinelere), taş mozaik işi, gazozcu, tarım aletleri yapımı, matbaa, yoğurtçu ve oto tamircileri,
- 2- Bankalar, kooperatifler, toprak mahsulleri ve yakıtçı,
- 3- Tuhafiye, hırdavat, kitap, kırtasiye, halı, kilim, yorgan, hazır elbise, eczacı ve sarraf,
- 4- Manifatura
- 5- Bakkaliye, mısırcı, akaryakıt, sebze ve meyve,
- 6- İnşaat malzemesi, taahhüt işi, radyo, buzdolabı vb. oto yedek parça, kereste doğrama, demir, hurda, cam ve saat,
- 7- Otel, sinema, fotoğraf, taşıma işleri, lokanta ve mobilya,
- 8- Celep, kasap, tabak, kösele, kavaf ve mutaf,

1938 yılında Nazilli Ticaret ve Sanayi Odası yönetim kurulu şu üyelerden oluşmaktadır:

Tablo 4 : 1938 Yılında Nazilli Ticaret ve Sanayi Odası'ndan İdare İmza Sirküleri¹⁵³

Adı Soyadı	Vazifesi	İmzası
Mustafa Aksoy	Yönetim Kurulu Başk.	M. Aksoy
Nuri Aksay	Yönetim Kurulu Asbaşk.	N. Aksay
Rıza Alasağ	Yönetim Kurulu Üyesi	R. Alasağ
Nimet Genç	Yönetim Kurulu Üyesi	N. Genç
Rıfat Oğuz	Kooperatif Direktörü	R. Oğuz

Meslek komitesine bağlı meslek kuruluşlarına bakıldığında ekonomik ve sosyal hayat için gerekli olan bütün kuruluşların Nazilli'de var olduğu görülmektedir. Ayrıca Nazilli'de tarımla birlikte tarıma dayanan sanayi kollarının da geliştiği görülmektedir. Bölgede üretilen incir, pamuk, zeytin, tütün gibi tarım ürünlerinin toplandığı merkezler Aydın ve Nazilli'dir. Aydın Demiryolu, bu merkezlerde

¹⁵² Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın..., s. 266.

¹⁵³ Aydın, 2 Ağustos 1938, no: 308, s. 3.

toplanan ürünleri İzmir Limanı'na aktarmıştır. Toplanan ürünlerin ayıklanma ambalaj, tasnif vb. işlemleri ağırlıklı olarak İzmir'de gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu işlemlerin yapıldığı sanayi dalları da İzmir'de gelişmiştir. Aydın'daki imalathaneler ise tarım ürünlerini işleyen gıda, dokuma, sabun, tarım araçları üretiminde faaliyet göstermiştir¹⁵⁴. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, 1927 sanayi sayımında Aydın'da 1.282 işletmede 10.000'i aşkın işçi çalışmaktadır. Bu işletmelerden 324'ü 4'den fazla işçi çalıştırmakta olup, işletmelerde toplam 8.400 kişi çalışmıştır¹⁵⁵.

Tablo 5 : Nazilli'de 1927 Yılındaki İşletme ve Ücretli İşçi Sayısı¹⁵⁶

Sektörler	İşletme Sayısı	Ücretli İşçi Sayısı
Tarım, Hayvancılık Ürünleri Sanayi	589	7.313
Dokuma Sanayi	170	685
Ağaç Ürünleri Sanayi	155	491
Bina İnşaat Sanayi	109	463
Metal Eşya, Makine İmalat Sanayi	235	909
Kağıt Sanayi	1	2
Kimya Sanayi	18	52
Diğer	5	273
Toplam	1.282	10.188

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi işletmelerin % 46'sı tarım, % 14'ü dokuma, % 18'i makine imalat sanayinde, çalışanların ise % 71'i tarım, % 6'sı dokuma, % 8'i makine imalat sanayinde faaliyet göstermiştir.

1927 yılında Teşviki Sanayi Kanunu ile devlet, ekonomik kriz esnasında "*devletçilik*" politikası ile sanayileşmede önemli bir rol oynamış ve bir çok sanayi kolunun kalkınmasına öncülük etmiştir¹⁵⁷.

¹⁵⁴ Aydın, 9 Eylül 1937, no: 38, s. 2.

¹⁵⁵ Aydın, 9 Eylül 1937, no: 38, s. 2.

¹⁵⁶ Gülerman, a. g. e. , s. 6.

¹⁵⁷ Gürsoy, a. g. e. , s. 161.

1929 yılında, ekonomik darboğazların yarattığı sorunların olumsuz etkisini en aza indirmek üzere uygulanan korumacı dış ticaret politikasının ardından oluşan ithal-ikameci sanayileşmenin bir alanı da Nazilli olmuştur. Bu dönemde yerli ürünlerin işlenmesi temeline dayanan bir sanayileşme stratejisi benimsenmiş ve bu strateji doğrultusunda Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı hazırlanmıştır¹⁵⁸.

1932’de Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan yararlanan işletme sayısı 25 olarak saptanmış, bu işletmelerde yaklaşık 900 işçi çalışmıştır. Söz konusu işletmelerden biri olan incir kurutma ve tasnifleme işletmesinde 400 kişiden 300’ünü kadın işçiler oluşturmaktadır. 1939’da ise Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan yararlanan firma sayısı 32’ye çıkmıştır. Bu işletmelerden 19’u gıda, 2’si dokuma imalatıyla uğraşmıştır. 1930’lu yıllarda Aydın’daki en önemli sanayi girişimi Nazilli Basma Fabrikası’nın kurulması olmuştur¹⁵⁹. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Türkiye’nin ilk basma fabrikası olmasından dolayı sadece bölgede değil tüm yurdumuzda tekstil ve özellikle de basma sanayinin gelişmesinde büyük katkı sağlamıştır¹⁶⁰.

II. Dünya Savaşı’nın başlaması ile birlikte, sanayileşme alanında fazla bir gelişme yaşanmamış 1945-1949 yılları arasında özellikle devletin yerine özel teşebbüsün yatırımları arttırdığı görülmüştür¹⁶¹.

2.2.1. Dokuma Sanayi

Dünya tarihine baktığımızda sanayileşmenin XVIII. Yüzyıl sonlarında tekstil sanayinde başladığını görmekteyiz. Bunu 25’er yıllık aralarla demir-çelik, ulaştırma, kimya, elektrik ve benzinli motor sanayindeki gelişmeler takip etmiştir. Kısacası tekstil, sanayileşmenin başı, lokomotifidir durumundadır. Nitekim pamuk lifinden yapılan dokumanın, beş bin yıl önce Mısır Firavunları zamanında kullanıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin batı için sanayileşmenin temel taşı olmuş tekstilden işe başlaması da rasyonel bir adımdır. Ülkenin geleneksel

¹⁵⁸ Hulusi Doğan, **Sanayinin Musikisinden Bilginin Türküsüne: Her Yönüyle Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 664.

¹⁵⁹ **Aydın**, 9 Eylül 1937, no: 38, s.2.

¹⁶⁰ **Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın...**, s. 261.

¹⁶¹ Yavi, **a. g. e.**, s. 72.

üretim tecrübesi ile pamuk üretim kapasitesi göz önüne alındığında mükemmel hatta ülkenin genel ekonomik dokusuna bakıldığında da bunun zorunlu bir seçim olduğu kolaylıkla söylenebilir¹⁶². 1900'lü yılların başında Osmanlı'da halkın tekstil ihtiyacını karşılayacak yeterli sayıda ve düzeyde fabrika yoktur. Olanlar da ordunun ihtiyacını karşılamaya yönelik çalışmaktadır¹⁶³. Osmanlı'nın son yıllarında sayıları iyice azalmaya başlamış olan el tezgâhlarında işlenen hammaddenin Avrupa'ya satıldığı, işlendikten sonra ise tekrar Osmanlı pazarlarına sürüldüğü görülmektedir. Nitekim Hıfzı Velidedeoğlu'nun şu hatırası da mevcut durumu çok güzel özetlemeye yetmektedir¹⁶⁴:

“Birinci Dünya Savaşı’ndan bir yıl önce 1913’de henüz bir ilkokul çocuğu iken, Orta Anadolu’nun tren uğrağı olmayan bir kasabasında, her gün babamın yanında, başımızda kırmızı bir fes, elimizdeki zembilin içinde çarşıdan taşıdığım yiyeceklerin arasında Rus şekeri; Amerikan unu bulunduğunu ve babamın ayağına ayakkabı; sırtına çamaşır ve giyecek yapmak için Fransız kösesi ve Fransız patiskası, Amerikan bezi; Alman kumaşı ve başımı kapamak için Avusturya fesi aradığını çok iyi hatırlıyorum. Babam bunları arıyordu, çünkü bunların Türk malı olanları yoktu. Hepsi dışarıdan geliyordu”.

1940'lı yılların başında Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası da dahil olmak üzere, ülkemizdeki mensucat fabrikalarında toplam 6.250 adet otomatik dokuma tezgahı bulunmaktadır ve burada, yıllık mensucat üretim miktarı ancak 120.000.000 metredir. Fakat 1938 yılında ABD’de 6193 fabrikada toplam 470.000, Fransa’da ise daha 1867 yılında 80 bine yakın dokuma tezgâhı olduğu göz önüne alındığında, ülkemizin Nazilli Basma Fabrikası’na olan ihtiyacı ve bu fabrikanın kuruluş amacı daha iyi anlaşılmaktadır¹⁶⁵.

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren Türkiye ekonomisine yön veren Aydın ve Türkiye siyasi yaşamında önemli olaylara ev sahipliği yapmış Nazilli Basma Fabrikası’nı burada ayrıca değerlendirmek yararlı olacaktır. 5 yıllık sanayi

¹⁶² Gülerman, a. g. e. , s. 6.

¹⁶³ Doğan, a. g. e. , s. 664.

¹⁶⁴ Gülerman, a. g. e. , s. 9.

¹⁶⁵ Doğan, a. g. e. , s. 664.

programının büyük bir hamlesi olan Nazilli Basma Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası ve Gemlik Suni İpek Fabrikası ile birlikte Ulu Önder Atatürk tarafından 9 Ekim 1937 yılında görkemli bir törenle açılmıştır¹⁶⁶. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte planlı ekonomi dönemine geçilmiştir. Türkiye'yi tarım toplumu olmaktan kurtarmak amacıyla Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış ve sanayileşme planları yapılmıştır. İşte Nazilli Basma Fabrikası, I. Sanayileşme Planı'na göre Sümerbank'ın kurmuş olduğu ilk basma fabrikasıdır¹⁶⁷. Nazilli Basma Fabrikası'nın kuruluş hazırlıklarını yapmak üzere biri Türk, beşi Alman uzmandan oluşan heyet fabrikanın kurulması kararlaştırılan Aşağı Nazilli'de sondaj yerlerinin tespit edilmesi ve projelendirilmesini gerçekleştirmişlerdir¹⁶⁸. Fabrika için gerekli olan makinelerin temini için yapılan çalışmalar hakkında 29 Eylül 1935 tarihli Anadolu gazetesine bilgi veren Rus mütehassıs Hafif Mekanik İmalat Genel Müdürü M. Zobjltrird, kombinenin gerek iplik iğirme gerek dokuma ve gerek perdah kısımları için lüzumlu olan makinelerin yapımı için fabrikalara sipariş verdiğini belirtmiş ve 28,236 iş, 768 otomatik tezgâh, muhtelif yıkama aletleri ve boyama ve perdah makinelerinin, 1936 yılının Aralık ayında fabrikanın kurulacağı yere getirileceğini ve 1937 yılının Aralık ayında da bu makinelerin tam olarak kurulduktan sonra üç ay içerisinde açılacağını belirtmiştir. Ayrıca bir grup mühendisin yeni basma fabrikasının planları ve forma projeleri üzerinde çalıştığını açıklamıştır¹⁶⁹.

Nazilli Basma Fabrikası, beş senelik programın dokuma endüstrisi kısmına dahil bulunan dördüncü devlet fabrikasıdır. Bu fabrikanın makineleri Sovyet Rusya'da yapılmış olup 29,500 iş ve 768 tezgâhı vardır. İki ekiple 2.400 işçi kullanılarak çalışacak, senede 2 milyon kg. pamuk harcayacak 1.800.000 kg. sıkletinde 20 milyon metre basma dokuyacaktır¹⁷⁰. Fabrikanın muhasebe ve işletme organizasyonlarını Hollerith istatistik sistemine dönüştürmek üzere Yahudi asıllı Alman vatandaşı Stefan Fürth¹⁷¹, teknik ve sıhhi tesisatının inşasında Rus uyruklu

¹⁶⁶ Aydın, 9 Eylül 1937, no: 38, s. 2.

¹⁶⁷ Günver Güneş, **Atatürk ve Aydın**, Aydın Ticaret Odası Yayınları, Aydın, 2006, s. 53.

¹⁶⁸ Ant, 3 Ekim 1933, no: 260, s. 1.

¹⁶⁹ Anadolu, 29 Eylül 1935, s. 1.

¹⁷⁰ Aydın, 9 Eylül 1937, no: 38, s. 2.

¹⁷¹ BCA, 030.18.01.02 / 86.20.2.

Victor Lebkovski¹⁷², izolasyon işlerinde Rus uyruklu Fedor Smirnov¹⁷³, sinyal cihazları ustası olarak da Rus uyruklu İvan Novoselze¹⁷⁴ gibi bir çok yabancı uyruklu personel görev almıştır. Ayrıca Nazilli Basma Fabrikası'nın kuruluş ve organizasyonunda Bakırköy Bez Fabrikası Müdürü Fazlı Turga Bey¹⁷⁵ görevlendirilmiş ve Rusya'daki pamuk yetiştirme usulleri ve pamukçuluk sahasını görmek üzere "Nazilli Pamuk Tohumu Islah İstasyonu" uzmanı Celal Şevket (İyriboz) Bey de Sovyet Rusya'ya gönderilmiştir¹⁷⁶.

Mali portresi yaklaşık 44 milyon TL olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Nazilli için yaklaşık 4,5 milyon TL'lik fon ayrılmıştır. Fabrikanın gereksinim duyduğu makine, teçhizat, tüm plan için sağlanan 10,5 milyon TL'lik Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kredisinden karşılanmış ve makine ve teçhizat SSCB'den ithal edilmiştir. 1935'te temeli atılıp, 7 Eylül 1937'de Atatürk tarafından işletmeye açılan fabrika, Aydın sanayisinin temel taşlarından birini oluşturmuştur. 1938 yılında Sümerbank Basma Fabrikası çalışanlarından 50 kişilik grup İzmir Uluslararası Fuarı'na katılmışlardır¹⁷⁷.

Fabrika bünyesinde, eskiyen yıpranan makinelerin tamir ve bakımının yapıldığı çok büyük bir atölye ve 30 yataklı bir hastane bulunmaktadır. Fabrika sosyal, iktisadi, ticari, zirai kalkınmaya yaptığı katkının yanında ürettiği elektriğin bir kısmını ucuz fiyata Nazilli'ye vermiştir. Her yıl eklenen binalarla çok büyük bir komplekse dönüşen fabrika, içindeki ilkokul, çeşitli spor alanlarıyla işçi ailelerine modern bir yaşam sunmuştur. Fabrika, halkevi, müzik kolları, sineması, kantini ve mağazalarıyla medeni ve sosyal bir kalkınma da sağlamıştır¹⁷⁸. "*Dünya üzerindeki herhangi bir fabrika elbette o şehir üzerinde birtakım değişiklikler yapmıştır. Ama hiçbirisinin Nazilli Basma Fabrikası'nın, Nazilli üzerinde yarattığı sosyal, kültürel ve*

¹⁷² BCA, 030.18.01.02 / 85.98.3.

¹⁷³ BCA, 030.18.01.02 / 80.100.7

¹⁷⁴ BCA, 030. 018.01.02 / 82.27.19.

¹⁷⁵ BCA, 030.18.01.02 / 54.32.4

¹⁷⁶ BCA, 030.18.01.02 / 58.74.16.

¹⁷⁷ Aydın, 30 Ağustos 1938, no:331, s. 3.

¹⁷⁸ Akdağ, a. g. t. , s. 58.

*ekonomik değişimler kadar büyük sonuç yaratması mümkün değildir*¹⁷⁹. Nazilli Basma Fabrikası ile beraber ülkenin beş yıllık sanayi endüstri programının dokuma endüstri kısmından pamuklu mensucat branşı hemen hemen bitmiş olmaktadır¹⁸⁰.

Nazilli Basma Fabrikası, yurdun her köşesinden insana ekmek kapısı olmuştur.1940'lı ve 1950'li yıllarda binlerce kilometre uzaklıktan insanlar çalışmak için Nazilli'ye gelmiştir. Ayrıca yurt dışından gelen birçok insana da umut kapısı olan fabrikada Bulgaristan'dan, İran'a, Suriye'den Macaristan'a, Katardan Rusya'ya kadar dünyanın dört bir yanından gelen insanlar çalışmışlardır. Bunların hemen hemen tamamı Türk ya da Türk kökenli vatandaşlardan oluşmakta iken 1941 yılında fabrikada çalışanlardan 27 kişinin Sisamlı Rumlardan oluşması o yıllarda işçiye duyulan ihtiyaçla birlikte yabancılara gösterilen bir hoşgörü örneği olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸¹.

2.2.2. Maden Sanayi

Nazilli'de cevher olarak bakır, maden kömürü, kuvars, talk, cıva, altın ve gümüş maden yatakları mevcuttur. Bölgede krom, linyit ve manganez gibi madenler de çıkarılmıştır¹⁸². 24 Temmuz 1881 tarihinde demiryollarının Nazilli'de kurulmasıyla birlikte zımpara madenlerinin ihraç edilmesi bu madenlerin bol miktarda olduğunu göstermektedir¹⁸³. Maden kömürü, Hasköy ve Ocaklı köylerinde çıkarılarak Volkan Kömür İşletmeleri tarafından bol miktarda üretilmektedir¹⁸⁴. Ayrıca Kızıldere Köyü'nde kömür madeni, Bayındır Köyü'nde ise zımpara maden yatakları bulunmaktadır¹⁸⁵.

1926 yılına ait Başbakanlık Arşiv Belgelerine göre, Nazilli İlçesi'nin Kızıldere mevkiinde olan linyit madeninin yüz hisse itibariyle Osman Efendi'ye,

¹⁷⁹ Güneş, a. g. e. , s. 128.

¹⁸⁰ Aydın, 24 Ağustos 1937, no: 25, s. 2.

¹⁸¹ Doğan, a. g. e. , s. 673.

¹⁸² Dikmen, a. g. e. , s. 26.

¹⁸³ Atilla, a. g. e. , s. 85.

¹⁸⁴ Buğdaycı, a. g. e. , s. 48.

¹⁸⁵ Dikmen, a. g. e. , s. 26.

yirmi beş hissenin de İzmir’de bulunan Hacı Emin Efendi oğlu Mustafa Emin Bey’e devredildiği kaydedilmektedir¹⁸⁶.

Nazilli’de çıkarılan birçok maden vardır. Fakat bunlar arasında en zengin olanı linyit kömürüdür. 1863-1864 yıllarında İngiliz tebaasından William Norm Nazilli’de üç ayrı yerde linyit kömürü bulmuştur. William Norm bu madenin meyan balı fabrikalarında kullanmak üzere hazineye verilecek bir bedel karşılığında işletilmesine izin verilmesini istemiştir. Ancak İzmir’den Aydın’a kadar yapılmakta olan demiryolunun iki tarafında 30 millik mesafeye kadar olan yerlerde bulunacak madenleri işletme hakkının demiryolu şirketine ait olduğu belirtilmiştir. Yapılan tetkiklerde madenin Nazilli bölgesinde belirtilen mesafenin dışında kaldığı anlaşılmıştır. Fakat devlet, demiryolu hattı Aydın’dan ileriye uzatılacak olursa şirket sınırları içinde kalacağı açık olsa bile bu şartın demiryolu sözleşmesinden çıkarılması mümkün olduğundan, madenin William Norm’a ihale edilmesinde bir sakınca olmayacağını belirtmiş ve bu durum için hukuken İzmir Valiliği’nden de bilgi istemiştir. İzmir Valiliği’nden gelen cevapta madenin üç yerde ve kullanılabilir arazi içinde olduğu, devletin kişilere dağıttığı arazide ve çevresinde başka maden ve fabrika bulunmadığı için bu madenlerin işletmeye açılmasında ve üretimin yapılmasında halka herhangi bir zararı olmayacağı belirtilmiştir¹⁸⁷.

Cumhuriyet’in ilanından itibaren Nazilli’de maden işletmeleri daha büyük hacimlerde faaliyetlerine devam etmiştir. Özellikle de Nazilli Basma Fabrikası’nın kurulmasıyla birlikte günlük 150 ton linyit kullanılır duruma gelmiştir. 1947 yılına gelindiğinde üretim miktarı ve kalitedeki artışa rağmen aynı miktar kömür tüketimi olmuştur. Bu da kaynakların zamanla daha rasyonel kullanıldığını göstermektedir. I. Dünya Savaşı sırasında Aydın Demiryolu lokomotiflerinin yakacağı kömür Gereniz Köyü’ndeki linyit ocaklarından temin edilmiştir. Nazilli’de Basma Fabrikası’nın kurulması aşamasında, Sümerbank bu linyit yataklarının işletme imtiyazını almıştır. Ancak fabrika bu konuyla ilgili tekniğe sahip bulunmadığı için bu ocaklar terk edilmiş ve atıl kalmıştır. Bu yüzden günlük ihtiyaç olan 150 tonluk kömür Soma’dan taşınmıştır. Bu durum maliyetleri artırdığından Gereniz Köyü linyit yataklarının

¹⁸⁶ BCA, 030.18.01.01 / 20.47.17.

¹⁸⁷ Buğdaycı, a. g. e. , s. 48.

işletilebilmesi için fabrika Etibank'tan yardım istemiştir¹⁸⁸. Ayrıca bu dönemde Aydın-İzmir-Kasaba demiryolları dökümhanelerinde kullanılmak üzere gerekli görülen Ereğli kömüründen yeteri kadar üretilmediği ve istenilen özelliklerde yurt içinden temin edilemediği anlaşılan üçer yüz ton kok kömürü ve altışar yüz ton demirci findık kömürünün yurt dışından teminine karar verilmiştir¹⁸⁹.

Bir işletmenin kuruluşunda belirleyici olan unsurlardan biri de hayatımızın temel vazgeçilmezi olan su ve enerji ihtiyacıdır. Yeni kurulacak fabrikada ısıtmasından üretimine, temizliğinden aydınlatmasına kadar her aşamada yoğun bir su ve enerji kaynağına ihtiyaç olacağı açıktır. Bu açıdan bakıldığında da Nazilli'de yeni kurulacak fabrika için sorun teşkil edebilecek bir neden görülmemiştir. Başta Aydın, Manisa, Muğla ve Denizli olmak üzere çevre il ve ilçelerde yeterli kömür kaynaklarının bulunması, ayrıca Menderes Nehri'nin çok yakın olması Nazilli için enerji ve su teminini bir sorun olmaktan çıkarmıştır¹⁹⁰. Daha ötesi Fabrika'nın inşası için seçilen alandaki artezyen kuyuları işletmenin su ihtiyacını karşılamaya yetmiştir. Ayrıca fabrika içerisine inşa edilecek iki termik santral, işletmenin enerji ve buhar ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, ileriki yıllarda Nazilli'nin elektrik ihtiyacına bile katkı sağlamıştır. Fabrika'nın kuruluşuyla birlikte yılda ortalama 2.914 ton pamuk, 12,5 milyon kw elektrik, 37.324 ton kömür tükettiği göz önüne alındığında söz konusu tesisin Nazilli'de kurulmasının ne derece doğru bir seçim olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır¹⁹¹. Nitekim Fabrika'nın kuruluşuyla birlikte ihtiyaç duyulan linyit kömürü Soma, Tunçbilek ve Tavşanlı'dan karşılanırken, kuruluşun su ihtiyacı da büyük oranda fabrika alanı içerisinde yer alan altı adet artezyen kuyusundan karşılanmıştır¹⁹².

¹⁸⁸ Akdağ, a. g. t. , s. 38.

¹⁸⁹ BCA, 030.18.01.01 / 18.24.15.

¹⁹⁰ Saadet Tekin, "Sanayileşmenin İlk Örneklerinden Biri: Nazilli Basma Fabrikası", **Tarih ve Toplum**, C. 39, S. 230, (Şubat 2003) , s. 24.

¹⁹¹ **Türkiye Ticaret Postası** , "Nazilli Basma Fabrikası Özel Sayısı", Yıl: 2, S. 350, İstanbul, 1948, s.3.

¹⁹² Doğan, a. g. m. , s. 668.

İKİNCİ BÖLÜM

NAZILLI'DE EĞİTİM VE KÜLTÜR HAYATI (1923- 1950)

1. EĞİTİM HAYATI

1.1. Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Nazilli'de Eğitim

Cumhuriyet Dönemi'nden önce tüm Anadolu'da olduğu gibi Nazilli'de de eğitim iyi durumda değildi. Osmanlı Devleti'nde eğitim 1869 yılında yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile gelişme göstermiştir. Bu Nizamnameye göre ilköğretim, üç yıl süreli “*Mekteb-i İptidai*” ve yine üç yıl süreli “*Mekteb-i Rüştîye*”lerden oluşmaktadır. “*Mekteb-i İptidai*” ilköğretimin birinci kademesini oluşturmakta ve burada öğrencilere okuma- yazma, hesap, din bilgisi gibi temel bilgiler öğretilmektedir. İlköğretimin ikinci kademesini oluşturan *Mekteb-i Rüştîye*'lerde ise Kur'an okuma, Din Bilgisi, Türkçe, Arapça, Hesap, Coğrafya, Türk- İslam Tarihi gibi dersler okutulmuştur¹⁹³.

1266 tarihli Devlet Salnamesine göre; Nazilli'de bir rüştiye ve birde iptidai mektebi bulunmaktadır¹⁹⁴. 1878 yılında kurulan Nazilli Rüştiyesi'nde 61 öğrenci eğitim öğretim görmüştür. 1890 yılı Aydın Vilayet Salnamesi'ne göre, Aydın Rüştiyesi 1871 yılında kurulmuş ve Rüştiye'de 132 öğrenci mevcuttur¹⁹⁵. Yine Aydın Vilayetine ait 1898 yılı Salnamesine göre vilâyet dahilinde bulunan 40 rüştiye mektebinde 1.796 erkek talebe eğitim-öğretim görmektedir. Aydın ve tabi kazalardaki rüştiyelerde eğitim-öğretim faaliyetlerinin ve hizmetlerin yürütülmesi için 79 muallim ile 39 hademe vazife yapmıştır¹⁹⁶. 1899 Maarif Salnamesi'nde

¹⁹³ Melek Çolak, **Muğla'da Eğitim (1923- 1950)**, Muğla'ya Hizmet Vakfı, Muğla, 2001, s. 2.

¹⁹⁴ **1266 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Salnamesi**, s. 169.

¹⁹⁵ “Aydın”, **Yurt Ansiklopedisi**, C. 2, s. 995.

¹⁹⁶ Çiğdem Taş, **Maarif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında Aydın Vilayetinde Eğitim (1898-1904)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2006, s. 34.

Aydın Vilayeti'ne bağlı kazalardaki toplam 4 rüştiye mektebinde 1.786 talebenin eğitim gördüğü kaydedilmektedir¹⁹⁷.

Cumhuriyet'ten önceki yıllarda eğitim-öğretim, okul ve öğretmen durumunu saptayan kesin istatistikler bulunmamakla birlikte elde bulunan Osmanlı yıllıklarından çıkarılmış az ölçüde bilgiye rastlanılmaktadır. Yıllıklardaki bilgilerden, 1888 yılında Aydın Sancağı'nda 49 medresenin olduğu, şimdiki Aydın Sanat Enstitüsü'nün, Aydın İdadisi olarak 1891 yılında açıldığı, okul müdürlüğüne Hasib Bey'in atıldığı, tarih, coğrafya derslerinin Müdür Hasip Bey tarafından, Arapça, Farsça derslerinin İbrahim Efendi tarafından Türkçe, Matematik, Geometri derslerinin de okul dışından gelen öğretmenler tarafından okutulduğu ve okulun 220 öğrencisinin bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁹⁸.

Aydın Vilayeti Maarif Müdürlüğü tarafından, Maarif-i Umumiye Nezareti'ne gönderilen 4 Ocak 1900 tarihli bir tezkerede Ödemiş ve Nazilli kazalarında birer Çıracık Mektebi açıldığı belirtilmektedir¹⁹⁹. 1912-1917 yılları arasında Aydın'da idareci olarak bulunan Vali Hüsnü Bey zamanında, “*Kenzul-İrfan*” (Yedi Eylül), “*Teslihiye*” (Güzelhisar), “*Rabia Hanım*” (Halide Hatun) ilkokulları ile Erbeyli Köy okulları yapılmıştır. 1925-1926 eğitim yılı başında “*Aydın Cumhuriyet Mektebi*” adı ile bir okul açılmış, bu okul 1947-1948 yılı eğitim öğretim yılından itibaren lise olmuş ve “*Aydın Lisesi*” adını almıştır. 1927-1928 devlet yıllıklarına göre, Aydın'da 88 öğrencili “*Leyli Sanayi İdadisi*” ile 845 öğrencili kız ve erkek ilkokulu, ilçelerde 7.018 öğrencili erkek ve kız okulu bulunmaktadır. Aydın'da ilk Kız Enstitüsü ise “*Akşam Kız Sanat Okulu*” adı ile 1944 yılında eğitime başlamıştır²⁰⁰.

1.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Nazilli'de Eğitim

Bugünkü Milli Eğitimimizin temelleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılmış olup çıkarılan kanunlar, zaman içinde belirtilen ihtiyaçları karşılamak için yeterli

¹⁹⁷ Taş, a. g. t. , s. 34.

¹⁹⁸ Aydın İl Yıllığı (1967), s. 81.

¹⁹⁹ Erdoğan Keleş, “II. Abdülhamit Devrinde Aydın Vilayetinde Sanat ve Meslek Okulları (1876-1909)”, *History Studies : International Journal of History*, C.5, S.2, (Mart 2013), s. 230.

²⁰⁰ Aydın İl Yıllığı (1967), s. 81.

olmamıştır. Fakat bu kanunlar eğitimimizin günümüze dek süregelen çehresine yeni bir biçim vermiştir. O dönemde eğitimin amacı, toplumsal bir dönüşüm gerçekleştirmek, sağlam kuşaklar yetiştirmek, devrimleri halka yaymak, temelsiz inanışlarla ve bilgisizlikle savaşıarak Atatürk'ün devrimleri doğrultusunda modern Türkiye'nin temellerini atmaktır. Eğitimin içyapısı, toplumsal gelişmelere paralel olarak sürekli değişikliklere açık tutulmuş, programlar ve yönetmelikler tüm ihtiyaca cevap verecek şekilde geliştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin eğitim politikası dahilinde görev alan Türk öğretmenleri yurdun hızla ilerlemesinde ve bugünkü düzeye ulaşmasında büyük özveri göstermiştir. Yurdumuzdaki yerleşmenin dağınık, yerleşme birimlerinin küçük ve coğrafi koşulların da güç olmasına rağmen 1928 yılında yeni Türk harflerinin gerekliliğine ihtiyaç duyulmuş ve yeni alfabenin kabul edilmesiyle, okuma-yazma oranında hızlı bir yükselme gözlenmiştir²⁰¹.

1918-1923 ara dönemi, ölüm kalım mücadelesinin ağırlığında eğitim sorunlarının geri plana itildiği bir dönemdir. Ancak Kuva-yi Milliye ruhunun köylere kadar yayılmasında, işgallere karşı direnişlerde ve örgütlenmelerde, Osmanlı mekteplerinde yetişen muallimlerle aydınların rolleri çok büyük olmuştur. Milli Mücadele dönemi, Cumhuriyet tarihimizin en çetin ve zor dönemi olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde Türk milleti ve devleti, bütün imkanlarını, işgalci düşman güçlerinin saldırılarını bertaraf etmeye harcamıştır²⁰².

Cumhuriyet'in ilk yıllarında laik, ulusal, kamusal, zorunlu, karma, çağdaş bir eğitim anlayışı amaçlanmıştır. Örgün eğitimin yanında yaygın eğitim çalışmalarına Cumhuriyet döneminden sonra başlanmıştır. 1928-1934 yılları arasında il köylerinde erkekler için 600, kadınlar için 275 dersane açılmış olması, yaygın eğitime verilen önemi açıkça ortaya koymaktadır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, bu eğitim anlayışının hukuki alt yapısını oluşturmuştur. Halkevleri ve Köy Enstitüleri eğitim amaçlarına ulaşmanın araçları olmuşlardır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte Türkiye'de eğitim alanında büyük atılımlar yapılmıştır. Örneğin 1923 yılından 1928 yılına kadar 4.770 olan ilkokul sayısı 6.060'a çıkmıştır. Bu rakam toprakları işgalden yeni kurtulmuş,

²⁰¹ Erol Kapluhan, "Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Politikaları ve Eğitim Faaliyetleri", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 1, S. 1 , (Güz 2012), s. 1.

²⁰² Kapluhan, **a. g. m.** , s. 2.

kaynakları talan edilmiş bir ülke için oldukça büyüktür. Bu yatırımlar daha sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir. Ancak eğitim yatırımları, II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle neredeyse durma noktasına gelmiştir²⁰³.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında okuryazarlık oranı % 10 civarındadır. Yani halkın geri kalan % 90'lık kesimi okuma yazma bilmiyordu. Aydın'da 1927 yılında erkek nüfusun % 13,3'ü; kadın nüfusun % 2'si ve toplam nüfusun % 7,3'ü okuma yazma bilmektedir²⁰⁴.

Tablo 6 : 1935-1950 Yılları Arasında Aydın'da Okur Yazar Oranı²⁰⁵

Yıllar	Toplam	Kadın%	Erkek%
1935	19,4	7,8	32,4
1940	23,0	0,09	47,0
1945	30,4	15,6	46,4
1950	37,0	29,2	52,8

1946 yılı itibariyle Nazilli'de kent merkezinde kız çocuklarının % 42'si, erkeklerin ise % 17'si; köylerde ise kız çocuklarının % 51'i, erkeklerin % 21'i okula devam etmemiştir. Diğer bir ifadeyle toplamda 5.789 kız çocuğundan sadece 2.985'i ilkokula gidebilmiştir. 6.385 erkek çocuğunun 4.793'ü okula gidebilmiştir. Kızlarda okula gitmeme oranı % 49, erkeklerde ise %25 olmuştur. Nazilli merkez ilçede 4, köylerde 35 olmak üzere toplam 39 okul eğitim-öğretim faaliyetini yürütmüştür. İlçe'ye bağlı 72 köyün yarısından fazlasında ilkokul yoktur. Nazilli'de mevcut ortaokulda okuyan 371 öğrencinin sadece 79'u kızdır. İlçe'de 1.795 kişi merkezde, 5.984 kişi köylerde olmak üzere toplam 5.984 öğrenci vardır. 36 öğretmen merkezde, 62 öğretmen değişik köylerde olmak üzere toplam görev yapan öğretmen sayısı

²⁰³ Adil Adnan Öztürk, **Türkiye Modern Eğitimin Gelişimi ve Aydın İli**, Aydın Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, İstanbul, 1999, s. 57-71.

²⁰⁴ Azazi, a. g. e. , s. 24.

²⁰⁵ **Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın ...**, s. 81.

98'dir. 24 Haziran 1937 tarihinde yürürlüğe giren 3803 sayılı “*Köy Eğitimcileri Kanunu*” ile nüfusları öğretmen göndermeye elverişli olmayan köylerin, eğitim ve öğretim işleri yanında tarım işlerinde de köylülere rehberlik yapmaları için köy öğretmenleri görevlendirilmiştir. Eğitimciler, tarım işleri yaptırılmaya uygun okul ve çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirilmiştir²⁰⁶.

1.2.1. İlköğretim Alanındaki Gelişmeler ve İlçe'deki İlkokullar

Cumhuriyet'ten önceki yıllarda ilköğretim alanında bazı atılımlar yapılmışsa da Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bazı siyasal, ekonomik, sosyal koşulların yetersizliği nedeniyle istenilen sonuç elde edilememiştir. Bu dönemde mahallelerdeki “*Sıbyan Mektebi*” ilköğretim kurumları olarak faaliyet göstermiştir. Bunlar merkezi yönetime dayanmayan, devletçe hazırlanmış program ve yönetmeliği bulunmayan, belli bir öğretim süresi olmayan ve çevrenin hazırladığı olanaklarla sürdürülen dinsel eğitim yapan kurumlardır. Geleneksel eğitim anlayışının hâkim olduğu bu kurumlardaki eğitim öğretim sistemi Cumhuriyet ve devrim ilkelerine ters düşmüştür. Nitekim Nazilli'de 1931'de faaliyete geçen “*Beş Eylül Okulu*” yeni eğitim sistemine uygun bir okul olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır²⁰⁷.

1924 yılından itibaren gerek Atatürk, gerekse İnönü hükümetleri ilköğretim konusuna büyük önem vermişler, nüfusun çoğunun köylerde yaşamasından dolayı eğitimi bir köy eğitimi olarak algılamışlardır. 1927 istatistiklerine göre halkın % 75'inin köylerde yaşaması bu durumu daha iyi açıklamaktadır. Okuma yazma oranının yükseltilmesi için hızla kurslar açılmıştır. 1929-1930 yılları arasında yaşanan küresel ekonomik buhran ülkemizi dolayısıyla ülke eğitimini de olumsuz yönde etkilemiştir. 1933-1940 yılları arasında Aydın'da okul binası yapımında bir duraklama yaşanmıştır²⁰⁸. 1923-1950 yılları arasında okul, öğretmen ve öğrenci sayıları ile mezun olan öğrenci sayıları ve okullaşma oranları, ilkokullardaki gelişmeyi görmemiz açısından önem taşımaktadır

²⁰⁶ Aydın İl Yıllığı (1967), s. 81.

²⁰⁷ Aydın İl Yıllığı (1967), s. 81.

²⁰⁸ Öztürk, a. g. e. , s.60.

Tablo 7 : Aydın'daki İlkokulların Yıllara Göre Gelişimi (1923-1950)²⁰⁹

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretm. Sayısı	Öğrenci Sayısı		Topl.	Mezun Sayısı		Toplam	Okullaşma Oranı %
			Erkek	Kız		Erkek	Kız		
1923-1927	100	247	5959	2345	8304				15
1927-1935	100	248	5788	3280	9068	176	54	230	15
1935-1940	100	285	10879	4518	15397	769	254	1023	16
1940-1945	114	351	13754	7639	21393	1273	425	1698	17,3
1945-1950	225	485	17460	10770	28230	1533	601	2134	34,1

Tablodan da anlaşılacağı gibi 1940 yılına kadar okul sayısında herhangi bir artış olmadığı halde öğretmen ve öğrenci sayısında artış olmuş, aynı artış gelecek yıllarda hem okul hem de öğretmen sayısında kendisini göstermiştir.

1937'de açılan Köy Eğitim Kursları ve 1940'ta açılan Köy Enstitüleri, eğitimin nitelik ve niceliğinin artırılmasında önemli görevler ifa etmiştir. Köylerde açılmış olan okullara baktığımızda 1942 yılı itibariyle köy okullarının yarısına yakını, üç sınıflı eğitimli, geri kalanı da beş sınıflı öğretmenli veya öğretmenli-eğitmenli okullardan oluşmaktadır.

Atatürk'ün ilköğretimin yaygınlaştırılması hedefine ulaşma adına 1938'den sonra da önemli mesafeler alınmıştır. Örneğin 1938-1939 öğretim yılında ilkokulların sayısı 7.862 iken, 1949-1950 öğretim yılında bu sayı 17.106'ya yükselmiştir. 1938-1939 öğretim yılında ilkokullardaki öğretmen sayısı 17.120 iken 1949-1950 yılında bu sayı 34.822'ye yükselmiştir²¹⁰.

²⁰⁹Aydın İl Yıllığı (1967), s. 83.

²¹⁰Filiz Meşeci Giorgetti -Betül Batur "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları", s.43 ; M.E.B., Talim ve Terbiye Başkanlığı, 1923-1982 Öğretim Yılları Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları, Ankara, Teksir, 1982, ss. 8-9 ,ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/.../03/ydta-13-14-giorgetti.pdf , Erişim Tarihi: (09.10.2013),

1923-1938 yılları arasında, Türkiye'nin diğer kentlerinde olduğu gibi, Aydın İli'nde de şehirlerde beş sınıflı, köylerde ise üç sınıflı okullarda eğitim öğretim faaliyeti yapılmıştır²¹¹. 1941 yılında Aydın merkez ve ilçelerinde 16 yaşından yukarı okuma yazma bilen köylerin sayısı 419'dur. Bu köylerde 14.173'ü erkek, 2357'i kız olmak üzere toplamda 16.530 kişi okuma yazma bilmektedir. 1941 yılında köylerin eğitim durumuna bakıldığında 16 yaşından yukarı okuma yazma bilen köy sayısı Nazilli'de 90, Aydın'da 156'dır. İlçeler içerisinde Nazilli'den sonra okuma yazma bilen kişi sayısı bakımından Çine ikinci sırada bulunmaktadır. Nazilli'nin köylerinde 16 yaşından yukarı okuma yazma bilenlerin sayısı 3.489'dur. Bunlardan 2.871'ini erkekler, 618'ini kızlar oluşturmaktadır. Bu rakamlardan Nazilli'nin köylerinde okuma yazma oranının diğer ilçelere oranla oldukça iyi olduğu anlaşılmaktadır²¹².

Aydın merkez ve diğer ilçelerdeki köy ve okul sayılarına bakıldığında Nazilli'de okul sayısının köy sayısına göre oranının yüksek olduğu görülmektedir²¹³. Eğitim alanındaki bu gelişmeler Aydın ve Nazilli'de de kendini göstermiş, yıllara göre yükselen okullaşma oranı istatistiklere de yansımıştır. 1944-1945 eğitim öğretim yılında nüfusuna oranla Aydın Merkez'den sonra en fazla faal okul, şube ve dershanesi olan ilçe Nazilli'dir.

Tablo 8'e göre; 1944-1945 eğitim öğretim yılında Nazilli merkezde 5 sınıflı 4 okul faaliyette iken, bu okullardaki birinci ve ikinci sınıflarda üç, üçüncü ve dördüncü sınıflarda ise iki şube bulunduğu görülmektedir. Birinci sınıf okutan öğretmen sayısı ise 30'dur. Aynı yıllarda Nazilli'nin köylerinde toplamda 20 okulda üç sınıflı bir okul bulunurken, beş sınıflı 19 okul ve bir, iki, dört sınıflı hiç okul bulunmamaktadır²¹⁴.

²¹¹ Öztürk, a. g. e. , s. 61.

²¹² Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği (1940-1941), Yayın No:201, Ankara Basımevi, Ankara, 1943, s.4.

²¹³ TÜİK, (1940-1941), s. 4-5.

²¹⁴ TÜİK, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1944-1945), Yayın No:270 , Pulhan Matbaası, İstanbul, 1947, s. 4.

Tablo 8 : 1944-1945 Eğitim Öğretim Yılında Aydın İlindeki Resmi İlkokulların Sınıf, Şube, Dershane Durumları²¹⁵

İ L Ç E L E R	Sınıf Üzerine Faal Okul Sayısı						Sınıf Üzerine Şube Sayısı					Dershane Üzerine Faal Okul Sayısı						
	1 Sınıflı Okullar	2 Sınıflı Okullar	3 Sınıflı Okullar	4 Sınıflı Okullar	5 Sınıflı Okullar	TOPLAM	1.Sınıflardaki Şubeler	2.Sınıflardaki Şubeler	3.Sınıflardaki Şubeler	4.Sınıflardaki Şubeler	5.Sınıflardaki Şubeler	1 Dershaneli Okullar	2 Dershaneli Okullar	3 Dershaneli Okullar	4 Dershaneli Okullar	5 Dershaneli Okullar	6-10 Dershaneli	Daha Fazla Ders. O.
Merkez	-	2	-	-	4	6	2	2	3	2	1	-	2	-	-		4	-
Bozdoğan	-	-	-	-	1	1	2	-	1	-	-	-	-	-	-		1	-
Çine	-	-	-	-	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-		1	-
Karacasu	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-		1	-
Nazilli	-	-	-	-	4	4	3	3	2	2	-	-	-	-	2	1	1	
Söke	-	-	-	1	2	3	1	2	1	-	-	-	-	-	2	1	-	
İlçeler Topl.	-	2	-	1	13	16	10	8	8		2	-	2	-	4	9	1	
Merkez Köyler	6	2	3	2	23	36	9	1	2			12	9	7	2	3	2	1
Bozdoğan			2	1	11	14	1	1	-	-	-	9	4	-	-	-	1	-
Çine	-	-	-	-	8	8	-	-	-	-	-	5	3	-	-	-	-	-
Karacasu	2	-	-	-	5	7	-	-	-	-	-	5	1	-	-	1	-	-
Nazilli	-	-	1	-	19	20	2	-	-	2	-	4	9	3	2	-	1	1

²¹⁵ TÜİK, (1944-1945), s. 4.

Tablo 9'a göre 1944-1945 eğitim öğretim yılında Nazilli'deki resmi ilkokulların öğretmen sayısının merkezdeki öğretmen sayısına yakın olduğu ve diğer ilçelerle kıyaslanmayacak sayıda fazla öğretmen istihdam edildiği görülmektedir.

Tablo 9 : 1944-1945 Eğitim Öğretim Yılında Aydın İlindeki Resmi İlkokulların Öğretmen Durumları²¹⁶

	ÖĞRETMEN ÜZERİNE FAAL OKUL SAYISI								SINIF USULÜ TATBİKATINI GÖSTEREN OKULLAR				
	1 Öğretmenli Okullar	2 Öğretmenli Okullar	3 Öğretmenli Okullar	4 Öğretmenli Okullar	5 Öğretmenli Okullar	6 Öğretmenli Okullar	7-10 Öğretm. Okullar	10-- Öğretm. Okullar	1 Sınıf Okutan Öğretmen	2 Sınıf Okutan Öğretmen	3 Sınıf Okutan Öğretmen	4 Sınıf Okutan Öğretmen	5 Sınıf Okutan Öğretmen
Merkez	-	2	-	-	-	-	4	-	34	-	-	-	-
Bozdoğan	-	-	-	-	-	-	1	-	8	-	-	-	-
Çine	-	-	-	-	-	-	1	-	8	-	-	-	-
Karacasu	-	-	-	-	-	-	1	-	8	-	-	-	-
Nazilli	-	-	-	-	2	-	1	1	30	-	-	-	-
Söke	-	-	-	-	1	1	1	-	18	-	-	-	-
İlçeler Toplamı	-	2	-	-	3	1	9	1	106	-	-	-	-
Merkez Köyler	12	9	7	2	3	2	1	-	54	28	7	2	3
Bozdoğan	9	4	-	-	-	-	1	-	8	4	4	1	7
Çine	5	3	-	-	-	-	-	-	-	3	3	-	5
Karacasu	5	1	-	-	1	-	-	-	7	1	1	-	3
Nazilli	4	9	3	2	-	1	1	-	23	17	8	-	4

Nazilli'ye bağlı köylerde beş öğretmenli okulun bulunmaması dikkat çekicidir. 7-10 öğretmenli okul sayısı ise birdir. Birinci sınıf okutan 23 öğretmen, ikinci sınıf okutan 17 öğretmen, üçüncü sınıf okutan 8 öğretmen, beşinci sınıf okutan 4 öğretmen bulunurken, dördüncü sınıf okutan öğretmen bulunmamakta, ayrıca bir okul kapalı durumdadır.

²¹⁶ TÜİK, (1944-1945), s. 4.

1945-1946 eğitim öğretim yılında okul, şube ve dersane sayısının arttığı görülmektedir. 1945-1946 eğitim öğretim yılında Nazilli merkezde 5 sınıflı 4 okul bulunmakta ve bu okullardaki birinci sınıflarda dört şube, ikinci sınıflarda üç şube, üçüncü sınıflarda üç şube, dördüncü sınıflarda iki şube ve beşinci sınıflarda bir şube yer almaktadır²¹⁷.

1.2.1.1. Bağımsız Eğitimli Köy Okulları

Nüfusları öğretmen görevlendirilmesine elverişli olmayan köylerde “Bağımsız Eğitimli Köy İlkokulları” açılmıştır. Bu okulların eğitim süresi üç yıl olup okullarda köyün mecburi öğrenim çağındaki çocuklardan 7, 8, 9 yaşında olanları öğrenim görmektedir. Okullarda kendine özgü eğitim programı uygulanmış, bu programa uygun yazılmış kitaplar okutulmuştur. Bu programa göre, köy çocukları ailesine yardım ettiğinden dersler tüm gün olmayıp şartlara göre ya öğleden önce veya güneş batmadan bitmek şartıyla öğleden sonra okutulmuştur²¹⁸.

Bağımsız Eğitimli Köy İlkokullarında 3 yıl eğitim verilmekteydi. 1945-1946 eğitim öğretim yılında Nazilli’de Bağımsız Eğitimli Köy İlkokullarında yalnız birinci ve üçüncü yılı takip eden okul bulunmazken yalnız ikinci yılı takip eden 1 okul bulunmaktadır²¹⁹. Köy okullarında okuma çağındaki bulunan çocuk sayısı 53’dür. Birinci sınıflara kaydedilen 54 öğrenciden 1 tanesi hastalık nedeniyle okuldan ayrılmıştır. 1945-1946 yıllarına bakıldığında ise Eğitimli Köy Okullarında okuma çağındaki 127 öğrenci bulunmaktadır. Bunlardan 5 kız öğrenci hastalık nedeniyle okuldan ayrılmışlardır²²⁰.

1943-1948 yılları arası Aydın İli’nde okullu köylerin sayısı hızla artmıştır. Ancak sorunlar o kadar büyüktür ki Salim Gündoğan’ın valiliği dönemindeki eğitim yatırımları planı revize edilmiştir. Yeni yapılan planda 10 yıllık stratejiye göre; 1957

²¹⁷ TÜİK, (1944-1945), s. 4.

²¹⁸ Hasan Ali Koçer, “Türkiye’de Köy Eğitim ve Öğretimi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1, 1974, s.89-129.

²¹⁹ TÜİK, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1947-1948), Yayın No: 306, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s.72.

²²⁰ TÜİK, (1944-1945), s. 150.

senesine kadar Aydın İli'nde okulsuz köy bırakılmaması hedeflenmiştir. Bu durum dönemin şartlarına rağmen eğitime verilen önemi göstermesi açısından önemlidir.

1940-1941 yıllarında Nazilli merkez ve köylerinde 7-16 yaş eğitim çağındaki çocukların sayıları tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10 : 1940-1941 Yıllarında Nazilli Merkez ve Köylerinde 7-16 Yaş

Eğitim Çağındaki Çocukların Sayıları²²¹

Cinsiyet	7 yaş	8 yaş	9 yaş	10 yaş	11 yaş	12 yaş	13 yaş	14 yaş	15 yaş	16 yaş
Erkek	949	937	817	899	680	888	789	824	572	691
Kız	826	839	656	803	621	761	719	759	563	558
Toplam										15151

Tabloda özellikle 7-8 yaş kız ve erkek çocuklarının sayılarının fazla olduğu 15 yaş grubu çocukların ise en az sayıda olduğu görülmektedir.

Tablo 11 : 1940-1941 Yıllarında Nazilli Merkezinde ve Köylerinde İlkokul

Eğitimini Tamamlamış Çocukların Sayıları²²²

	5.Sınıflı Okuldan Mezun Olanlar	3.Sınıflı Köy Ve Eğitimli Okuldan Mezun Olanlar	İlkokul Çağını Tamamlamış Çocukların Toplamı
Erkek	766	283	1049
Kız	376	89	465
Toplam			3028

²²¹ TÜİK, (1940-1941), s. 55.

²²² TÜİK, (1940-1941), s. 55.

Genel olarak bakıldığında ise tüm yaş gruplarında kız çocuklarının sayısının erkek çocuklarına göre az olduğu göze çarpmaktadır. Nazilli merkezde ve köylerinde ilkokul eğitimini tamamlamış çocuk sayısının büyük bir kısmını 3 sınıflı köy ve öğretmenli okullardan mezun olan çocuklar oluşturmaktadır. Ayrıca kız çocuklarının erkek çocuklarına göre okullaşma oranının çok düşük olduğu görülmektedir. Bu oranın köylerde kız çocuklarının okula devam etmemelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 12 : 1940-1941 Yıllarında Nazilli Merkezinde ve Köylerinde İlkokul Eğitimine Devam Eden Çocukların Sayıları²²³

	Resmi İlkokullara Devam Edenler	Eğitmenli Okullara Devam Edenler
Erkek	3606	-
Kız	1508	-
Toplam		5114

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Nazilli merkezde ve köylerde çocukların tamamı resmi ilkokullara devam etmekte olup öğretmenli okullara giden öğrenci bulunmamaktadır.

Tablo 13 : 1941 Yılında Nazilli ve Köylerinde İlkokul Eğitiminden Mahrum Kalan Çocuk Sayısı ve Yüzdeleri²²⁴

Cinsiyet	Kişi
Erkek	3391
Kız	5132
Toplam	8523
Yüzdeler (%)	56.2

²²³ TÜİK, (1940-1941), s. 55.

²²⁴ TÜİK, (1940-1941), s. 55.

Nazilli merkezde ilkokul eğitimini tamamlamayan öğrenci sayısı, toplamda 728'dir. Bunlardan 192'sini erkek, 536'sını kız çocukları oluşturmaktadır. Eğitim-öğretimden mahrum kalan bu çocukların sayıları, toplamda % 21,4'ü bulmaktadır. Nazilli'nin köylerinde ise erkek sayısı 3.199, kız sayısı 4.596 olup toplamda ilkokuldan mahrum kalan çocuk sayısı 7.794'tür. Bu durumda köylerde ilkokul eğitimini tamamlamayan öğrenci sayısı Nazilli'nin merkezine göre fazladır. Ayrıca ilkokul eğitimini tamamlamayan kız öğrenci sayısı hem Nazilli merkezde hem de köylerde erkeklere göre daha fazladır²²⁵.

Aydın İl Genel Meclisi, öğrenci mevcudu çok fazla olan Aydın merkezde 1950 senesi bütçesine ilkokul yapımı için 100 bin liralık bir ödenek koymuştur. 1944-1945 eğitim öğretim yılında Nazilli'nin Bağımsız Eğitimli Köy İlkokulları'nda 1 dershaneli ve bir eğitimli köy okulu bulunmaktadır. Bu sayı Aydın genelinde 52'ye ulaşmaktadır²²⁶.

Öğrencilerin kış şartlarında Aşağı Nazilli'den Yukarı Nazilli'ye okula gelmeleri güç olduğundan Sümerbank ve İl Özel İdaresi bu sorunun çözümü için parasal kaynak sağlamış, Aşağı Nazilli'de ayrı bir okul yaptırılmıştır.

1944-1945 eğitim öğretim yılında Nazilli merkezde birinci sınıflara kaydedilen öğrenci sayısı 379'dur. Bu öğrencilerden 4'ü ölüm nedeniyle, 6'sı hastalık nedeniyle, 8'i okul çağını bitirmiş olduğundan dolayı toplam 18 öğrenci okuldan ayrılmıştır. Nazilli'nin köylerinde ise okuma çağında bulunan çocuk sayısı 4.070'dir. Birinci sınıflara kaydedilen öğrenci sayısı 1.035 olup bu öğrencilerden 2'si ölüm nedeniyle, 28'i hastalık nedeniyle, 40'ı okul çağını bitirdiğinden ve 26 öğrenci de okulu terk ettiğinden dolayı toplamda 96 öğrenci okuldan ayrılmıştır²²⁷.

²²⁵ TÜİK, (1940-1941), s. 161.

²²⁶ TÜİK, (1944-1945), s. 39.

²²⁷ TÜİK, (1944-1945), s. 72.

1.2.1.2. Resmi Gündüzlü İlkokullar

Tablo 14 : Resmi Gündüzlü İlkokulların İdare Bölümü Üzerine İmtihan Sonunda Sınıf Geçen Öğrenci Durumu (1944-1945)²²⁸

İLÇELER	İMTİHAN SONUNDA SINIF GEÇENLER												
	Birden İkiye		İkiden Üçe		Üçten Dörde		Dörtten Beşe		Beş Sınıflı Okullardan Mezun Olanlar		Başarısızlıktan Dolayı Sınıfta Kalanlar		
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	T
Merkez İlçe	216	149	195	132	183	106	136	76	149	68	290	212	502
Bozdoğan	58	45	30	27	66	36	24	11	24	11	92	99	121
Çine	65	22	53	25	56	21	29	7	44	9	98	34	132
Karacasu	78	49	72	31	48	22	70	39	94	18	70	22	92
Nazilli	210	161	244	157	148	134	146	83	106	65	308	219	527
Söke	121	101	131	89	95	49	96	43	57	45	186	122	308
İlçe Merk. Topl.	748	521	725	461	596	370	501	259	474	216	1044	638	1682
Merkez Köyleri	811	545	571	302	475	203	395	135	336	100	1176	770	1946
Bozdoğan Köyleri	251	114	220	56	176	52	132	20	100	13	414	261	675
Çine Köyleri	166	66	91	14	63	5	42	4	34	2	277	172	449
Karacasu Köyleri	127	93	55	45	58	27	40	14	45	20	167	153	320
Nazilli Köyleri	490	364	459	215	356	109	311	70	252	55	618	549	1167

1944-945 eğitim öğretim yılında devlete bağlı ilkokullarda sınav sonunda sınıfını geçen öğrenci sayıları ve ders kesimindeki öğrenci sayıları bakımından Nazilli'nin merkezden fazla olduğu dikkat çekmektedir.

1945-1946 yılları arasında ise Nazilli merkezdeki ilkokulların birinci sınıflarına kaydedilen öğrenci sayısı 365'tir. Bunların 190'ı erkek, 175'i kızdır. Bu öğrencilerden 3'ü vefat nedeniyle, 16'sı okul çağının dışına çıkmasından dolayı ve 45 öğrenci de okulu tamamen terk ettiğinden okuldan tamamen ayrılmak zorunda

²²⁸ TÜİK, (1944-1945), s. 72.

kalmışlardır. Nazilli'nin köylerindeki ilkokullarda ise 4837 öğrenci okuma çağında bulunmaktadır.

Nazilli merkezde birinci sınıflara kaydedilen öğrenci sayısı 805'tir. 499'u erkek, 306'sı kız olan bu öğrencilerden 5'i vefat, 32'si hastalık, 40'ı okul çağının dışına çıkması sebebiyle ve 81 öğrenci ise okulu tamamen terk etmesinden dolayı okuldan ayrılmışlardır²²⁹.

Tablo 15 : Resmi Gündüzlü İlkokulların İdare Bölümü Üzerine İmtihan Sonunda Sınıf Geçen Öğrenci Durumu (1945-1946)²³⁰

İLÇELER	İMTİHAN SONUNDA SINIF GEÇENLER												
	Birden İkiye		İkiden Üçe		Üçten Dörde		Dörtten Beşe		Beş Sınıflı Okullarda n Mezun		Başarısızlıktan Dolayı		Sınıfta
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	T
Merkez İlçe	177	179	209	141	175	120	157	83	131	79	292	233	525
Bozdoğan	35	23	55	36	42	23	54	29	25	10	78	43	121
Çine	73	36	68	25	57	24	72	24	31	8	79	28	107
Karacasu	86	29	86	40	71	26	53	23	65	38	49	27	76
Nazilli	222	175	202	147	243	151	165	112	156	73	232	186	418
Söke	163	114	116	105	134	92	100	43	90	42	127	75	202
Koçarlı	37	36	35	18	24	19	28	11	17	5	33	32	65
İlçe Merk.Topl	793	592	771	512	746	457	629	325	515	255	890	624	1514
Merkez Köyleri	595	508	567	369	428	190	303	128	300	106	781	501	1282
Bozdoğan Köyl.	260	127	267	95	182	38	144	34	121	14	360	258	618
Çine Köyleri	257	111	154	55	77	8	61	3	39	3	178	175	353
Karacasu Köyl.	77	53	96	63	42	43	35	18	38	13	188	131	319
Nazilli Köyleri	538	425	495	320	432	202	349	106	260	67	593	403	996

1945-1946 eğitim öğretim yılında Nazilli İlçe merkezindeki ilkokullarda ders kesiminde 2.064 öğrenci eğitim öğretim görmüştür. 1945-1946 eğitim öğretim

²²⁹ TÜİK, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1945-1946) , Yayın No:280 , Pulhan Matbaası , İstanbul ,1947, s. 72.

²³⁰ TÜİK, (1945-1946) , s. 73.

yılında devlete bağlı ilkokulların ders kesiminde öğrenci sayılarına baktığımızda Nazilli merkezdeki öğrenci sayısı bir önceki öğretim yılına göre Aydın merkeze ve diğer ilçelere oranla oldukça fark vardır²³¹.

1.2.1.3. Resmi Bağımsız Eğitimli Köy Okulları

Bağımsız Eğitimli Köy Okulları'nda öğrencilere eğitimler tarafından üç yıl eğitim öğretim verilmektedir. 1942 yılına kadar köylerde açılan okulların yarısına yakını, üç sınıflı eğitimli, beş sınıflı öğretmenli eğitimli okullardan oluşmaktadır²³².

Tablo 16 : Aydın'da Resmi Bağımsız Eğitimli Köy Okullarının İdare Bölgeleri Üzerine Öğrenci ve İmtihan Durumları (1945-1946)²³³

Köyler	Okulun Bulunduğu Köylerde Okuma Çağında Bulunan Çocuklar			Bir Yıl İçinde Birinci Sınıflara Yeniden Kaydedilen Öğrenci Sayısı		
	E	K	T	E	K	T
Merkez Köyleri	1476	1331	2807	184	178	362
Bozdoğan Köyleri	430	405	835	123	90	213
Çine Köyleri	485	417	902	24	22	46
Karacasu Köyleri	196	159	355	34	17	51
Nazilli Köyleri	60	67	127	-	-	-
Koçarlı Köyleri	221	290	511	18	18	36
TOPLAM	2868	2669	5537	383	325	708

Tablo 16'da Nazilli'nin köylerinde Resmi Bağımsız Eğitimli Köy Okulları'ndaki okuma çağındaki çocukların sayısının diğer ilçelerin köylerindeki öğrenci sayısından az olduğu, ayrıca kız ve erkek çocuklarının sayısının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

²³¹ TÜİK, (1945-1946), s. 73.

²³² Öztürk, a. g. e., s. 75.

²³³ TÜİK, (1945-1946), s. 73.

Tablo 17 : Aydın'da Resmi Bağımsız Eğitimli Köy Okullarında Öğrenimden Tamamen Ayrılan Öğrencilerin Dağılımı (1945-1946)²³⁴

İlçe Adı	BİR YILDA ÖĞRENİMDEN TAMAMEN AYRILANLAR										
	Ölüm		Hastalık		Okuma Çağını Bitirdiğinden		Öğrenimi Tamamen Terk Ettiğinden		Toplam		
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
Merkez Köyleri	-	1	-	-	1	6	6	7	7	14	21
Bozdoğan Köyleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çine Köyleri	2	-	1	1	-	-	2	-	5	1	6
Karacasu Köyleri	-	-	-	1	-	-	1	3	1	4	5
Nazilli Köyleri	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	2
Koçarlı Köyleri	-	-	-	5	-	-	-	-	-	5	5
Toplam	2	1	1	7	1	6	10	11	14	25	39

1.2.1.4. Resmi Öğretmenli Köy İlkokulları

1945-1946 eğitim öğretim yılında Nazilli'de resmi öğretmenli köy okullarının sayısı 35'tir. Bir sınıflı iki okul, iki sınıflı bir okul, üç sınıflı yedi okul, dört sınıflı iki okul, beş sınıflı yirmi üç okul bulunmaktadır. Öğretmenli/eğitmenli köy okullarında iki sınıflı bir ilkokul bulunmaktadır. Bu okullarda bir yıl içinde birinci sınıflara yeniden kaydedilen öğrenci sayısı 43'dür²³⁵. 1947-1948 eğitim öğretim yılında Nazilli merkezde beş sınıflı dört ilkokul bulunmaktadır. Bu okullarda bir yıl içinde birinci sınıflara yeniden kaydedilen öğrenci sayısı 385'dir²³⁶.

1949-1950 eğitim öğretim yılında ise Nazilli merkezde beş sınıflı beş ilkokul bulunmaktadır. Bu okullarda bir yıl içinde birinci sınıflara yeniden kaydedilen öğrenci sayısı 484'dür. Ders kesiminde birinci sınıflarda 611, ikinci sınıflarda 384,

²³⁴ TÜİK, (1945-1946), s. 73.

²³⁵ TÜİK, (1947-1948), s. 22.

²³⁶ TÜİK, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1949-1950), Yayın No:334, Yeni Matbaa, Ankara, 1952, s. 22.

üçüncü sınıflarda 428, dördüncü sınıflarda 395, beşinci sınıflarda ise 249 öğrenci eğitim öğretim görmüştür.

Nazilli’de resmi öğretmenli köy ilkokullarında sınıf sayısı 38 olup bir sınıflı okul bulunmazken, iki sınıflı iki okul, üç sınıflı iki okul, dört sınıflı beş okul, beş sınıflı yirmi dokuz okul bulunmaktadır. Bu okullarda bir yıl içinde birinci sınıflara yeniden kaydedilen öğrenci sayısı 927’dir. Ders kesiminde birinci sınıflarda 1.399, ikinci sınıflarda 891, üçüncü sınıflarda 880, dördüncü sınıflarda 727, beşinci sınıflarda 592 öğrenci eğitim öğretim görmüştür.

1949-1950 eğitim öğretim yılında öğretmenli/eğitmenli köy ilkokullarında üç sınıflı bir ilkokul bulunmaktadır. Bu okullarda bir yıl içinde birinci sınıflara yeniden kaydedilen öğrenci sayısı 10’dur. Ders kesiminde birinci sınıflarda 16, ikinci sınıflarda 20, üçüncü sınıflarda 38 öğrenci eğitim öğretim görmüştür.

1949-1950 eğitim öğretim yılında Nazilli merkezde beş sınıflı beş ilkokul bulunmaktadır. Bu okullarda bir yıl içinde birinci sınıflara yeniden kaydedilen öğrenci sayısı 484’dür.

1949-1950 yılları arasında Resmi Öğretmenli ve Bağımsız Eğitmenli İlkokulların idare bölümü üzerine ders yılı sonu durumlarına bakıldığında Nazilli İlçesi’nde şehir okullarında 1, 2, 3, 4, sınıflı okullar bulunmazken sadece 5 sınıflı okullardan 5 tane bulunmaktadır. Öğretmenli köy okullarında 1 sınıflı okul bulunmazken 2 ve 3 sınıflı okullardan 2, 4 sınıflı okullardan 5, 5 sınıflı okullardan 29 olmak üzere 38 okul eğitim öğretim vermektedir. Öğretmenli/Eğitmenli Köy Okulları’nda bu durum farklılık göstermekte ve sadece 3 sınıflı okullardan 1 okul bulunmakta, Bağımsız-Eğitmenli Köy Okulları’nda ise hiç sınıf bulunmamaktadır.

Nazilli’de bulunan köy okullarının toplamı 39, tüm İlçe’deki okulların sayısı ise 44’tür. Bu durum okulların sayıca merkezden ziyade köylerde toplandığını dolayısıyla okul çağındaki nüfusun köylerde fazla olduğunu göstermektedir. Bu yıllarda kapalı okul bulunmamaktadır²³⁷. Özellikle 1940 yılından itibaren köye dönük öğretim uygulaması ve ilkokul çağındaki çocuklara okula gelme zorunluluğu getirilmesi, köylülere kendi okullarının kendileri tarafından yapılması konusunda

²³⁷ TÜİK, (1949-1950), s. 22.

yasa yoluyla bazı zorunluluklar getirilmesi, bunlara uymayanlar hakkında yasal işlemlerin yapılması ilköğretim gören çocukların sayısının artmasına ve okula devam etmeleri konusunda sıkıntı yaşanmamasında etkili olmuştur²³⁸.

1949-1950 yılları arasında Nazilli’de ve köylerinde bulunan okul çeşitleri ve öğrenci sayıları aşağıda tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18 : 1949-1950 Yılları Arasında Nazilli’de ve Köylerinde Bulunan Okul Çeşitleri ve Öğrenci Sayıları²³⁹

OKULLAR	Bir Yıl İçinde 1.Sınıfa Kaydedilen Öğrenci Sayısı		1.Sınıf		2.Sınıf		3. Sınıf		4. Sınıf		5. Sınıf	
	Erk	Kız	Erk	Kız	Erk	Kız	Erk	Kız	Erk	Kız	Erk	Kız
Şehir Okulları	276	208	344	267	223	161	238	190	230	165	150	99
Öğretmenli Köy Okulları	529	398	770	629	519	372	539	341	486	241	408	184
Öğretmenli-Eğitmenli Köy Okulları	5	5	7	9	12	8	22	16	-	-	-	-
Bağımsız Eğitimli Köy Okulları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Köy Okulları Toplamı	534	433	777	638	531	330	561	357	486	241	408	184
İlçe Okulları Toplamı	810	611	1121	905	754	541	799	547	716	406	558	283

²³⁸ Öztürk, a. g. e. , s. 165.

²³⁹ TÜİK, (1949-1950), s. 22.

Tabloya göre, şehir okulları ve öğretmenli köy okullarında kız ve erkek öğrenci sayıları birbirine yakın olmakla birlikte şehir okullarına nazaran öğretmenli köy okullarında öğrenci sayısı daha kalabalıktır. Öğretmenli Eğitimli Köy Okulları'nda ise bu durumun aksine öğrenci sayısı azalmıştır. Bağımsız Eğitimli Köy Okulları'nda ise hiç öğrenci bulunmamaktadır. Köy okulları ile ilçe toplamını karşılaştırdığımızda İlçe'deki öğrenci sayısının yarısından fazlasını köy okullarındaki öğrenciler oluşturmaktadır. Bu eğitim- öğretim yılında, 4'ü ölüm, 12'si hastalıktan, 210'u okuma çağını bitirmiş olmasından dolayı toplam 226 öğrenci okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır²⁴⁰.

1.2.2. Ortaöğretim Alanındaki Gelişmeler

Öğretimin ikinci basamağı olan ortaokullar, öğrencilerin genel eğitim ve öğretimlerinin yaş ve düşünce düzeylerine uygun bir biçimde sağlanmasını, çevrenin ekonomik özellikleri de göz önünde bulundurularak, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerinin meydana çıkarılıp geliştirilmesini, daha sonraki öğretim basamaklarına devam etmeleri için gerekli olan bilgi ve becerileri arttırmalarını ve yaşama atılmak isteyenlere tutacakları işlerde başarı yollarının temellerinin atılmasını amaç edinmiştir. Ortaöğretim, bir toplumun gereksinimi olan olgun ve yetenekli vatandaşların yetiştirilmesinde son derece önemli bir rol oynamaktadır²⁴¹. 1923-1950 yılları arasında Aydın'da ortaokullar bazında kimi dönemlerde artışın olmadığı fakat genel olarak değerlendirildiğinde hem öğretmen sayısının hem de öğrenci sayısının hızla arttığı görülmektedir. Bu da eğitime verilen önemi göstermektedir.

1923-1950 yılları arasında Aydın'daki ortaokulların gelişimini tablo 19'da daha detaylı görmemiz mümkün olacaktır.

²⁴⁰ TÜİK, (1949-1950), s. 23.

²⁴¹ Öztürk, a. g. e. , s. 151.

Tablo 19 : 1923-1950 Yılları Arasında Aydın'daki Ortaokulların Gelişimi²⁴²

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı		Topl.	Mezun Sayısı		Toplam	Okullaşma Oranı %
			Erk.	Kız		Erk.	Kız		
1923-1927	1	5	54	6	60				
1927-1935	2	16	248	83	331	27	10	37	5
1935-1940	2	26	876	182	1059	181	33	214	5
1940-1945	3	42	768	206	974	171	59	230	6,6
1945-1950	5	75	2541	1006	3547	490	102	592	7

Aydın'da bulunan ortaokulların gelişimine bakıldığında Nazilli'nin diğer ilçelere göre daha iyi olduğu görülmektedir. Nitekim Nazilli 1932-1933 yıllarında ilk ortaokulunu eğitim ve öğretime açmıştır. İlde ikinci ortaokul olan Nazilli Ortaokulu ilk olarak kaymakamlık binasında öğretime açılmış ve daha sonra "Bacaksız Hekim" adıyla anılan bir Rum'un evinde eğitim-öğretim çalışmalarını sürdürmüştür. 1947-1948 öğretim yılından itibaren Sümerbank'ın katkısıyla yapılmış bulunan yeni binasına taşınmıştır. Ortaokulun adı 1967 yılında "Atatürk Ortaokulu" olarak değiştirilmiştir. Nazilli'de ikinci ortaokul, "Yenimahalle Ortaokul" adı altında 1966-1967 öğretim yılında hizmete girmiştir²⁴³.

1948-1949 yılında Çine Ortaokulu, Nazilli Ortaokulu ve Söke Ortaokulu'nda ders veren öğretmen sayısı 32, öğrenim gören öğrenci sayısı 583'dür. Bu öğrencilerin 453'ünü erkek, 130'unu kız öğrenciler oluşturmaktadır. Bu rakamlardan kız öğrencilerinin okullaşma oranının düşük olduğu görülmektedir. Nazilli Ortaokulu'nda ise 12 erkek 4 kadın olmak üzere toplam 16 öğretmen görev yapmaktadır. Burada bulunan öğrencilerin 281'i erkek, 95'i kız öğrenci olmak üzere toplam 376'dır. Okul 3 sınıftan oluşmaktadır. Nazilli'deki kız öğrenci sayılarının Çine ve Söke'den daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun 1949-1950

²⁴² TÜİK, (1949-1950), s. 130.

²⁴³ Aydın İl Yıllığı (1967), s. 86.

yıllarında ise çok değişmediği anlaşılmaktadır. Çine, Karacasu, Nazilli ve Söke ortaokullarında ders veren öğretmen sayısı 38 olup bunların 26'sı erkek, 12'si kadındır. Bu öğretmenlerden 13 erkek ve 4 kadın olmak üzere 17'si Nazilli ortaokulunda görev yapmıştır. Ortaokulların İl genelinde öğrenci sayısı 591'dir. 258 erkek ve 88 kızıdan oluşan 346 öğrenci Nazilli Ortaokulu'nda öğrenim görmüştür²⁴⁴. Kız öğrencilerinin sayısının az olduğu görülmektedir. Bu durum sadece Nazilli için değil başka yerler içinde geçerlidir. Ülke genelinde ortaokul çağında olup okullaşan kızların oranı çok düşüktür. Kızların eğitiminde en önemli artışlar, Atatürk döneminde gerçekleştirilmiştir. Okullaşma oranının en düşük olduğu dönem olarak, İnönü dönemi gözlenmektedir. Bu düşüşte en büyük etkenlerden birisi, II. Dünya Savaşı ve getirmiş olduğu dünya ekonomik krizidir. Bu durumdan doğal olarak Nazilli de etkilenmiştir²⁴⁵.

1949-1950 yılları arasında resmi ortaokulların öğretmen durumlarına bakıldığında, Aydın İli toplamında 33 maaşlı, 3 stajyer, 1 yardımcı, 4 ücretli, Nazilli Ortaokulu'nda ise 13 erkek ve 4'ü kadın olmak üzere 17 maaşlı, 1 stajyer olmak üzere 18 öğretmen çalışmaktadır²⁴⁶.

Ortaokullarda öğrenim gören öğrenci ve çalışan personel sayısının fazla olmasının bir sonucu olarak aylık ve ücretler, ek görev ücretleri, kanuni zamlar ve tazminatlar, öğretmenlere verilen ilave ders ücretleri, yolluk ve ikramiyelerde okulların yıllık giderlerini artırmaktadır. 1949 yılında resmi ortaokulların yıllık giderleri aşağıda tablodaki gibidir.

²⁴⁴ TÜİK, Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri (1948-1949), Yayın No: 304 , Pulhan Matbaa, İstanbul, 1949, s. 44.

²⁴⁵ Öztürk, a. g. e. , s. 151.

²⁴⁶ TÜİK, Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri (1949-1950), Yayın No: 335 , Yeni Matbaa, Ankara, 1952, s. 111.

Tablo 20 : 1949 Yılında Resmi Ortaokulların Yıllık Giderleri²⁴⁷

		Aylık ve ücretleri	Ek Görev Ücretleri	Kanuni Zamlar ve	Öğretme nlere Verilen İlave	Yolluklar ve ikramiye	Toplam
Okul adları	Bütçe Çeşitleri	Lira	Lira	Lira	Lira	Lira	Lira
Çine Ortaokulu	Devlet Bütçesinden	10093	719	68	161	-	11041
Karacasu Ortaokulu	Devlet Bütçesinden	2000	239	50	181	60	2530
Nazilli Ortaokulu	Devlet Bütçesinden	66000	1794	2900	3040	203	73937
Söke Ortaokulu	Devlet Bütçesinden	29030	1045	2877	413	-	33365
Aydın İli Toplamı	Devlet Bütçesinden	107123	3797	5895	3795	263	120873

Çine ve Söke ortaokullarının yıllık giderleri birbirine yakın olmakla birlikte en az gideri olan ortaokulun Karacasu olduğu görülmektedir. Devlet bütçesinden, Nazilli Ortaokulu'na daha fazla pay ayrılmıştır.

1.2.3. Nazilli'de Lise Eğitimi

Genel kültür veren okullardan liselerin temel amaçlarından biri de yükseköğretime öğrenci hazırlamaktır. Yükseköğrenim yapamayıp hayata atılmak isteyen gençlere de genel kültür, ilgi ve yeteneklerine uygun gerekli meslek öncesi bilgi ve becerileri kazandırmaktadır. Aydın'da ilk lise 1947-1948 öğretim yılında "Aydın Lisesi" adıyla açılmıştır. Bu dönemde adı geçen okulda 8 öğretmen görev almış, kız ve erkek toplam 250 öğrenci eğitim öğretim görmüştür. Nazilli'de ise ele aldığımız 1923-1950 dönemleri arasında herhangi bir lise olmayıp ilçede ilk lise 1957-1958 eğitim öğretim yılında açılmıştır²⁴⁸.

²⁴⁷ TÜİK, Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri (1949-1950), s. 130.

²⁴⁸ Akdağ, a. g. t. , s. 80.

Nüfus yoğunluğu bakımından Aydın'ın en büyük ilçesi olan Nazilli'de öğretmen, öğrenci, okul sayısı ve eğitime ayrılan pay diğer ilçelere oranla fazladır.

2. KÜLTÜR HAYATI

2.1. Halk Evleri

Halkevleri 1932-1951 yılları arasında faaliyet göstermiş, yakın dönem Türkiye tarihine damgasını vurmuş önemli bir sosyo-kültürel kurumdur. 1932 yılında faaliyete başlayan 14 Halkevinin ilerleyen yıllarda sayısı giderek artmıştır. Her Halkevi, bulunduğu yörenin tarihine, coğrafyasına, folkloruna, sosyal ve ekonomik yapısına ışık tutacak çalışmalar ortaya koymuştur. Kapatıldığı 1951 yılında sayıları 478'e ulaşan Halkevi şubelerinin her biri ayrı bir araştırmanın konusu olacak özelliktedir. Bu anlamda, Türk Devriminin toplumsal tabana yerleşme sürecinde yüklendiği misyon her Halkevi şubesini çekim merkezi haline getirmiştir. Dolayısıyla Halkevleri Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgesinin sosyal, kültürel, ekonomik yapısına ışık tutması yönüyle ciddi bir araştırmaya konu olacak niteliktedir²⁴⁹.

Çok partili rejim denemeleri sırasında halkın, Türk Devrimini gerçekleştiren CHP'nin karşısındaki muhalefet partilerinin yanında yer alması, Şeyh Sait İsyanı ve Menemen'deki Kubilay Olayı gibi kötü olayların yaşanması Türk Devrimi'nin toplumsal tabanda tam olarak anlaşılamadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum karşısında milli ve çağdaş bir devletin hızla kurulmasını ve devrim ilkelerinin yerleşmesini kolaylaştırmak; bu amaç doğrultusunda yapılanları yaymak ve onları yurdun her köşesinde benimsetip yerleştirmek için aynı amaca bağlı kuruluşların ve aydınların devlete yardımcı olmaları gerekmektedir. Bilhassa Kubilay Olayı'ndan sonra Atatürk bu zarurete tamamen inanmıştır. Bunun için de sadece teorik planda kalan değil, fiilen yurdun ilçelerine, bucaklarına ve köyelerine kadar girip halkla doğrudan kaynaşacak, ona yeni devletin yaptığı yenilikleri anlatacak büyük kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur. Halkevleri işte bu inançtan doğmuştur²⁵⁰.

²⁴⁹ Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", **Bellekten**, C. 1, S. 196, (Nisan1986), s. 208.

²⁵⁰ Akyüz, **a. g. m.**, s. 208.

İttihat ve Terakki'nin kültürel kuruluşu olan Türk Ocakları yerine CHP'ye bağlı yeni bir kültür kuruluşu olarak Halkevleri açılmıştır. Halkevlerinin CHP'nin 3. Büyük Kongresi'nde açılma kararının verilmesinin ardından, bu kararı izleyen dönemde açılan ilk Halkevleri, Türk Ocakları'ndan devralınan binalarda faaliyet göstermeye başlamıştır²⁵¹.

Genel olarak bakıldığında Halkevlerinin kuruluş amaçları şu çerçevede toplanabilir:

Ulus bilinçli, birbirini anlayan, birbirini seven ortak ideale bağlı bir halk kitlesi düzeyinde örgütlemek, kültür, ülkü, amaç ve düşünce birliğini güçlendirecek bir toplum olmayı sağlamak, ulusal birliği oluşturan, ulusal ruhu biçimlendiren ve güçlendiren kültür öğelerini ortaya çıkarıp geliştirmek, köylü ile kentli, kentli ile aydın zümreler arasındaki ilişkileri düzenleyerek geliştirmek, köycülük çalışmalarını yürütmek, CHP'nin ana ilkelerini ve bunların ülke düzeyinde nasıl uygulandığını anlatmak, kısa zamanda toplumsal ve kültürel kalkınma sağlayarak, Türk toplumunun, devletin çağdaşlaşma savaşına katkılarının artırılmasını sağlamaktır²⁵².

1932'de ilk Halkevinin açılmasının ardından, o yılın sonuna kadar Halkevi sayısı 34'e çıkmıştır. Halkevlerinin kapatıldığı tarihte Halkevi sayısı 478'e, halk odalarının sayısı ise 4322'ye ulaşmıştır²⁵³. Halkevleri en hızlı gelişim dönemini, açıldığı yıldan itibaren II. Dünya Savaşı'nın başlangıç yılları arasında gerçekleştirmiştir. Bunu izleyen dönem, savaş ve çok partili hayata geçiş nedeniyle, bir önceki dönemin heyecanını ve hızını koruyamamıştır. Özellikle çok partili hayata geçildikten sonra Halkevleri ihmal edilmiş, 1940 yılından itibaren Halkevi açılmayacak kadar küçük olan yerleşim birimlerinde, Halkevlerinin küçük bir örneği olarak Halkodaları açılmıştır²⁵⁴.

²⁵¹Günver Güneş, "Çağdaşlaşma Sürecinde Aydın Halkevleri ve Faaliyetleri (1932-1951)" **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:3, S. 5, (Bahar 2007), s. 143.

²⁵² Anıl Çeçen, **Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 122-123.

²⁵³ Tefik Çavdar, "Halkevleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, 1986, s.882.

²⁵⁴ Çavdar, **a. g. m.** , s. 882.

Halkevleri yeterliliklerine göre; dil ve edebiyat, güzel sanatlar, temsil, spor, sosyal yardım, halk dersaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın, köycülük, tarih ve müze olmak üzere dokuz dalda faaliyet göstermişlerdir. Halkevlerinin en büyük hizmeti, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan aydınların denetim ve gözetiminde, sanata, edebiyata, spora ve araştırmaya eğilimli gençleri Atatürkçü görüş ve düşünce doğrultusunda yetiştirmiş olmasıdır²⁵⁵.

Ulusal tarihin yerel olaylarına ilişkin belgelerini toplayarak, tarihi eserlerin ve yapıların korunmasına çalışan, toplanan belge ve bilgileri dergilerinde yayınlayan Halkevleri, yörenin tarihinin aydınlatılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Halkevleri kurdukları müzik toplulukları ve oluşturdukları orkestralar aracılığıyla, halk türkülerini temel alarak müzik zevkini yükseltmek, güzel sanatları ülkemizde sevdirek genç yeteneklerinin ortaya çıkarılmasında da etkili olmuşlardır. Tiyatro ekipleri kurup sahne çalışmalarını yönlendirerek ve sinemadan yararlanarak halkın kültürel seviyesini arttırmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Ayrıca kukla, karagöz gibi ulusal oyunları düzenleyerek halkın eğitiminde ve Cumhuriyet ideolojisinin tiyatro aracılığıyla halk tabanına yayılmasında, yetenekli sanatçıların yetişmesinde başrol oynamışlardır. Buldukları yörede spor kulüpleri oluşturarak, sporun kökleşmesine çalışan halkevleri ilk spor kulüplerinin de ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Özellikle kadınların toplumsal yaşama katılımında ve üretkenliğinde yol gösterici olan Halkevlerinin çalışmaları ile ilgili istatistikler incelendiğinde, kuruluşundan kapatılıncaya kadar milyonlarca kişinin Halkevlerinden birçok fayda sağladığı ortaya çıkmaktadır²⁵⁶.

Atatürk'ün düşünceleri doğrultusunda çalışan Halkevleri 14 Mayıs 1950 yılında Demokrat Parti'nin ezici bir çoğunlukla iktidara gelmesinden sonra faaliyetlerini yavaşlatmış ve bir süre sonra da durdurmuşlardır. Halkevlerinin bir siyasal partiye bağlı kuruluşlar olması tek parti döneminde sorun yaratmamışken, çok partili hayata geçişte büyük sorunlarla karşılaşmıştır. Demokrasiye geçiş ile başlayan siyasi gelişmeler halkevlerinin çalışmalarını geriletmiştir. Yeni dönemin

²⁵⁵ Müslime Şen, **Manisa Halkevlerinin Çalışmaları ve Dergileri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1992, s. 11-12.

²⁵⁶ Güneş, **a. g. m.** , s. 144.

koşullarında Halkevlerine yeni bir yapı kazandırılmayışı bu örgütün, geçmişin kuruluşu olarak kalmasına ve değişen koşullara ayak uyduramamasına neden olmuştur²⁵⁷.

Halkevlerinin kapatılma kararına başta İsmet İnönü olmak üzere pek çok CHP ileri gelenleri karşı çıkmışlardır. Buna rağmen Halkevlerinin 8 Ağustos 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5830 sayılı yasa ile kapatılmasına engel olunamamıştır²⁵⁸.

Halkevleri Türk devrimine sahip çıkan, onu halk tabanına indirgeyen, bu amaçla halkı bilinçlendiren, halk yığınlarının eğitilmesinde önemli misyonu olan bir kurum olmuştur. Şube faaliyetleri ve yürüttükleri çalışmalarla buldukları yöreye, kente canlılık kazandırmışlardır. Bu şehirlerden birisi de Yunan işgali sırasında epeyce tahribat yaşamış olan ve Cumhuriyet idaresine geçişle beraber eski yaralarını sararak yeniden bir kalkınma hamlesine giren Aydın'dır.

Aydın, ilk açılan 14 Halkevi arasında yer almıştır. Halkevi 19 Şubat 1932 tarihinde görkemli bir törenle açılmıştır. Aydın Halkevinin açılışından sonra 4 Mart'a kadar Halkevi işlerini, Partinin İdare Heyeti Başkanı Adnan Menderes yürütmüştür. 11 Mart 1932 tarihinde Halkevi şubelerinin seçimleri yapılmış ve gizli oy açık tasnif usulüyle yapılan seçimler sonrasında sekiz şube oluşturulmuştur. Dokuzuncu şube olan müze ve sergiler şubesinin kayıtlı üyesi tamamlanamadığı için seçimi daha sonraki bir tarihe bırakılmıştır²⁵⁹.

Aydın Halkevi açıldığı 19 Şubat 1932 tarihinden 31 Mart 1932'ye kadar firka vilayet bütçesinde açılan 750 liralık bir fasılla idare edilmiştir. Açıldığı tarihte Halkevi daimi kadrosuna 1 kâtip, 1 kâtip muavini, 1 bando muallimi, 1 hademe istihdam edilmiştir. 1932-1933 yılları arasındaki dönemde Aydın Halkevinde şubelerin idare heyeti ve komitelerin toplantı sayısı 372'dir. Bu toplantılara katılanların sayısı da 1.475 kişiyi bulmuştur²⁶⁰.

²⁵⁷ Çeçen, a. g. e. , s. 235.

²⁵⁸ Çeçen, a. g. e. , s. 235.

²⁵⁹ Adil Adnan Öztürk, "Cumhuriyet İdeolojisini Halka Yayma Girişimleri, Halkevleri ve Aydın Halkevi", **Tarih ve Toplum**, C. 31, S. 182, (Şubat 1999), s. 43.

²⁶⁰ Güneş, a. g. m. , s. 148.

Halkı şuurlu, bilgili, kültürlü yetiştirmek vazifesini üzerine alan ve bu amacını yerine getirmek için açılan bütün Halkevleri gibi, Aydın Halkevi de kollarında uyguladığı programlarla önemli başarılar elde etmiştir²⁶¹. Kısa bir zaman içinde Aydın Halkevi çatısı altında bütün şubeler çalışma programını hazırlamışlar ve Halkevi İdare Heyetine tasdik ettirmişlerdir. Bu arada Halkevi bütçesi de hazırlanarak Vilayet Fırka İdare Heyetince onaylanmıştır. Tablo 21’de 1932-1933 yılları arasındaki dönemde Aydın Halkevinde bulunan on şubenin İdare Heyeti ve Şube Umumi Heyetleri Komite Toplantı Sayıları ve bu toplantıya katılan kişilerin sayıları verilmiştir²⁶².

Tablo 21 : 1932-1933 Yılları Arasındaki Dönemde Aydın Halkevinde Şubelerin İdare Heyeti ve Komitelerin Toplantı Sayısı²⁶³

Şubeler	İdare Heyeti ve Komite Toplantıları		Şube Umumi Heyetleri	
	Toplantı Sayısı	Gelenler	Toplantı Sayısı	Gelenler
Halkevi İdare Heyeti	77	693	8	168
Dil ve Edebiyat Tarih Şubesi	34	79	4	31
Güzel Sanatlar Şubesi	28	96	6	75
Temsil Şubesi	19	59	9	130
Spor Şubesi	26	84	2	57
İçtimai Yardım Şubesi	51	148	6	89
Kurslar, Halk Dershaneler Şubesi	20	54	2	20
Kütüphane ve Neşriyat Şubesi	44	97	6	56
Köycülük Şubesi	33	60	5	90
Müze ve Sergi Şubesi	40	105	4	30

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi Aydın Halkevi’nde dokuz şubede 34’ü kadın 319’u erkek, toplam 353 üye faaliyette bulunmuştur. Aydın Halkevleri ilk yıllarda gerçekleştirdiği üstün çalışmaları ile dikkat çekmiş ve ulusal basında örnek

²⁶¹ Öztürk, a. g. e. , s. 38.

²⁶² Güneş, a. g. m. , s. 148.

²⁶³ Güneş, a. g. m. , s. 148.

Halkevleri arasında gösterilmiştir. Bu yönüyle faaliyetleri sık sık basında yer almıştır²⁶⁴.

Tablo 22 : 1933 Yılında Aydın Halkevi'nde Şubelere Göre Faaliyette Bulunan Üye Sayıları²⁶⁵

Şubeler	Kadın	Erkek	Toplam
Dil ve Edebiyat Tarih Şubesi	1	16	17
Güzel Sanatlar Şubesi	9	54	63
Temsil Şubesi	12	27	39
Spor Şubesi	-	75	75
İçtimai Yardım Şubesi	2	40	42
Kurslar, Halk Dershaneler Şubesi	3	21	24
Kütüphane ve Neşriyat Şubesi		24	24
Köycülük Şubesi		54	54
Müze ve Sergi Şubesi	7	8	15

Halkevinin kurulduğu yıldan itibaren Aydın'ın kültürel yaşamına getirdiği hareketlilik göze çarpmaktadır. 19 Şubat 1932 tarihinden 30 Haziran 1938 tarihine kadar Aydın'da Halkevinin gerçekleştirdiği 89 konferansı 21.934 kişi izlemiştir. Halkevi tarafından verilen 67 konseri 20.726 kişi, 74 tiyatro gösterisini 33.456 kişi, 10'un üzerinde sinema filmini 4.180 kişi, konser, konferans, gösterimin bir arada sunulduğu 60 etkinliği 18.686 kişi takip etmiştir. Halkevinde açılan kurslara sözü edilen dönemde 27.081 kişi katılırken, açılan sergileri 68.417 kişi gezmiştir. Bu dönemde Halkevi müzesini ise 24.674 kişi ziyaret etmiştir. Aydın Halkevi

²⁶⁴Güneş , a. g. m. , s. 148.

²⁶⁵ Güneş, a. g. m. , s. 148.

Kütüphanesinde bulunan 2.778 adet kitabı 72.471 kişinin, gazete ve mecmuaları da 69.333 kişinin okuduğu Halkevinin faaliyet raporlarında belirtilmiştir. 1938-1943 yıllarında Aydın genelinde Halkevi sayısındaki artış yapılan etkinliklerin de çoğalmasını sağlamıştır²⁶⁶.

Nazilli’de 24 Şubat 1933’de açılan Halkevi 4 şubeden oluşmuştur. Bunlar da Kütüphane ve Neşriyat, Güzel Sanatlar, Temsil ve Spor şubeleridir. Kollara kayıtlı üye sayısının çokluğundan dolayı her komitenin farklı günlerde toplanmasına karar verilmiştir. Kütüphane ve Neşriyat komitesine Doktor İsmail Hakkı Bey, Orta Mektep Müdürü Eminiddin Bey, mütekit Vail Sait Bey, İş Bankası Müdürü Nihat Bey, Forbes Kumpanyası Müdür Yardımcısı Hakkı Bey, Güzel Sanatlar Komitesine Doktor Raif Bey, Eczacı İbrahim Bey, Belediye memurlarından Hüseyin Bey, İktisat Bankası memurlarından Ziya Bey, tüccarlardan Sarı Kahyazade Nuri Bey, Spor komitesine Avukat Sami Bey, Osmanlı Bankası memuru Cavit Bey, tüccardan Emin Bey, marangoz Salih Bey seçilmişlerdir²⁶⁷. Ortaokulda spor kolu, muâşeret-i adap kolu, kütüphane kolu, fotoğrafçılık, seyahat ve tetkik kolları kurulmuştur. Öğretmenler ve öğrenciler büyük bir heyecanla bu faaliyetlerde çalışmışlardır²⁶⁸.

Tablo 23 : 27 Mart 1935 tarihinde Nazilli Halkevi İdare Heyeti ve Komiteleri²⁶⁹:

KOMİTESİ	GÖREVİ	ADI SOYADI
---	Başkan	Avukat Sami Kutluğ
Güzel sanatlar	Üye	Hüseyin Yalçın Kaya
Temsil	Üye	Rıfat Tuncer
Spor	Üye	Mahmut Gürçen
Kütüphane ve Neşriyat	Üye	Hüseyin Sezgin

1935 yılında Nazilli Halkevi’ne bağlı 4 kolda faaliyet gösteren komitelerin idare heyetleri aşağıda yer almaktadır.

²⁶⁶ Güneş, a. g. m. , s. 148.

²⁶⁷ Ant, 18 Mart 1933, no: 93, s. 2.

²⁶⁸ Ant, 20 Mart 1933, no: 95, s. 3.

²⁶⁹ BCA, 490.01 / 933.62.61.

Tablo 24 : Güzel Sanatlar Komitesi İdare Heyeti²⁷⁰

Adı	Babasının Adı	Soyadı	Doğum yeri	Tarihi	Tahsili	Meslek
Hüseyin	Ali	Yalçın kaya	Nazilli	1299	İlk	Tahsildar
Hayri	Davut	-	Nazilli	1328	İlk	Marangoz
Şekür	Nuri	Okan	Bergama	1328	Orta	Muallim
Saim	İskender	Alp kurt	-	1325	Orta	Muallim
İrfan	Mehmet Cemil	Akalın	Adana	1323	Orta	Z.Bank.Veznedarı

Tablo 25 : Temsil Komitesi İdare Heyeti²⁷¹

Adı	Babasının Adı	Soyadı	Doğum yeri	Tarihi	Tahsili	Meslek
Rıfat	Mehmet	Tuncer	Nazilli	1317	Orta	Kooperatif Müdr.
Neriman	Ahmet	Erten	Bozdoğan	1330	Orta	Muallim
Mürüvet	Halil	Özkan	Aydın	1330	Orta	Muallim
Ahmet	Mustafa Hulusi	Özer	Karacasu	1318	Orta	Maarif Memuru
Fehmi	Yazıcıoğlu	Yazıcı	Preşova	1317	Orta	Muallim

²⁷⁰ BCA, 490.01 / 933.62.61.

²⁷¹ BCA, 490.01 / 933.62.61.

Tablo 26 : Spor Komitesi İdare Heyeti²⁷²

Adı	Babasının Adı	Soyadı	Doğum yeri	Tarihi	Tahsili	Meslek
Mahmut	Ahmet	Gürçen	İzmir	1314	Orta	Belediye Mühendis
Fuat	Ali	Ertem	Nazilli	1321	İlk	Rençber
İbrahim	Mehmet	Argun	Nazilli	1323	Orta	Muallim
Fehmi	Bilal	–	Nazilli	1322	İlk	Marangoz
Nihat	Hüseyin	Eroğlu	Selanik	1320	Orta	Z.Bank. Memuru

Tablo 27 : Kütüphane ve Neşriyat Heyeti²⁷³

Adı	Babasının Adı	Soyadı	Doğum yeri	Tarihi	Tahsili	Meslek
Hüseyin	Ahmet	Sezgin	Kavala	1301	Orta	TayyereMuhاسب
Hakkı	Hüseyin	Piyancı	Sarayköy	1313	Orta	Piyan şirketi M.
Salih	Avni	Gürel	Ergani	1321	Orta	Muallim
Nevzat	Edip	–	Acıbadem	1323	Orta	Muallim
Hüsametdin	Nuri	Beydeş	Diyarbakır	1327	Orta	Muallim

Komiteler kendi içlerinde başkanlarını seçmektedirler. Kütüphane ve Neşriyat kolundan Doktor İsmail Hakkı Bey, Spor kolundan Avukat Sami Bey, Güzel Sanatlar kolundan Hüseyin Bey, Temsil kolundan Ragıp Bey Halkevi idare heyeti

²⁷² BCA, 490.01 / 933.62.61.

²⁷³ BCA, 490.01 / 933.62.61.

başkanlıklarına seçilmişlerdir. Halkevi başkanlığı vekâletle fırka reisi Ulvi Bey tarafından idare edilmektedir. Spor komitesi özellikle atlı sporun gelişmesi için bir Atlı Spor Heyeti oluşturmuştur. Atlı sporuna istekli olanların istedikleri at ve kısrakları hükümetin haralarındaki mevcutlarından, bedelleri karşılığı banka mektubu ile temin yoluna gidilmiştir²⁷⁴.

Nazilli Halkevinin önemli faaliyetlerinden birisi de sahada uygulamalı olarak öğrencilere ders verilmesi olmuştur. Sahra zeytinliğine ve maden ocaklarına kadar uzanan arazide öğretmenler öğrencilerine Fen Bilgisi, Matematik, Coğrafya, Tarih derslerini uygulamalı olarak yaptırarak düşünce ufuklarının gelişmesini sağlamışlardır²⁷⁵. 1933 yılında orta mektep öğrencilerine arazide Fen Bilgisi ve Hayat Bilgisi derslerinin uygulamalı işletilmesinin yanında²⁷⁶ Türkçenin daha iyi kullanılması Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılması için dil anketine de büyük önem verilmiştir.²⁷⁷

Nazilli Halkevi'nde diğer Halkevlerinde olduğu gibi piyango faaliyeti de düzenlenmektedir. Örneğin; 1933 yılında Nazilli Halkevi, faaliyette olduğu dönemde, değeri 50 kuruş kıymetinde bir piyango bileti düzenlemiştir. Bu piyangoya 400 lira kıymetinde Anglo Macar cinsinden bir kısrak ödül olarak konmuştur. Piyango 6 Temmuz 1933 tarihinde Halkevinde noter huzurunda çekilmiş ve Nazilli halkının büyük ilgisiyle karşılaşmıştır²⁷⁸.

İşgal zamanı düşmanın yakıp yıkmış olduğu Büyük Camii, Vakıflar İdaresi ve Halkevi'nin yapmış olduğu anlaşma gereği yeniden inşa edilmiş caminin etrafındaki mezarlık kaldırılarak yerine park yapılmıştır²⁷⁹. Nazilli Halkevi 1933 yılında Halkevi kadrosundan seçilen kişilerle bir bando takımı kurmuştur²⁸⁰. Ayrıca Halkevi tiyatro salonunda Temsil Kolu tarafından hazırlanan ve gösterime giren

²⁷⁴ **Ant**, 29 Mart 1933, no: 103, s. 3.

²⁷⁵ **Ant**, 20 Mart 1933, no: 95, s. 2.

²⁷⁶ **Ant**, 3 Nisan 1933, no: 107, s. 3.

²⁷⁷ **Ant**, 20 Mart 1933, no: 95, s. 2.

²⁷⁸ **Ant**, 20 Nisan 1933, no: 119, s. 3.

²⁷⁹ **Ant**, 24 Haziran 1933, no: 173, s. 1.

²⁸⁰ **Ant**, 15 Mayıs 1933, no: 140, s. 1.

yüzlerce kadın ve erkek tarafından büyük heyecanla izlenen “Çoban” adlı tarihi piyes, bir Türkün bütün dünyaya bedel olduğunu ortaya koyması, Türklüğün asil ruhunu canlandırması yönüyle bütün halkta büyük bir ilgi ve merak uyandırmıştır²⁸¹. Halk üzerinde çok yüksek ve tarihi heyecanlar uyandıran “Çoban” piyesi yoğun talep üzerine ikinci kez sahnelenmiştir²⁸². Ayrıca Nazilli Halkevi çevre il ve ilçelere geziler düzenlemiştir. 1933 yılında Halkevi mensuplarının ve şehrin aydınlarının katılımı ile Selçuk Efes harabelerine düzenlenen gezide harabeler gezilerek incelemeler ve araştırmalar yapılmıştır²⁸³.

26 Eylül 1937 tarihinde Nazilli’de Dil Bayramı kutlamaları büyük bir coşku ile gerçekleşmiştir. Halkevinde düzenlenen törene halkın ilgi ve alakası fazla olmuş ve bayram törenlerle ve şenliklerle kutlanmıştır. Nazilli Halkevi eğitici çalışmalarına büyük önem vermiştir. Örneğin 1937 yılında Halkevi salonunda “Ailede Çocuk Terbiyesinin Önemi” konulu konferanslar verilerek çocuk yetiştirme konusunda birçok anne ve babanın istifade etmesi sağlanmıştır²⁸⁴.

Tablo 28 : 1937 Yılında Aydın, Nazilli ve Söke Halkevlerinde Düzenlenen Etkinlikler ve Katılımcıların Sayıları²⁸⁵

Yerleşim Yerleri	Düzenlenen Gösteri Sayısı	İzleyen Seyirci Sayısı	Düzenlenen Konser Sayısı	Konsere Katılan Seyirci sayısı	Düzenlenen Konferans Sayısı	Konferansa Katılan Dinleyici Sayısı
Aydın	13	5750	4	1626	6	1710
Nazilli	6	3445	1	500	11	2550
Söke	3	750	1	137	-	-

²⁸¹ **Ant**, 9 Temmuz 1933, no: 186, s. 2.

²⁸² **Ant**, 16 Temmuz 1933, no: 192, s. 3.

²⁸³ **Ant**, 14 Ağustos 1933, no: 217, s. 2.

²⁸⁴ **Aydın**, 24 Ağustos 1937, no: 25, s. 2.

²⁸⁵ **Aydın**, 28 Eylül 1937, no: 54, s. 2.

Aydın'da Halkevi etkinliklerin sayısının fazla olmasına rağmen katılımın Nazilli kadar yoğun olmadığı görülmektedir. Bu durum aynı zamanda Nazilli halkının bilgiye ve öğrenmeye ne kadar açık olduğunun göstergesidir. Aydın, Nazilli ve Söke Halkevlerinde bulunan kitapsaraylarındaki mevcut kitap sayıları; Aydın Halkevi 2474, Nazilli Halkevi 1489, Söke Halkevinde 500 cilt kitap olmak üzere toplamda 4463'tür. 1937 yılının ilk altı ayında Aydın Halkevi kitap sarayından 8614, Nazilli Halkevi kitap sarayından 33962, Söke Halkevi kitap sarayından 3275 olmak üzere 45851 vatandaş Halkevlerinin kitap saraylarında kitap, gazete ve dergi okumuştur. Nazilli Halkevi kitapsarayına göre, Aydın Halkevinin kitap sarayında daha fazla kitabın olmasına rağmen Nazilli'de halkın daha fazla kitap, gazete ve dergi okuduğu görülmüştür²⁸⁶.

1938 yılında Aydın'da 5 Halkevi faaliyet göstermiştir²⁸⁷. Aydın, Nazilli ve Söke Halkevlerinde 19 şube açılmış, 132 kadın, 850 erkek, 982 yurttaş halk eğitiminin en güzel örneklerini sergilemişlerdir. 1943 yılına gelindiğinde Aydın genelinde biri Aydın merkezde, altısı kazalarda, altısı nahiyelerde ve biri de köyde olmak üzere 14 Halkevi ve ayrıca 2 Halkodası faaliyet göstermiştir. Buralarda üye olan vatandaşların sayısı ise 462 kadın, 3.125 erkektir. Ayrıca iki Halkodasında 2'si kadın 253'ü erkek olmak üzere toplam 3.842 kişi üyedir²⁸⁸.

1943-1944 yılları itibariyle Nazilli Halkevi'nde 2847 kitap bulunmakta olup bunların 2479'u Türk harfleriyle, 358'i Arap harfleriyle, 10'u yabancı dilde yazılmıştır. Bu yıllarda Nazilli Halkevine satın alma yoluyla sadece bir kitap alınmıştır. 1943-1944 yılları itibariyle Nazilli Sümer Halkevinde 920 kitap bulunmaktadır. Bunların 916'sı Türk harfleriyle, 3'ü Arap harfleriyle 1'i yabancı dilde yazılmıştır. Sümer Halkevinde 39'u satın alma yoluyla ve 7'si bağış yoluyla olmak üzere 46 kitap Halkevi kütüphanesine kazandırılmıştır²⁸⁹.

²⁸⁶ Aydın, 16 Şubat 1938, no: 382, s. 4.

²⁸⁷ Güneş, a. g. m. , s. 149.

²⁸⁸ Aydın, 29 Ekim 1943, no: 250, s. 2.

²⁸⁹ TÜİK, Milli Eğitim İstatistikleri (1943-1944), Yayın No : 249, Pulhan Matbaası, İstanbul,s. 12.

1943-1944 yılları itibariyle Nazilli Halkevi'ne 506 lira yıllık ödenek ayrılmıştır. Bu ödeneğin 437 lirası memur ve hizmetlilerin maaş ve ücretlerine, 1 lirası kitap, gazete ve dergi masraflarına, 68 lirası da diğer giderler için harcanmıştır²⁹⁰.

1943-1944 yılları itibariyle Nazilli'ye bağlı İsabeyli Köyü'nde 1 okuma odası bulunmaktadır.²⁹¹ Cumhuriyet Halk Partisi yönetimindeki Nazilli Halkevi'ne bağlı İsabeyli Köyü'ndeki bu halk odasına 1 memur görevlendirilmiş ve odada bulunan 103 kitabın tamamı Türk harfleri ile yazılmıştır²⁹². 1944-1945 yılları arasında Nazilli Halkevinde 1935 adet kitap bulunmakta olup bunların 2567'si Türk harfleri ile 358'i Arap harfleri ile ve 10'u yabancı dilde basılmıştır. Ayrıca bu yıllarda 82 kitap hükümet tarafından bedelsiz olarak Nazilli Halkevine hibe edilmiştir²⁹³.

Nazilli Halkevinde çalışma planı çerçevesinde resmi bayram kutlamaları, halkevlerinin kuruluş yıldönümü programları, konferanslar, dil bayramı etkinlikleri, aile toplantıları, açık hava temsilleri, piyesler²⁹⁴, yardım baloları, resim sergileri, bahar bayramı etkinlikleri, kitap sergileri, okuma yazma kursları ve geziler²⁹⁵ düzenlenerek, yardıma muhtaç kişilere destek sağlanmıştır²⁹⁶.

Nazilli Halkevinin Güzel Sanatlar Şubesinin Musiki Kolu, bir yandan yeni getirilen müzik aletleriyle çalışmalar yaparak büyük bir coşkuyla kutlanacak olan Cumhuriyet Bayramı'na hazırlık yapmış, bir yandan da halkevinin salonunda umumi halka Cumhuriyet Marşı'nı öğretmek için dersler vererek bir okul gibi çalışmıştır. Halkevinin amacına ulaşabilmesi ve daha çok hizmet edebilmesi için partinin ve Halkevinin, aydınların ve özellikle de öğretmenlerin desteğine ihtiyaç duyulmuştur²⁹⁷.

²⁹⁰ TÜİK, Milli Eğitim İstatistikleri (1943-1944), s. 36.

²⁹¹ TÜİK, Milli Eğitim İstatistikleri (1943-1944), s. 66.

²⁹² TÜİK, Milli Eğitim İstatistikleri (1943-1944), s. 50.

²⁹³ TÜİK, Milli Eğitim İstatistikleri (1943-1944), s.1 2.

²⁹⁴ Ant, 10 Ekim 1933, no: 264, s. 2.

²⁹⁵ Ant, 14 Ağustos 1933, no: 217, s. 3.

²⁹⁶ Ant, 10 Ekim 1933, no: 264, s. 3.

²⁹⁷ Ant, 14 Ağustos 1933, no: 217, s. 2.

Halkevi Temsil Kolunda düzenlenen piyeslerden elde edilen gelirlerle ihtiyaç sahibi öğrencilerin ihtiyaçları karşılanmış, Temsil Kolu adeta bir yardım kuruluşu gibi çalışmıştır. Ayrıca bayram gecelerinde Halkevinde gösterime giren piyeslerle halkın eğlenmesi amaçlanmıştır²⁹⁸.

Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı örgütlerdeki parti mal ve binaları yangın vb. afetlere karşı sigorta ettirilerek bu örgütlerin güvenliği sağlanmıştır²⁹⁹. Örneğin Aydın Halkevi 6000 liraya, eşya ve kitapları da ikişer binden 4000 liraya³⁰⁰, Nazilli Halkevi ve Halkodası 1940 yılında 4000 liraya sigortalanmıştır³⁰¹ Parti malı binalar tamamen İş Bankası'na sigorta ettirilmiş olup ayrıca binalara yangın tertibatı yaptırılmıştır³⁰².

II. Dünya Savaşı yıllarında nispeten yaşanan durgunluk ve çok partili hayata geçişle birlikte ortaya çıkan rahatsızlıklar 1940'lı yılların sonlarında Halkevlerini hem nitelik, hem de nicelik açısından işlevsiz hale getirmiştir. Halkevleri Aydın ilinde de bir Halkeviyle başlamış ve kapatıldığı tarihlerde 15 Halkevi ve 21 Halkodasına ulaşmış ve faaliyette bulunduğu müddetçe Aydın ilinin kültür tarihinde önemli rol oynamıştır³⁰³.

2.2. Resmi Bayramlar

1933 yılında Nazilli'de 23 Nisan Bayram kutlamaları büyük bir coşkuyla gerçekleştirilmiştir. Halk Parti ve Halkevi bandosu eşliğinde iki buçuk saat süren törenlerde nutuklar atılmış, manzumeler okunmuş ve sokaklar gezildikten sonra Halkevi önünde toplanılarak heyecanla Cumhuriyet Marşı okunmuştur. Resmi geçit töreninden sonra belediye ve Halkevi tarafından çocuklara hediyeler dağıtılmış ve

²⁹⁸ Ant, 10 Ekim 1933, no: 264, s. 2.

²⁹⁹ BCA, 490.01.1664.794.1.7.

³⁰⁰ BCA, 490. 01 / 1664.794.1.10.

³⁰¹ BCA, 490.01 / 1664.794.1.9.

³⁰² BCA, 490. 01 / 1664.794.1.11.

³⁰³ Öztürk, a. g. e., s. 50.

parklara kurulan yeni oyun makineleri ile çocuklar eğlendirilmiştir. Orta mektep öğrencileri gündüz öğrencilere, akşam halka müsamereler vermiştir³⁰⁴.

Nazilli'nin düşman işgalinden kurtuluş günü için yapılan törenlere halk büyük ilgi göstermiştir. Örneğin; 5 Eylül 1937 Pazar günü Nazilli'nin 15. kurtuluş yıl dönümü büyük bir coşkuyla kutlanmış, kentnin dört bir yanı Türk bayraklarıyla süslenmiş, zorluk ve yoksulluk içinde günlerce çalışıp bu şerefli günü halka müyesser kılmak lütfunda bulunan Atatürk ve diğer büyüklere halkın şükran ve tazim duygularını sulh hâkimi B. Şevki Acar veciz bir söylev ile hükümet başkanına sunmuştur. Ayrıca resmi geçitler ve Cumhuriyet Meydanı'nda memleketin kurtuluşu ile ilgili yapılan söylevlerle kutlamalar gerçekleştirilmiştir³⁰⁵.

2.2. Gayri Resmi Törenler

2.2.1. Hidrellez

O dönemde Nazilli'de yöre halkı 6 Mayıs'ı Hidrellez olarak kutlamaktadır. Hidrellezde insanlar 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece ağaçlık, yeşillik ve sulak yerlere giderek Hızır-İlyas'ın oradan geçeceğini düşünmekte, bir dilek tutmakta ve dua etmektedirler. Bir gün önceden belli bir düğme ve işaretli küçük bir eşyayı bir çömleğe koymakta ve bu çömleği gül ağacının veya başka bir ağacın altına gömmektedirler³⁰⁶.

2.2.2. Gencer

Nazilli ve çevresinde çok eski dönemlerden bugüne kadar Gencer kutlama geleneği sürdürülmektedir. Gencer'in sözcük olarak anlamı, bay-bayan birlikte gençlerin özgürlük, tanışma ve eğlence şenliği olarak ifade edilmektedir. Bu gelenek Nazilli dışında Yenipazar, Bozdoğan, Esenköy (Arpaz), İsabeyli çevrelerinde kutlanmaktadır. Ancak asıl merkez ve büyük şenlik Nazilli Gencer'inde yaşanmaktadır. Davul ve keman eşliğinde eğlenme, faytona binme, genç kızların

³⁰⁴ Ant, 24 Nisan1933, no: 122, s. 4.

³⁰⁵ Aydın, 24 Ağustos 1937, no: 25, s. 2.

³⁰⁶ Buğdaycı, a. g. e. , s. 67.

kızılı erkekli gruplar oluşturarak gezinti yapmaları, eğlencelere katılmaları ve alışveriş yapmaları, bu arada tanışıklığı, arkadaşlık ve dostluğu pekiştirmeleri Gencer açısından çok önem taşımaktadır. Gencer şenliği piyasa-pazar ve ekonomik ağırlıklı olarak ve giderek sönükleşen bir süreç içinde devam etmektedir³⁰⁷.

2.2.3. Geleneksel Deve Güreşleri

Türkiye’de develerin kas gücünden yararlanılması iklim ve diğer doğa koşulları nedeniyle daha çok Ege Bölgesi’nde özellikle Aydın’da yoğunlaşmıştır. Çünkü buhar makine ve elektrik gibi güç kaynakları yaygınlaşmadan önce üretim, insan emeği ile birlikte öküz, at, deve vb. hayvanların kas güçlerine bağlıydı. Bu yörede göçebe ve yarı göçebe Yörük kültürünün bir parçası olarak ekonomik ve toplumsal yaşamı kolaylaştırmak için develerden yararlanılmıştır. Batı Anadolu’da demiryolu yapılmadan önce, ulaşımın ve taşımacılığın develer ve katırlarla gerçekleştirilmesinde bölgenin tekerlekli taşımacılık için uygun olmamasının etkisi büyüktür. Demiryolunun bölgeye girmesiyle birlikte ekonomik bir gücü olan devecilik sektörü büyük zarara uğramıştır³⁰⁸. Ancak bu hayvanların görevleri sadece ekonomik amaçlı değildir. Boğaların ve develerin güreşmesi, horoz ve kaz döğüşleri, at yarışları, cirit oyunları vb. etkinlikler kırsal kesim insanının tek düze yaşam şeklini değiştiren, renklendiren, çeşitlendiren, insanlar arası ilişkileri olumlu yönde etkileyen etkinlikler olarak önem taşımaktadır. Cumhuriyet döneminin başlaması ve özellikle de çok partili yaşamla birlikte, deve güreşi organizasyonlarının daha küçük yerleşim bölgelerine ve siyasi kimliği daha güçlü olan kişilerin eline geçtiği görülmektedir³⁰⁹.

2.3. Nazilli’de Basın Hayatı

Türkiye’de yerel basın, ülkenin değişik bölgelerinde yaşayan halkı toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel konularda bilgilendirmiştir. Buna karşın, Türkiye’de basının gelişimi yavaş ve zahmetli gerçekleşmiştir. Bu süreçte Aydın’da ilk gazete ancak II. Meşrutiyet döneminde basılabilmektedir. Yunan işgalinde büyük yara alan şehir basını 1930’lu yıllarda canlanma fırsatı bulabilmiştir. 1946 yılına kadar bir çok

³⁰⁷ Buğdaycı, a. g. e. , s. 68.

³⁰⁸ Atilla, a. g. e. , s. 84.

³⁰⁹ Buğdaycı, a. g. e. , s. 70.

dergi ve gazetenin yayınlandığı Aydın’da ekonomik sorunlar, okuma-yazma oranının düşüklüğü, istenilen tiraj sayısının yakalanamaması gibi sebeplerden dolayı mevcut dergi ve gazetelerin yayın hayatı olumsuz şekilde etkilenmiştir³¹⁰.

Aydın Şehri’nde yayıncılık faaliyeti tüm Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi II. Meşrutiyet döneminin özgürlük ortamında gelişme fırsatı yakalamıştır. 1900’lü yılların başında Aydın’a İzmir, Atina ve Avrupa’da basılan gazeteler demiryolu ile taşınmıştır³¹¹.

Nazilli’de basın hayatı II. Meşrutiyet devrinde başlamıştır. Bozdoğan Kaymakamı Osman Fikri Bey ve Nazilli Belediye Başkanı Haşim Enveri Bey’in girişimi ile “*Celali*” adıyla siyasi, edebi ve yerel haberlerden bahseden bir gazete yayın hayatına girmiştir. Bu gazete haftanın iki günü yayınlanmış ve üç yıl sonra kapanmıştır. 1909 yılında Osman Fikri Bey bu kez, Kırşehirli Mehmet Bey’le birlikte haftada iki gün yayınlanan “*Yeni Osmanlı*” gazetesini çıkarmıştır. Bir yıl kadar yayını süren bu gazete de kendi kendini kapatmıştır. “*Celali*” ve “*Yeni Osmanlı*” gazetelerinin idare yeri Nazilli’dir³¹². Yine aynı yıl Haşim Enveri Bey’le Ahmet Refik Bey ziraat, ticaret ve siyasetten bahseden “*Mülhakat*” adlı bir gazete çıkarmışlardır. Bu gazete de haftanın iki günü yayınlanmış ve üç yıl sonra kapanmıştır³¹³.

Meşrutiyet’ten sonraki dönemde özellikle de I. Dünya Savaşı boyunca Aydın Sancağı’nda yayımlanmış herhangi bir dergi veya gazeteyle ilişkin bilgiye rastlanamamıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması’yla beraber başlayan Mütareke döneminde ülke genelinde yaşanan basın hayatının canlılığı taşrada görülmemiştir. Yunan ve İtalyan işgaline maruz kalan Aydın Sancağı’nda Milli Mücadele döneminde varlığı tespit edilen iki gazete bulunmaktadır. Bunlardan sadece biri Nazilli’de çıkarılmıştır. Nazilli’de yayınlanan gazete “*Aydın İli*” ismini almıştır. Bu gazete Aydın ve Havalisi Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi’nin kurulmasının

³¹⁰ Zeki Mesut Alsan, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 103-109.

³¹¹ Alsan, **a. g. m.**, s. 245.

³¹² Asaf Gökbel, Hikmet Şölen, **Aydın İli Tarihi**, Ahmet İhsan Basımevi, İstanbul, 1936, s. 119.

³¹³ Buğdaycı, **a. g. e.**, s. 100.

ardından yayınlanmaya başlanmıştır. “*Aydın İli*” gazetesi Sami Kutluğ Bey idaresinde iki günde bir yayınlanmıştır. Gazete çok kısa süren yayın hayatı boyunca Anadolu’daki bağımsızlık hareketinin destekçisi olmuştur³¹⁴. Güç şartları altında yayınlanmış olan bu gazete Yunanlıların Nazilli’yi ikinci kez işgal etmesi sebebiyle ancak birkaç nüsha çıkarılabilmektedir³¹⁵. Gazetenin ilk sayısı 9 Haziran 1920’de çıkarılmıştır³¹⁶.

1930 yılında Nazilli’de “*Nazilli*” adlı bir gazete daha çıkmış ancak satış yapamadığı gerekçesi ile kısa bir süre sonra kapanmıştır. 1946 yılında Gani Dikmen, Diş Doktoru Said Erkmen ve Nazilli Matbaası Müdürü Faruk Özkul “*Menderes*” adlı gazeteyi dört sayı çıkarttıktan sonra kapatmak zorunda kalmışlardır. Yine 1946 yılında Gani Dikmen ve Avukat Şakir Özdamar’ın birlikte çıkardıkları “*Nazilli*” adındaki gazete, 1948 yılına kadar aralıksız yayınlanmıştır. Bu gazeteler dışında “*Demokrat Nazilli*” (1948) , “*Yeni Menderes*” (1948) , “*Şirin Demokrat Nazilli*” (1949) , “*Mihrak*” (1949) gibi gazeteler de çıkartılmış fakat yayın hayatları kısa olmuştur³¹⁷.

Cumhuriyet döneminde ise Nazilli’de gazete yayınları uzun yıllar çeşitli sebeplerle yapılamamıştır. Ancak uzun bir aradan sonra 1950 yılında sorumlu müdürlüğünü Mustafa Yüce’nin yapmış olduğu “*Madran*” Gazetesi yayın hayatına girmiştir³¹⁸.

³¹⁴ Bülent Varlık, “Mütareke ve Milli Mücadele Basını”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul,1986, s. 1207.

³¹⁵ Ömer Sami Coşar, **Millî Mücadele Basını**, Gazeteciler Cemiyeti yayını, no:5, İstanbul (Tarihsiz) , s. 39-41: “Aydın”, **Yurt Ansiklopedisi**, C.2, s. 1085.

³¹⁶ Coşar, **a. g. e.** , s. 40.

³¹⁷ Dikmen, **a. g. e.** , s. 121.

³¹⁸ Buğdaycı, **a. g. e.** , s. 100.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAZİLLİ'DE SAĞLIK (1923- 1950)

SAĞLIK KURULUŞLARI VE SALGIN HASTALIKLAR

1. Tek Parti Döneminde Sağlık Politikaları

Türkiye’de sağlık hizmetlerini modernleştirme çabaları, Cumhuriyet’in kurulmasından önceki döneme kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda sağlık alanında insanların ihtiyaçlarını karşılayan bir takım çabalar içerisine girmiştir. Bu amaçla, 1871 yılında “*İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi*”ni yayımlamış böylece halka hizmet amacı güden bir takım örgütlerin kurulması sağlanmıştır. “*Memleket Tabipleri*” adlı bir kadro kurarak ülkenin gerekli yerlerine hekim gönderme hakkına sahip olan devlet, bunun yanı sıra “*Tabip Muavini*” makamını oluşturmuş ve memleket tabiplerinin yanlarına birer yardımcı almalarının yolunu açmıştır. Bu düzenleme 1912 yılında “*Vilayet-i İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi*”nin yayımlanması ile değişmiştir. Buna göre, memleket tabibi kaldırılmış yerine “*Hükümet Tabibi*” adıyla yeni bir birim oluşturulmuştur³¹⁹. Milli Mücadele yıllarına gelindiğinde artık ülke adına hizmetlerin örgütlenmesi işiyle Ankara Hükümeti’nin ilgilendiği görülmüş ve 2 Mayıs 1920 tarihinde Sağlık Bakanlığı’nın kuruluşu gerçekleşmiştir. Ayrıca 1924 Anayasası’nın 78. maddesinde yer alan bir hükümle; sağlık, hastalık, vs. durumlarda halk sağlığını korumak üzere, bireyin yolculuk özgürlüğünün kayıt altına alınabileceği belirtilmiştir³²⁰.

Cumhuriyetin ilanından itibaren geçen 10 yıl içinde; sağlık hizmetlerinin genelleştirilmesi ve yaygınlaştırılması, sağlık personeli sayısının artırılması, bulaşıcı hastalıklarla etkin bir şekilde mücadele edilmesi gibi pek çok alanda ilerleme kaydedilmiştir. Bu dönemde sağlık alanında yapılan çalışmalar içinde, çocuk

³¹⁹ Umut Karabulut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S.15, (Güz 2007), s. 151-160.

³²⁰ Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000, s. 136.

sağlığına yönelik atılımlar özel bir öneme sahiptir. Bebek, çocuk ölümlerinin ve hastalıklarının önüne geçmek, onların sağlıklı bir şekilde yetişmelerini sağlamak, Cumhuriyet dönemi sağlık politikasının temel prensiplerinden birisi olmuştur. Devlet bu düşünceden hareketle yurdun çeşitli yerlerinde çocuklara yönelik sağlık kurumları ve bakım evleri açmıştır. Bunun yanı sıra vilayet idareleri tarafından finanse edilen hastanelere rehberlik etmek amacıyla; Ankara, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır'da “*Numune Hastaneleri*” kurulmuştur. Her yıl binlerce vatandaşın ölümüne neden olan sıtma, verem, frengi, trahom gibi salgın hastalıklara karşı “*Mücadele Teşkilatları*” oluşturulmuş ve bu hastalıklara karşı amansız bir mücadeleye girişilmiş ve ülkedeki sağlık sorununun çözümünde önemli başarılar elde edilmiştir³²¹.

Cumhuriyet yönetimi köklü bir hizmet atağını başlatarak, dünya genelinde dikkat çekecek olan önemli bir sağlık hizmeti planlaması ve sunumuna yönelmiştir. Bu noktada zikredilmesi gereken çok önemli isim kuşkusuz Atatürk'ün yakın arkadaşı Dr. Refik Saydam'dır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yaklaşık 16 yıl Sağlık Bakanlığı görevinde bulunan Saydam, ülkemizdeki bugünkü sağlık teşkilatlanmasının ve hizmetlerinin temelini atmıştır. Atatürk'ün dile getirdiği sağlık ve hizmet felsefesinin ışığında, Saydam görevi süresince gerekli olanları sıra ile hayata geçirmiştir Dr. Saydam ilk başta ülkenin sağlık alanındaki ihtiyaçlarını tespit etmiştir. Ülkenin ihtiyacı olan sağlık elemanı ve kurumlar onun tarafından 1925 yılında şu şekilde tespit edilmiştir³²²:

- 1) Devletin sağlık örgütünü genişletmek,
- 2) Doktor sayısını artırmak,
- 3) Numune hastaneleri açmak,
- 4) Ebe yetiştirmek,
- 5) Sağlık memuru yetiştirmek,
- 6) Doğum ve çocuk bakımevi açmak,

³²¹ Gencay Gürsoy, “Sağlık”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul, 1983, s. 1720–1722.

³²² Türkiye Cumhuriyeti Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti, **Sıhhiye Mecmuası Fevkalade Nüshası, Vekâletin 10 Yıllık Mesaisi**, C.16, S.30, (1942), s.5, Erdem Aydın, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri” **Ankara Eczacılar Fakültesi Dergisi**, C.31, S.3, (2002), s. 89.

- 7) Verem sanatoryumu açmak,
- 8) Sıtma mücadelesi yapmak,
- 9) Frengi ve öteki sosyal hastalıklarla mücadele etmek,
- 10) Trahom ile mücadele etmek,
- 11) Sağlık-sosyal örgütlenmeyi köylere kadar götürmek,
- 12) Sağlık-sosyal yasalarını yapmak,
- 13) “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi’ni kurmak,
- 14) Hıfzıssıhha Mektebi’nin açılması.

Planlanan sağlık hizmetlerinin ana hatlarına bakıldığında tespit edilmiş olan hedeflerin, personel ve hizmet birimi gibi sağlık hizmetleri için gerekli altyapısal ihtiyacı karşılama ve koruyucu sağlık hizmeti üretme şeklinde olduğu görülmektedir. Ayrıca bu sağlık hizmetlerinin tüm taşra ve kırsal kesime götürülmesi amaçlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlı olanaklar içerisinde, tespit edilen bu hedeflerin gerçekleşmesi için illerden ilçelere, ilçelerden köylere kadar sağlık personeli atayarak ve sağlık üniteleri kurarak gerekli hizmet altyapısını kurmaya çalışmıştır³²³.

Kendi döneminde yapacakları ile ilgili de bir program açıklamıştır. Buna göre programında öne çıkan unsurlar; devletin sağlık örgütünü genişletme, doktor ve sağlık personeli sayısını artırma, salgın hastalıklarla mücadele etme, sağlık ve sosyal yardım yasaları yapma ve örgütlenmeyi köye kadar götürme, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi’ni kurma ve Hıfzıssıhha Okulu’nu açma, Ulusal Tıp Kongreleri düzenleme olarak belirtilmiştir³²⁴. Yapılacak çalışmalar için o zamanki ismiyle “*Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti*” (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, SSYB) bütçesi 4.860.205 lira olarak kabul edilmiştir. Genel bütçenin 184.000.000 lira olduğu bu yıl, SSYB’ nin genel bütçedeki payı % 2,64 olmuştur³²⁵.

Cumhuriyetin ilk yıllarında sınırlı bir bütçe ile işe koyulan Refik Saydam ve ekibi en yoğun mesaiyi sağlık personelinin istihdamına ayırmıştır. Başta hekimler olmak üzere, veteriner hekimler, eczacılar, hemşireler, ebeler ve sağlık memurlarının

³²³ Erdem Aydın, “Türkiye’de Taşra ve Kırsal Kesim Sağlık Hizmetleri Örgütlenmesi Tarihi” **Toplum Hekim**, C. 12, S. 80, (Temmuz-Ağustos 1997) , s. 21-44.

³²⁴ Aydın, **a. g. m.** , s. 24.

³²⁵ Gürsoy, **a. g. m.** , s. 1720.

yetiştirilmesi konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca sağlık mühendisleri, fizik tedavi uzmanları, sağlık istatistikçileri, sağlık eğitimcileri, tıbbi teknisyenler, sosyal hizmet uzmanları, diyet uzmanları, klinik psikologlar gibi çeşitli meslek grupları yetiştirilmesine önem verilmiştir. Bu meslek grupları da başta Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı olmak üzere bazı bakanlıklar, belediyeler, sosyal sigortalar kurumu, tıp fakülteleri gibi kamu kuruluşlarına bağlı örgütlerde görev almışlardır. Ayrıca mesleklerini serbest olarak yapanlarla ilgili her türlü işlemi yürütmek amacıyla “*Zat İşleri ve Muamelat Müdürlüğü*” kurulmuştur³²⁶.

Saydam ve ekibinin bir başka çalışma alanı sağlık kurumları olmuştur. 1923 yılında 6.437 yatakla hizmet veren 86 kuruma sahip olan Sağlık Bakanlığı, 1930 yılı içerisinde sırasıyla 182 kurum ve 11.398 yatağa ve 1935 yılı içerisinde de 176 kurum ve 13.038 yatağa çıkmıştır. Böylelikle bir yatağa düşen insan sayısı 1923 yılında 1.920 iken 1930 yılında 1.260’a, 1935 yılında da 1.240’a düşmüştür³²⁷.

1926 yılında başlatılan diğer bir uygulama ise tatil günlerinde hizmet alınabilmesi ile ilgili kanundur. 1 Aralık 1926 tarihinde çıkarılan kanunla, halkın hafta sonu tatilinde de sağlık hizmeti alabilmesi için bir takım düzenlemeler yapıp, hastane, dispanser ve eczanelerin o dönemde resmi tatil olan Cuma günleri de açık tutulması sağlanmıştır³²⁸. Bu yılda kabul edilen son sağlık yasası Özel İdare ve Belediyelerdeki sağlık işleri ve çalışanlarına ilişkindir. Refik Saydam döneminde çıkan en önemli kanun ise şüphesiz ki “*Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun’dur*”³²⁹. Hekimlik mesleğinin uygulama alanını düzenleyen bu kanunun ortaya çıkış gerekçesi 23 Teşrinievvel (Ekim) 1860 tarihli tüzük hükümlerinin yetersizliğidir. Belirtilen açıklamada, tıp alanında gerçekleşen olağanüstü gelişmeler karşısında bu tüzüğün gelişmelere cevap veremediği ve ayrıca tıp alanının dişçilik ve ebelik gibi bazı dallarına cevap veren bir hüküm taşımadığı

³²⁶ Ali Gürsel, **Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları (1920-1960)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1998, s. 137.

³²⁷ Gürsoy, **a. g. m.**, s. 1721-1722.

³²⁸ Meliha Özpekcan, **Türkiye Cumhuriyetinde Sağlık Politikası (1923-1933)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1999, s.156.

³²⁹ Gürsoy, **a. g. m.**, s. 1721.

vurgulanmıştır. Bu boşluğun doldurulması ve halk sağlığı açısından önemi büyük olan bu meslek gruplarının devletin kontrolü altında gelişmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Kanun tasarısı hazırlanırken gelişmiş ülkelerdeki benzer tasarılarından da yararlanılmıştır³³⁰.

Kanunlar dışında devletin bu dönemde hastalıklarla mücadele yöntemlerine de bakıldığında bulaşıcı hastalıklar konusunda en büyük sıkıntı ve mücadele sıtma hastalığında görülmüştür. Bu hastalıkla mücadele için koruyucu ilaçlar dağıtılmış, hastalar tedavi edilmiş, bataklıklar kurutulmuştur. Mücadele edilen diğer bir hastalık trahom olmuştur. Trahom özellikle az gelişmiş Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde görülen önemli bir hastalıktır ve mücadele için gezici ekipler devreye sokulmuştur. Frengi hastalığı için ücretsiz ilaç dağıtılmış, ayrıca koruyucu önlemler de alınmıştır. Bu dönemin en önemli hastalıklarından biri de verem olmuştur. 1930 yılında veremle mücadele adına Heybeliada'daki sanatoryuma 35 yataklı bir bölüm ilave edilmiş ve yatak sayısı 130'a çıkarılmıştır. Haydarpaşa'daki Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi'ndeki veremlilere ayrılan yatak sayısı da 75'e çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti zamanında açılmış olan "*Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti*" 1927'de "*İstanbul Veremle Mücadele Cemiyeti*" ile desteklenmiş ve bunu başka il merkezleri de izlemiştir. 1940 yılına gelindiğinde verem savaş dispanserlerinin sayısının üçe çıkmış olduğu görülecektir. Kuduz için ise yurdun çeşitli yerlerinde kuduz tedavi merkezleri açılmıştır. Aşı üretimi ve laboratuvarlar konusunda İzmir'de il özel idaresince oluşturulan bakteriyoloji ve kimya bölümleri bulunan kurumlar bakanlıkça Hudut ve Sahiller Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir³³¹.

2. Nazilli'de Sağlık Kuruluşları

Ege Bölgesi, özellikle Tanzimat'tan sonra İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika'nın ekonomik ve kültürel yönden geniş çaplı etkinliklerine sahne olurken, sömürgeci devletler arasındaki rekabet, bu dönemde Yunanistan'ı ön plana çıkarmıştır. 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal eden Yunanlılar, ardından 26 Mayıs'ta Germencik ve 27 Mayıs 1919'da da Aydın'ı işgal etmişlerdir. Bu gelişmelerle

³³⁰Özpekcan , a. g. t , s. 147-148.

³³¹ Özpekcan , a. g. t , s. 167-172.

birlikte, 6-9 Ağustos 1919 tarihinde I. Nazilli Kongresi toplanmış, Nazilli Heyet-i Milliyesi, Kuva-yı Milliye'nin personel ve iâşe ikmalini, para temini ve sağlık işlerini üstlenmiştir. Aydın cephesinde bulaşıcı hastalıkların çıkmasına engel olmak ve sağlık sorunlarını çözümlmek amacıyla Çine ve Nazilli'de birer hastane açılmış, kurulan bu sağlık örgütü ile düzenli ordu kuruluncaya kadar cephenin ve cephe gerisinin sağlık işleri yürütülmüştür³³².

1919 Haziran'ının sonlarında kurulmaya başlanan sağlık teşkilatı, özellikle kongreden sonra etkinliklerini artırmıştır³³³. 21 Haziran 1919'da, Çine istikametinde çarpışmaların olduğu sırada Çine'de, 57. Tümen Başhekimî Galip Bey'in gayreti ve Çine Heyet-i Milliyesi'nin yardımıyla yaralıların ve hasta olan kimsesiz gönüllülerin tedavisi için bir hastane açılmıştır. Bu hastaneye aynı zamanda mülteciler de kabul edilmiştir³³⁴.

Aydın muharebelerinden sonra Nazilli Heyet-i Milliyesi'nin gayretiyle, Nazilli'de bir hastane açılarak, başhekimliğine Nazilli Hükümet Tabibi Rıfat Bey getirilmiştir. 1919 ve 1920 yıllarında Kızılay'ın yardımı ile Nazilli Hastanesi Kızılay Sıhhiye Heyetine verilmiştir. Burada Kızılay Baştabibi Ömer Lütfi Bey'in, tabip Lebip Bey'in hizmetleri çok olmuştur. Özellikle Operatör Burhaneddin Bey'in yaralıların tedavisinde ve ameliyatlarında gösterdiği başarılar sonucu yaralı erler yeniden yaşama dönmüştür³³⁵.

Nazilli'de 1919 senesi sonlarına doğru, İstanbul'dan gelen Kızılay Yardım Derneği'nin açtığı Mustafa Feridun Bey'in yönetiminde bir hastane, Köşk'te Sabri Bey'in idaresinde seyyar hastane, Denizli'de Memleket Hastanesi ve Kızılay Hastanesi etkinliklerini en iyi şekilde yürütmeye çalışmışlardır. 6 Ekim 1919'da III. Nazilli Kongresi toplanarak Sıhhiye Şubesine, Kala-yı Tavas Murahhası Hacı Sadık

³³² Mehmet Başaran, "Aydın İşgalinde Heyet-i Milliyelilerin Sağlık Sorunlarına Bakışı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 12, (Bahar 2006) , s. 67.

³³³ Esin Dayı, **Nazilli Kongresi**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum,1998, s. 74-79.

³³⁴ Başaran, **a. g. m.** , s. 73.

³³⁵ Başaran, **a. g. m.** , s. 73.

ve Dinar Delegesi Ali Efendi'leri seçmişlerdir³³⁶. 10 Ekim 1919 tarihinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti mühürlü bir telgrafta³³⁷:

“Kuva-yı Milliye Heyet-i Merkeziyesi Riyaset-i Aliyyesine

Havaların soğumakta olması hasebiyle bitlerin zuhur ve az bir zamanda fevkalade tezayüd edeceği bedihi bulunduğundan gerek taharet ve gerek hıfzı's-sıhha nokta-yı nazardan buna karşı mücadele için tedabir-i atıyyeyi nazar-ı dikkate almak zaruridir. Efendim. Evvela; Hastahaneye bir karantina tesisi ve bunun için büyük ve müsaid bir binanın ve müstemilatın ihzarı. Saniyen; Gelecek olan hastaların yatmazdan evvel istihmaları esbabının temini. Salisen; Bi'l-umum hastegân elbise, yatak ve sairelerinin daima etüvden geçmesi için kemal-i süratle münasib miktarda etüv be aleti celbi. Rabian; Hastegân için fazlaca miktarda iç çamaşırı, yatak, yorgan, çarşaf ve gilâflarının tedariki. Hamsen; Etibba ve müstahdem-i sıhhiye için beyaz gömlek tedariki” denilerek, bitlerle savaşımın yolu gösterilmiştir. Bunun için aşağı Nazilli'de bir karantina evi açılması ve bitlenenlerin oradaki hamamlarda yıkanması kararlaştırılmıştır³³⁸.

20 Ekim 1919 tarihli Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti mühürlü bir başka telgrafta da, Köşk'ten 26 hastanın geldiği belirtilirken, bunları yatıracak yerlerin zor bulunacağı, bulunsa bile altlarına serilecek yatağın olmadığı üzerinde durulmakta ve yatak temini konusunda levazım şubesinden yardım istenmiştir. 3 Ocak 1920 tarihinde Kuva-yı Milliye ser-tabibi tarafından Nazilli Heyet-i Merkezi Sıhhiye Şubesi Müdüriyeti'ne çekilen telgraflarda tıbbi ilaçların listesinin düzenlenmesi ve göğüs hastalıklarına ilişkin ilaçların kalmadığı belirtilerek, bunların depolardan ve depolarda kalmadığı takdirde dışarıdan temin edilmesinin sağlanması istenmiştir. 12 Nisan 1920'de Nazilli delegeleri, Hilal-i Ahmer Muavenet-i Sıhhiye Heyeti'nin hastaneleri gezdiğini ve işlerin yürümesinden memnun kaldıklarını belirtirken, 14 Nisan 1920'de Cenup Grubu Sertabibi Kaymakam İsmail Hakkı imzasını taşıyan bir telgrafta da cephede bulunan askerlerin dişlerinin çürüklüğü nedeniyle oldukça büyük sıkıntılar çektikleri ve Dalama'da bulunan Dişçi Nuri'yi Köşk'e çağırdıkları

³³⁶ Dayı, a. g. e. , s. 79-105.

³³⁷ Başaran, a. g. m. , s. 67-80.

³³⁸ Başaran, a. g. m. , s. 74.

belirtilmiştir. 28 Nisan 1920'de 57. Fırka Kumandanlığı tarafından Nazilli Heyet-i Merkeziye Riyaset-i Aliyyesi'ne çekilen bir telgrafta Nazilli'de bulunan Sıhhiye deposunun, Dinar'a gönderilmesi istenmiştir³³⁹.

6 Eylül 1920'de Çine Heyet-i Milliyesi'nin karar defterinde yer alan 51 ve 52 numaralı kararlara göre Hilal-i Ahmer tarafından kurulan hastaneye para ve malzeme yardımı yapılmamasından dolayı kapatılmasına karar verilmesine karşın, halkın gereksinimlerinin olması nedeniyle devam etmesi istenirken, çalışanların listesi ve alacakları aylıklar da belirlenmiştir. Bu karara göre; sertabip maaşı 2000 kuruş, idare memuru, kâtip, karantina ve ambar memuru 1500 kuruş, eczane memuru 800 kuruş, kapıcı 800 kuruş, aşçı 600 kuruş, terzi ve çamaşırcı 600 kuruş, baş hizmetliye 700 kuruş, hizmetliye 600 kuruş olmak üzere, hastane çalışanlarına toplam 7600 kuruş maaş ödenmesi uygun görülmüştür³⁴⁰. Kurulan bu sağlık örgütü ve çalışanları, düzenli ordu kuruluncaya kadar, bir sene boyunca cephenin ve cephe gerisinin sağlık işlerini yürüttükleri gibi aynı zamanda Aydın cephesinde bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasına engel olmuşlardır³⁴¹.

Cumhuriyet Dönemi öncesinde Aydın'da sağlık hizmetleri, geleneksel halk hekimliği şeklinde yürütülüyordu. Halk hekimliğinde iki ayrı kurum söz konusuydu. Biri ocaklı adı verilen ve babadan oğula geçen geleneksel halk hekimliği, diğeri ise hocalık kurumuydu. Ayrıca, askerlikte hastane ve revirlerde çalışan erler de köylerine döndüklerinde edindikleri tecrübeleri uygulamaktaydılar. Bilimsel anlamda sağlık hizmetleri ise çok az sayıda ve merkezde bulunan azınlık hekimleri tarafından yürütülmekteydi. Cumhuriyetten sonra sağlık örgütlenmesi ile birlikte geleneksel hekimlik çözülmeye başladı. 1924'de Aydın'da Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü, ilçelerde hükümet tabiplikleri kuruldu. Ancak ilçelerde doktor olmadığından buralara sağlık memurları atanmıştır. Nazilli'ye ilk hükümet tabibi 1938 yılında atanmıştır³⁴². İlçelerdeki hükümet tabiplikleri ise ancak 1941 yılında doldurulabilmiştir. 1945'de de köy enstitülerininin sağlık kollarından mezun olan sağlık memurları, köy gruplarına

³³⁹ Başaran, a. g. m. , s. 75.

³⁴⁰ Mehmet Başaran, **Milli Mücadele'de Çine Heyet-i Milliyesi (1919-1920)**, Aydın İli ve İlçeleri İlim ve Kültür Derneği, Aydın, 2006, s. 61.

³⁴¹ Dayı, a. g. e. , s. 79.

³⁴² **Cumhuriyet'in 50. Yılında Aydın...** , s. 197.

atanmışlardır³⁴³. 1923 yılında Aydın ve Nazilli’de kimsesiz çocukların bakımlarını sağlayacak bir yetimhane bulunmamaktadır. Dolayısıyla burada bulunan yetimler İzmir Yetim Evine sevk edilmiştir³⁴⁴.

Nazilli’de sağlık teşkilatlanması açısından önemli bir gelişme de Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası’nın kurulmasıyla meydana gelmiştir. Fabrika ile birlikte 30 yataklı bir revir de hizmete açılmıştır. Revirin dâhiliye, hariciye ve çocuk sağlığı servisi de açılıştan birkaç sene sonra hizmete girmiştir³⁴⁵. Basma Fabrikası’nın açılışıyla birlikte, Fabrika Hastanesi, Nazilli bölgesinde sağlık hizmetlerinin ve sıtma ile mücadelenin merkezi olmuştur. 14 Temmuz 1948 tarihli Türkiye Ticaret Postası Gazetesi’nde fabrikanın sıtma ile mücadelede Nazilli’ye yaptığı katkılar şöyle anlatılmaktadır :

“Fabrika’nın Nazilli’de kurulduğu ilk zamanlar sıtma pek çoktu. Bugün devamlı çalışma ve faaliyetlerle bataklıklar kurutulmuş ve sıtma vakaları azaltılmıştır. Yeniden sıtma olan hemen hemen yok gibidir. 1944 yılında ayda 200-360 kişi sıtma müracaatı yapmışken bu miktar 1945’de 70-360 kişiye, 1946’da 14-132 kişiye, 1947 yılında 12-125 kişiye, 1948 yılı Nisan ayında 40 kişiye düşmüştür. Bu istatistik de sıtmanın fabrika muhitinde ne kadar azalmış olduğunu gösterir.” Kısacası fabrika gerek bataklıkları kurutma, gerek mazotla ilaçlama çalışmaları, gerekse hastaların bakım ve tedavisi ile sıtmaya karşı yoğun bir mücadele vermiş ve bunda da başarılı olmuştur. Öyle ki bu çabalar sadece fabrika alanıyla sınırlı kalmamış, tüm Nazilli’nin sıtmaya karşı mazotla ilaçlanmasında fabrika çalışanları fiilen görev almıştır. Özellikle yaz aylarında fabrikanın Nazilli Belediyesi’ne yaptığı mazot desteği sıtmaya karşı önemli bir mücadele aracı olmuştur³⁴⁶.

³⁴³ “Aydın”, **Yurt Ansiklopedisi**, C. 2, s. 1052.

³⁴⁴ **BCA**, 030.0.10 / 5.30.35.

³⁴⁵ **Cumhuriyet’in 50. Yılında Aydın...**, s. 197.

³⁴⁶ Hulusi Doğan ve diğerleri, “Çağdaş İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışı Ekseninde Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası Örneği ve Cumhuriyet Kültürünün Yerleşmesindeki Rolü”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, C. 3, S. 1, (2011), s. 188-189.

Fabrika işçilerinin sağlığı yanında halk sağlığına da hizmet veren bu kurum, II. Dünya Savaşı yıllarında ancak 15 yatağa sahip olmuş ve bu durumda 1958 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.

Çok partili yaşama geçiş sürecinde, yeniden yapılan ya da onarılan sağlık kuruluşlarının sayısında bir artış olmuştur. 1950 yılının başında Aydın'da "*Veremle Savaş Derneği*" kurulmuştur. Açılışı takiben 2 gün içerisinde bu derneğe 3.099 lira bağış yapılmıştır. Nazilli'de de "*Verem Savaş Derneği*" açılmıştır. Yine Nazilli'de yeni bir hastane yapılabilmesi için gerekli ihaleler yapılmıştır³⁴⁷.

Aydın'ın ikinci büyük devlet hastanesi Nazilli'de açılmıştır. 1952 yılında Nazilli Devlet Hastanesi Yaptırma Derneği tarafından hastane inşası tamamlanmış ve hizmete açılmıştır. Hastane 20 yatak servisi ve 25 göğüs hastalıkları servisiyle hizmet vermeye başlamış, 1959 yılında 5 doğum yatağı eklendikten sonra aynı tarihte "*Devlet Hastanesi*" adını almıştır³⁴⁸.

3. Nazilli'de Sağlık Sorunları

Aydın Vilayeti yüzyıllar boyunca bulaşıcı hastalıkların pençesinden kurtulamamış, özellikle birbiri ardına patlak veren veba, kolera salgınları oldukça büyük can kayıplarına neden olmuştur. 1812-1814 yılları arasında yaklaşık 40.000 ile 60.000 kişinin veba salgınından öldüğü tahmin edilmektedir. 1826 ve 1837 yıllarında da şiddetli veba salgınları yaşanmakla birlikte daha sonraki yıllarda kısmen karantina önlemlerinin de etkisiyle bu kadar büyük bir veba salgını yaşanmamıştır³⁴⁹.

Aydın'da sıtma ile mücadele etmek için ilk kurum 1925 yılında "*Sıtma Mücadele Reislikleri*" adı altında kurulmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında Aydın ilinde sıtma, verem gibi hastalıklar yaygın olarak görülmüştür. Bu hastalıkların önlenmesiyle ilgili başlangıçta birtakım sorunlar yaşanmıştır. Hastalıklarla daha etkin mücadele etmek için kurslar açılmış, 1946 yılında Aydın'da açılan sıtma ile savaş kursuna 95 kişi katılmıştır. Kursa katılan kişiler uzak köylerden gelmiş ve kendi

³⁴⁷ Akdağ, a. g. t. , s. 75.

³⁴⁸ Cumhuriyet'in 50. Yılında Aydın... , s. 198.

³⁴⁹ Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, **Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul**, (Çev.: Sermet Yalçın), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 88-151.

masraflarını kendileri karşılamışlardır. Kurs sonunda yapılan sınavda 62 kişi başarılı olmuştur. Ancak konu acil olmasına rağmen ekonomik yetersizlikten dolayı ilgili kişilerin bir türlü tayinleri yapılamamıştır³⁵⁰.

Büyük Menderes Vadisi'nde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında sıtmanın en yaygın olarak görüldüğü yer ise Köşk olmuştur. Bu nedenle "*Köşk'ün kuşlarını bile sıtma tutar.*" sözü darb-ı mesel haline gelmiştir. Bu bölgede yaşayan her bir vatandaşın hayatlarında en az bir defa sıtmaya tutulduğu ifade edilmektedir. Nazilli Aydın İli sınırları içerisinde sıtma hastalığından oldukça fazla etkilenmiştir. Sıtma mücadelesi için birçok yeni ve esaslı tedbirler alınmıştır. Alınan bu tedbirler sayesinde sıtmanın etkileri azaltılmıştır³⁵¹.

Gerek II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin yarattığı olumlu etki ve gerekse çok partili yaşama geçişin verdiği rekabetle Aydın İli'nde pek çok konuda olduğu gibi sağlık alanında da hızla nisbi bir iyileşme sağlanmıştır. Sağlık Bakanlığı sıtmanın kökünü kazımak için ülkeyi sıtmayla savaş bölgelerine ayırmıştır. Bunlardan bir tanesi "*Aydın-Denizli-Muğla Sıtma Savaş Bölgesi*" olmuştur. Daha sonra bu bölge, sıtmayla daha iyi mücadele yapılabilmesi için "*Aydın-Denizli Sıtmayla Savaş Bölgesi*" şeklinde daraltılmıştır. Sıtmayla savaş bölge müdürlükleri bir yandan sıtma hastalarını tedavi etmeye çalışırken diğer yandan da bataklıkları kurutmaya çalışmıştır. Aydın Merkez Çeştepe, Tepecik, Hızırbeyli, Gümüş, Karahayıt köylerinde; Nazilli, Söke ve Bozdoğan'a bağlı köylerde; Denizli İli'nin Çivril ve Acıpayam ilçelerinde 1945 yılında toplam 29.535 m. kanal ve arık açılmış; 17.912.512 m² bataklık ve su birikintisi kurutulmuştur. Gerektiği yerde bataklık kurutma işlerine yerel kuruluşlar da katılmıştır. Örneğin; Nazilli'de Basma Fabrikası'na yakın bataklıklar, burada çalışan işçilerin sağlıklarını tehdit edince fabrika işçileri ve Nazilli Belediyesi tarafından ortaklaşa bu bataklıkların kurutulmasına çalışılmıştır. 1942-1945 yılları arasında Nazilli Basma Fabrikası'nda ciddi verim düşüklüğü yaşanmıştır. Uzun vadede, fabrikadaki verim düşüklüğüne işçilerin genellikle sıtmaya tutulmasının neden olduğu anlaşılmıştır. Bu yüzden 1946-1947 döneminde fabrikada sıtmayı önleme çabaları hızlanmıştır. Sıtma ile

³⁵⁰ Akdağ, a. g. t. , s. 77.

³⁵¹ **Ant**, 4 Ekim 1933, no: 259, s. 2.

mücadele için Aydın Merkez, Bozdoğan, Çine, Karacasu, Nazilli, Söke ilçeleriyle beraber Bağarası Bucağı'nda olmak üzere 7 tane sıtmayla mücadele hekimliği oluşturulmuştur³⁵². Aynı yıl içerisinde yapılan çalışmalar sonucu Bafa Gölü sivrisinek yuvası ve sıtma kaynağı olmaktan kurtarılmıştır³⁵³.

Sıtma hastalığı ile mücadele kapsamında 1950 yılı içinde Nazilli'ye bağlı Pirlibey Köyü, Kuyucak, Aydın Merkez Ilıcabaşı, Beyköy Hocaoğlu'nda kanal açma faaliyetleri projelendirilmiştir. Germencik Moralı Köyü'nde bataklıklardan Menderes Nehri'ne su verecek olan Genç Yılmaz kanalı, Aydın, Söke ve Germencik'ten bu bölgeye gelenler ve etraftaki köylerin iştirakiyle açılmıştır. Kanal ile 8 bin dönüm arazinin bataklıktan kurtarılması hedeflenmiştir³⁵⁴.

Yapılan araştırmalarda genel muayeneden geçirilen nüfusun % 43,5'nin sıtma ile mücadele sonucunda sağlıklarına kavuştukları anlaşılmıştır. Bu oran 1947 yılında % 3'e düşmüştür³⁵⁵.

Ele aldığımız dönem itibariyle Nazilli'de baş gösteren bir diğer sağlık sorunu da griptir. 1925 yılında ilçede şiddetli grip vakaları görülmüştür. Bu salgın çocuklar üzerinde daha fazla tahribata yol açmıştır. Sağlık Bakanlığı salgının önlenmesi için gerekli girişimlerde bulunmuştur³⁵⁶.

³⁵² Akdağ, a. g. t., s. 76.

³⁵³ BCA, 490.01 / 824.261.1.

³⁵⁴ Akdağ, a. g. t., s. 78.

³⁵⁵ Cumhuriyet'in 50. Yılında Aydın ... , s. 207.

³⁵⁶ BCA, 030.010 / 7.40.36.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS VE SOSYAL YAPI (1923- 1950)

1. NAZILLI'DE NÜFUS

1.1. Osmanlı Dönemi Nazilli'de Nüfus ve İdari Yapı

Nazilli nüfus kayıtları ile ilgili ilk sağlıklı veri 1831 yılına aittir. 1831 yılında Aydın Sancağı'nda nüfus sayımı Mevaliden Arif Beyzade Raşit Bey tarafından yapılmıştır. Bu verilere göre Kestel ve Nazilli'de 4.687 Müslüman, 227 Rum ve 47 Ermeni olmak üzere 4.961 kişi yaşamaktadır³⁵⁷. Merkez ilçe Güzelhisar'da 11.252 Müslüman, 1.044 reaya, 370 Yahudi, 64 Ermeni, toplam 12.730 ve Nazilli'de ise 4687 Müslüman, 227 reaya, 47 Ermeni olmak üzere 4.961 kişi bulunmaktadır. Nazilli'de hiç Yahudi vatandaşının olmadığı görülmektedir³⁵⁸. 1300 Aydın Vilayet Salnamesine göre; Pazar karyesi ile birlikte Nazilli kazası 1512 haneye sahip olup bunlardan 1213'ü Müslim ve 299'u Gayrimüslim haneden oluşmaktadır. Şehrin nüfusu ise 8200'ü Müslim, 556'sı Gayrimüslim olmak üzere toplam 8756'dır. Pazar Karyesi denilen yer Nazilli'ye on dakikalık mesafede bir yer olup burada tren istasyonu bulunmaktadır³⁵⁹.

1893 nüfus sayımına göre ise Aydın genelinde 208.296 kişi yaşamaktadır. Aydın merkez kazada 70.146 kişi yaşamaktayken bunların 62.214'ü Müslüman, 5643'ü Rum, 156'sı Ermeni, 138'i Katolik, 1895'i Musevi'dir. Nazilli Kazası'nda ise, 59.956 Müslüman, 2028 Rum, 301 Ermeni, 195 Musevi olmak üzere toplam 62.480 kişi yaşamıştır. Aydın Kazası'nın merkez ilçe nüfusu 69.591 iken, Nazilli Kazası'nın merkez ilçe nüfusu 62.475'dir. Nazilli'nin Dallica Nahiyesi 2860, Karacasu Nahiyesi 16.478, Atça Nahiyesi 5185, Kuyucak Nahiyesi 12.100, Sultanhisar Nahiyesi 4908 nüfusa sahiptir³⁶⁰.

³⁵⁷ Yapucu, a. g. e. , s. 52-53.

³⁵⁸ "Aydın", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 2, s. 995.

³⁵⁹ *1300 Aydın Vilayet Salnamesi*, s. 172.

³⁶⁰ "Aydın", *Yurt Ansiklopedisi*, C.2, s. 995.

XIX. yüzyılın sonunda Nazilli'nin köyleriyle birlikte nüfusu 62.475'tir. Bu nüfusun 22.519'unu azınlıklar, 39.956'sını ise Müslümanlar oluşturmuşlardır. O dönemde Kaza'ya bağlı 100 köy vardır. Kaza merkezinin nüfusu ise bu tarihlerde 5960'tır³⁶¹. 1844 yılına ait Temettüat Defteri'nde Nazilli'ye bağlı yerleşim birimlerinde toplam 2.232 hane olduğu kaydedilmiştir. Bu hanelerin bağlı olduğu otuz dört yerleşim biriminden dördü mahalle, diğerleri köy olup, 67'si Rum, 33'ü Ermeni olmak üzere 100'ü Gayrimüslim, 2.132 hanesi Müslümandır. Karaçay Mahallesi 246 haneyle Nazilli'nin en kalabalık yerleşim yeridir. En az haneli yerleşim yeri ise 14 haneyle Şuhudetli Köyü'dür. Nazilli'de üç ayrı etnik grup bulunmaktadır. 33 haneye sahip olan Ermeniler toplam nüfusun yaklaşık % 1,5'ini, 67 haneye sahip olan Rumlar toplam nüfusun yaklaşık % 3'ünü, 2.132 haneye sahip olan Müslümanlar ise toplam nüfusun yaklaşık % 95,5'ini oluşturmaktadır. 1844 tarihli Temettüat Defterleri'nde Nazilli'ye bağlı yerleşim birimlerinin büyüklük bakımından sıralanışı; Karaçay Mahallesi, Cebehasan Mahallesi, Bazar Köyü, Yergeteli Köyü, Hacılar Mahallesi, Hacınısf Mahallesi, Pazar Köyü, İsabeyli Köyü, Derebaşı Köyü, Yörükler Köyü, Arslanlı Köyü, Koz Deresi Köyü, Hamzalı Köyü, İçeli Köyü, Erbaz Kazası, Hacıbeğli Köyü, Bereketli Köyü, Ketan Ovası Köyü, Örencik Köyü, Demirciler Köyü, Bekirler Köyü, Haydarlı Köyü, Südüklü Köyü, Samaylı Köyü, Bayındır Köyü, Kavacık Köyü, Karahallılı Köyü, Yalın Kuyu Köyü, Kestel Köyü, Sailer Köyü, Sinekler Köyü, Durasallı Köyü, Dere Köyü, Şuhudetli Köyü şeklindedir³⁶². Yine 300 tarihli Aydın Vilayet Salnamesine göre Nazilli kasabası dört nahiye, 106 karye ve yedi mahalleden oluşmaktadır³⁶³.

1914 yılında Nazilli'de merkez ilçe nüfusu 15.000'dir. Bunun 11.500'ü Türk, 2500'ü Rum, 400'ü Yahudi, 400'ü Ermeni ve diğer 200 kişi de çeşitli milletlerden oluşmaktadır³⁶⁴.

³⁶¹ Buğdaycı, a. g. e. , s. 58.

³⁶² Demirhan, a. g. t. , s. 6-7.

³⁶³ **1300 Aydın Vilayet Salnamesi**, s. 172-173.

³⁶⁴ Buğdaycı, a. g. e. , s. 58.

1.2. Cumhuriyet Dönemi Nazilli'de Nüfus Yapısı

1.2.1. Nazilli'nin Nüfus Gelişimi

28 Ekim 1927 tarihinde yapılan Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımında Aydın İli'nin nüfusu 211.750 iken 1935 yılında bu sayı 261.078'e yükselmiştir. Bu durum Aydın nüfusunun 8 yıl içerisinde sürekli arttığını göstermektedir. Artışı etkileyen en önemli faktör Kurtuluş Savaşının ardından yaşanan sıkıntıların azalmasıyla birlikte 1930'lardan itibaren ekonomik gelişmelerin etkili olduğu görülmektedir. Bu suretle tarımsal gelişmenin nüfus yoğunluğuna etkisi açık olarak anlaşılmaktadır³⁶⁵.

1927 yılında Nazilli'de ise 4.643'i kadın, 4.682'si erkek olmak üzere toplam 9.325 nüfus bulunmaktadır ve bu nüfus daha çok köylerde yoğunlaşmıştır³⁶⁶. 1935 genel nüfus sayımında ise köy sayısı 90'a düşmüş, genel nüfus artmış, 31.591'i kadın, 28.813'ü erkek olmak üzere nüfus 60.404'e ulaşmıştır³⁶⁷.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında Nazilli'nin en önemli sorunu kasabanın yeniden imarı olarak görülmektedir. Merkezi yönetimin kaynak sağlamakta zorluk çektiği bu meseleyi yerli halk kendi gayreti ve çabalarıyla çözüme uğraşısı içinde olmuştur. Halk ve kasabanın ileri gelenleri şehrin yeni baştan inşasına başlamışlardır. Nazilli çarşısı tamamen ve yeniden inşa edilmiştir. Halk bir taraftan çarşı inşaatına devam ederken, diğer taraftan kendi evlerinin inşaatını da ihmal etmemiştir. Cumhuriyet'in başında uzun süren savaşlar nedeniyle nüfus bir hayli azalmış ve kalanın da yüzde yetmiş beşlere varan oranı köylerde yaşamıştır. 1927 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımından 1950'li yıllara gelindiğinde ülke nüfusu bir buçuk kata yakın artarken iki bin yılında beş kattan daha fazla artmıştır. İlk zamanlarda gerek ülke savunması ve gerekse üretim için ülkenin nüfusa özellikle ihtiyacı olduğundan özendirme politikaları izlenmiştir. Fakat ülkede heterojen bir nüfus

³⁶⁵ Aydın İl Yıllığı (1967), s. 71.

³⁶⁶ 20 yy başlarında 2500 Rum, 300 Ermeni, 200 civarında Musevi azınlığın yaşadığı Nazilli de, Cumhuriyet döneminde birkaç aile dışında azınlık nüfus kalmamıştır. **Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Yıllığı**, C.1, Ankara, 1928, s. 16.

³⁶⁷ Buğdaycı, a. g. e. , s. 58.

artışının olması, bazı bölgelere istenenin üzerinde göçün gerçekleşmesi ve bu göçün bir türlü engellenememesi ve planlanamaması sorunları da beraberinde getirmiştir³⁶⁸.

Sanayileşmede Cumhuriyet döneminde büyük gelişme olmuş, şehirleşme hızlı bir şekilde gerçekleşmiş ve köyden kente doğru göç hareketi başlamıştır. 1950’li yıllardan sonra devletçi modelden liberal ekonomiye geçilmesi ve özel teşebbüsün teşvik edilmesi ile büyük şehirlerin kenarlarında birçok küçük işletmeler kurulmuştur. Bu sanayi şehirlerinin kenarlarında dışsal ve içsel etmenlerle yeni yerleşim yerleri oluşmaya başlamıştır. Nazilli’nin nüfusu yıllara göre düzenli bir artış göstermiştir. Ancak 1927 ile 1935 yılları arasında artış üç binlerin üzerindeyken 1940 yılında II. Dünya Savaşı’nın getirdiği etkilerden dolayı nüfustaki bu artışta azalmalar görülmüştür³⁶⁹.

Tablo 29 : Yıllara Göre Nazilli’nin Şehir Nüfusu Gelişimi (1927-1950)³⁷⁰.

Yıl	Nüfus
1927	9.325
1935	12.005
1940	16.478
1945	18.986
1950	25.106

1.2.1.1. 1927-1935 Arası Genel Nüfus Sayımları

Nüfus göstergeleri, şehirleşme hızının en önemli ve temel ölçütlerinden biridir. Tablodan da anlaşılacağı üzere Nazilli nüfusu, ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılından 1950 yılına kadar neredeyse 3 katı kadar artmıştır. Bu da İlçe’nin fiziksel olarak da aynı ölçüde geliştiği ve büyüdüğü anlamına gelmektedir. Nüfusun hızla artması, yolların, sokak ve caddelerin, konutların, işyerlerinin, kanalizasyon ve su dağıtım ağının, çöpün, haberleşmenin, ulaşımın, ticaretin, sanayinin kısacası şehirselleşme tüm fonksiyonların da artışına sebep olmuştur. Nazilli’nin hızla artan

³⁶⁸ Nazilli: Dün Bugün Yarın, s. 26.

³⁶⁹ Nazilli: Dün Bugün Yarın, s. 27.

³⁷⁰ TÜİK, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, No: 359, s. 32.

nüfusunda önemli bir etken de Nazilli’de kurulan bez fabrikasının gün geçtikçe büyümesi ve geniş bir işçi topluluğunu içinde barındırması olmuştur. 1927 ve 1935 nüfus sayımları göz önüne alındığında Nazilli nüfusundaki azalmanın en önemli sebeplerinden birinin sıtma hastalığı olduğu görülmektedir³⁷¹.

Tablo 30 : 1927-1935 Nazilli Kenti Nüfusu³⁷²

Yıllar	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu	Kır Nüfusu
1927	49.872	9.325	40.547
1935	30.859	12.005	18.854

Tablo 30’dan anlaşıldığına göre şehir nüfusunda artış olurken, toplam nüfus ve kırsal nüfusta çok büyük azalma dikkati çekmektedir. Sıtma hastalığı, işsizlik, ekonomik sıkıntılar Nazilli halkını diğer bölgelere göçe zorlamıştır. 1927 genel nüfus sayımına göre 94 köyde 26. 717 kadın, 23.155 erkek olmak üzere toplam 49.872 kişi yaşamaktadır. 1935 genel nüfus sayımında ise köy sayısı 90’a düşmüş buna rağmen nüfus artışı sürmüştür. Bu nüfus sayımına göre ise nüfus 31.591 kadın ve 28.813 erkek olmak üzere toplam 60. 404’dür³⁷³.

Tablo 31 : 1930 Genel Nüfus Sayımı³⁷⁴

YERLEŞİM YERLERİ	NÜFUS
İlçe Merkezi	9.325
İlçe Merkezine Bağlı Köyler	15.714
Sultanhisar Bucak Merkezi	1.446
Sultanhisar Bucak Merkezine Bağlı Köyler	2.983
Horsunlu Bucak Merkezi	2.388

³⁷¹Nazilli: Dün Bugün Yarı, s. 26.

³⁷² Buğdaycı, a. g. e. , s. 58.

³⁷³ Buğdaycı, a. g. e. , s. 58.

³⁷⁴ Dikmen, a. g. e. , s. 27.

Horsunlu Bucak Merkezine Bağlı Köyler	12.587
Kılavuzlar Bucak Merkezi	3.436
Kılavuzlar Bucak Merkezine Bağlı Köyler	1.917

Tablo 32 : 1935 Genel Nüfus Sayımına Göre İl ve İlçe Nüfusu³⁷⁵

YERLEŞİM YERLERİ	ERKEK	KADIN	TOPLAM	KÖY SAYISI	YÜZ ÖLÇÜML.	NÜFUS KESAFETİ
Aydın	46 362	46 626	92 988	164	1 755	53
Bozdoğan	14 156	16 590	30 746	52	1 350	23
Çine	15 932	18 272	34 204	90	1 410	24
Karacasu	6 085	7 313	13 398	20	470	29
Nazilli	28 813	31 591	60 404	90	1 360	44
Söke	14 733	14 605	29 338	40	1 235	24
TOPLAM	126 0 81	134 997	261 078	456	7 580	34

Tablo 32 incelendiğinde Aydın Merkez’de kadın ve erkek sayısının hemen hemen aynı olduğu göze çarpmaktadır. Nazilli’de kadın sayısının erkek sayısına göre daha fazla olduğu ve diğer ilçelere göre toplam nüfus sayısının da fazlalığı dikkat çekmektedir.

1.2.1.2. 1945 Genel Nüfus Sayımları

1945 nüfus sayımına göre Nazilli’de 68.011 kişi yaşamaktadır. Bunların 32.855’i erkek, 35.156’sı kadındır. Nazilli şehir merkezinde 18.986 kişi yaşamakta olup bunların 9.610’u erkek, 9.376’sı kadındır.

³⁷⁵ TÜİK, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1940-1941, C.12, No: 194, Ankara (?), s. 57.

Tablo 33 : 1945 Nüfus Sayımına Göre İl ve İlçelere Göre Nüfus Sayımı³⁷⁶

İL VE İLÇELER	ŞEHİR NÜFUSU	BUCAK VE KÖYLER
Aydın	18 488	87 104
Bozdoğan	38 65	33 210
Çine	4023	35149
Karacasu	4642	9800
Nazilli	18 877	48 990
Söke	11 887	22 371

Nazilli'ye bağlı bucak ve köylerde 49.025 kişi yaşamaktadır. Bunların 23.245'i erkek, 25.780'i kadındır. Nazilli'de yaşayan vatandaşların % 28'i şehir merkezinde % 72'si köy ve kasabalarda yaşamaktadır³⁷⁷.

Aşağıdaki tabloya göre, 1945 yılında Nazilli'den sonra en fazla nüfusa sahip olan ilçe Çine'dir. Aydın ve Nazilli merkezlerinde nüfus sayısı birbirine yakındır. Genel olarak bakıldığında nüfus daha çok bucak ve köylerde toplanmıştır³⁷⁸.

Tablo 34: 1945 Yılı Genel Nüfus Sayımına Göre Aydın İlçe ve Köylerdeki Nüfus Sayısı³⁷⁹

İl ve İlçeler	Merkez	Bucak ve Köyler	Toplam
Aydın	18 504	86 651	105 155
Bozdoğan	3 842	29 478	33 320
Çine	4 010	35 136	39 146

³⁷⁶ TÜİK, Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1945, s. 61.

³⁷⁷ TÜİK, Genel Nüfus Sayımı (1945), s. 61.

³⁷⁸ TÜİK, Genel Nüfus Sayımı (1945), s. 33.

³⁷⁹ TÜİK, Genel Nüfus Sayımı (1945), s. 33.

Karacasu	4 692	9 782	14 474
Nazilli	18 986	49 025	68 011
Söke	11 870	22 431	34 301
TOPLAM	61 904	232 503	294 407

Tablo 35 : 1945 Yılı Nazilli Bucaklar ve Muhtarlıklar İtibarıyla Nüfus Sayısı³⁸⁰

S.N.	Yerleşim Yeri	Nüfus	S.N.	Yerleşim Yeri	Nüfus
1	Aksu	155	27	Işıklı	223
2	Arpaz	381	28	Karahallı	123
3	Aslanlı	445	29	Kavacık	83
4	Aşağı Örencik	153	30	Kestel	135
5	Bağcılı	173	31	Ketendere	117
6	Bayındır	88	32	Keçenova	278
7	Bekirler	147	33	Kırçaklı	62
8	Bereketli	147	34	Kızıldere	29
9	Dallica	274	35	Koçakeşik	155
10	Demirciler	122	36	Kozdere	208
11	Dereağzı	224	37	Mastavra	327
12	Derebaşı	305	38	Mescitli	132
13	Dereköy	173	39	Pirlibey	567
14	Dualar	147	40	Rahmanlar	78
15	Durasıllı	75	41	Şailer	95
16	Eycelli	159	42	Şamailli	129
17	Gedik	62	43	Sevindikli	230

³⁸⁰ TÜİK, Genel Nüfus Sayımı (1945), s. 68.

18	Gedikaltı	63	44	Sinekçiler	310
19	Giranis	160	45	Şnekler	139
20	Güzelköy	194	46	Şimşalli	88
21	Hamdiye	70	47	Toygar	168
22	Hamzallı	352	48	Uzgur	73
23	Hasköy	357	49	Yalınkuyu	114
24	Haydarlı	122	50	Yazırlı	342
25	Hisarcık	176	51	Yukarı Örencik	145
26	İsabeyli	690		Toplam	9 764

Tablo 36 : 1940- 1945 Yılları İlçeler İtibariyle Muhtarlık Sayısı, Ortalama Muhtarlık Nüfusu ve Yüzey Ölçüleri³⁸¹

İLÇELER	1945			1940		
	Muhtarlık Sayısı	Ortalama Muhtarlık Sayısı	Muhtarlığa Düşen Yüzey Ölçüsü	Muhtarlık Sayısı	Ortalama Muhtarlık Sayısı	Muhtarlığa Düşen Yüzey Ölçüsü
Merkez İlçesi	165	525	11.3	165	497	10.6
Bozdoğan	53	556	12.8	52	536	26.0
Çine	90	390	12.8	90	358	15.7
Karacasu	20	489	43.8	20	483	23.5
Nazilli	85	577	18.7	92	568	14.8
Söke	42	486	35.1	40	513	30.9
Toplam	455	504	16.8	459	492.5	20.25

Tablo 36'ya göre 1940-1945 yıllarında Nazilli'de bulunan muhtarlık sayılarının arttığı ve diğer ilçelerde pek fazla bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Merkez

³⁸¹ TÜİK, Genel Nüfus Sayımı (1945) , s. 35.

ilçeden sonra en fazla muhtarlık sayısının Çine ve Nazilli ilçelerinde olduğu anlaşılmaktadır³⁸².

1.2.1.3. 1950 Nüfus Sayımları

1950 Nüfus sayımına göre bucak merkezleri ve köylerin nüfusuna bakıldığında Nazilli Merkez nüfusunun ilk sırada yer aldığı, onu Ellibir Köyü, Kuyucak Bucağı ve Ondokuz Köyü'nün izlediği görülmektedir.

Tablo 37 : 1950 Sayımına Göre Bucak Merkezleri ve Köylerin Nüfusu³⁸³

Yerleşim Yeri	Nüfus
Atça Bucak Merkezi	4986
Altı Köyü	2787
Kuyucak Bucak Merkezi	3407
Ondokuz Köyü	14011
Sultanhisar Bucak Merkezi	2536
Yedi Köyü	4151
Nazilli Merkezi	25372
Ellibir Köyü	23142
Atça Bucağı	7673
Kuyucak Bucağı	17418
Sultanhisar Bucağı	6687
Genel Toplam	112 170

³⁸²TÜİK, Genel Nüfus Sayımı (1945), s. 33.

³⁸³TÜİK, Genel Nüfus Sayımı (1950), s. 89.

Tablo 38 : 1950 Sayımına Göre İlçe Merkezine Bağlı Köylerin Nüfusu³⁸⁴

Köyün Adı	Nüfusu	Köyün Adı	Nüfusu
Aksu	359	Işıklar	652
Arpaz	932	İsabeyli	1651
Arslanlı	1102	Karahallı	330
Aşağı Örencik	361	Kavacık	203
Bağcılı	459	Kestel	240
Bayındır	217	Kestendere	295
Bekirler	325	Ketenova	611
Bereketli	400	Kırcaklı	145
Balıca	600	Kızıldere	101
Demirciler	539	Kocakesik	323
Dereağzı	235	Kozdere	568
Derebaşı	736	Mastavra	644
Dereköy	423	Mescitli	323
Dualar	316	Pirlebey	1487
Durasıllı	241	Rahmanlar	159
Eycelli	388	Saylar	180
Gedik	134	Samayıllı	327
Gedikaltı	139	Sevindikli	550
Merkez Gereniz	302	Sinekçiler	724
Güzelköy	458	Sinekler	297
Hamidiye	195	Şimselli	177
Hamzallı	930	Toygar	399
Hasköy	807	Uzгур	173
Haydarlı	285	Yazırlı	842
Hisarcık	400	Yalınkuyu	233
		Yukarı Örencik	342
51 Köyün Toplam Nüfusu: 23.260			

³⁸⁴ TÜİK, Genel Nüfus Sayımı (1950), s. 90.

Tablo 39: 1950 Yılı İlçeler İtibariyle Muhtarlık Sayısı, Ortalama Muhtarlık Nüfusu ve Yüzey Ölçüleri³⁸⁵

İLÇELER	1950		
	Muhtarlık Sayısı	Ortalama Muhtarlık Sayısı	Muhtarlığa Düşen Yüzey Ölçüsü
Merkez İlçesi	100	549	18.7
Bozdoğan	53	606	12.8
Çine	79	466	14.6
Germencik	30	651	-
Karacasu	22	558	39.8
Koçarlı	46	389	-
Nazilli	86	638	18.5
Söke	42	661	35.1
Toplam	458	559	16.7

1950 yılında ise Nazilli'ye bağlı 86 muhtarlık olup ortalama muhtarlık sayısı 638'dir³⁸⁶.

2. SOSYAL HAYAT

2.1. Nazilli'de Spor Faaliyetleri

Türkiye'de beden eğitimi ve spor faaliyetleri II. Meşrutiyetten itibaren belli bir program içerisinde ele alınmış ve sporun sadece okullarla sınırlı kalmayıp gündelik yaşam içerisine girmesi için çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren beden eğitimi ve spora verilen önem daha belirgin hale gelmiş ve devlet beden eğitimi ve spora doğrudan müdahale etmiştir. Atatürk, " *Müspet bilimlerin temellerine dayanan güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde de kabiliyeti arttırılmış ve yükseltilmiş olan, erdemli kuvvetli bir nesil yetiştirmek ana siyasetimizin açık dileğidir*" diyerek Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren spora gereken önemin verilmesi için bizzat yapılan

³⁸⁵ TÜİK, Genel Nüfus Sayımı (1945), s. 33.

³⁸⁶ TÜİK, Genel Nüfus Sayımı (1945), s. 33.

çalışmaların içerisinde yer almıştır³⁸⁷. 1922’de kurulan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ) tüm spor faaliyetlerini kontrol eden tek yetkili organ olmuştur. İsviçre Spor Federasyonu örnek alınarak oluşturulan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, İstanbul’da bulunan spor kulüplerinin temsilcilerinden oluşmaktadır. Devlet uluslararası ilk spor müsabakasına bu ittifakın faaliyette olduğu dönemde (1922-1936) katılmıştır. Bu dönemde atletizm, güreş, eskrim, tenis, voleybol gibi birçok spor dallarına olan ilgi artmıştır³⁸⁸. 1920’li yıllarda spor alanında eğitimcilerin yetiştirilmesi için çalışmalar yapılırken 1930’lu yıllarda düzenlenen yasalarla bireyler spor yükümlülüğü altına girmiştir³⁸⁹. 1930 -1940 yılları arasında halkevlerinin spor şubelerinde hazırlanmış programlar uygulamaya konulmuştur. Bunlar atlı, yaya ve bisikletli sporlar, eskrim, tenis, yüzme, dağcılık vb. programları içermektedir³⁹⁰.

CHP’nin 1935 yılında yapmış olduğu dördüncü kurultay programında kabul edilen madde ile birlikte okullarda, özel kurum ve fabrikalarda bulunanlara, yaşlarına göre beden eğitimi ve sporla uğraşma yükümlülüğü getirilmişti Günümüzde ki spor örgütlerinin temelini oluşturan “Beden Terbiyesi Kanunu” bizzat Atatürk’ün talimatları doğrultusunda hazırlanmış ve ölümünden önce yürürlüğe girmiştir³⁹¹.

Tek Parti Dönemi’nin gençlik, sağlık, beden terbiyesi ve spor alanlardaki politikalarını kapsayan başarılı uygulamalarından biri olan Gençlik ve Sağlık Kampları 1936 yılında Kızılay tarafından açılmıştır. Bu kamplarda yaz tatillerinde, sağlık açısından çok zayıf ve fakir çocukların açık havada, disiplinli ve iyi bakım altında beslenerek kuvvetlendirilmesi ve eğitilmiş olarak okullara gönderilmesi amaçlanmıştır. Kızılay Gençlik ve Sağlık Kampları, Demokrat Parti döneminde de

³⁸⁷ Mutlu Türkmen, “ Erken Cumhuriyette Beden Eğitimi ve Sporun İdeolojik Temelleri”,

International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C. 8, S. 6, (2013), s. 732.

³⁸⁸ Funda Şenol Cantek - Betül Yazar, “Erken Cumhuriyet Dönemi Dergi ve Gazetelerinde Spor ve Kadın (1928-1960)”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S. 29, (Güz 2009), s. 205.

³⁸⁹ Türkmen, **a.g. m.** , s. 735.

³⁹⁰ Cantek-Yazar, **a. g. m.** , s. 207.

³⁹¹ Türkmen. **a.g. m.** , s. 735.

devam etmiş ancak 1960'lı yıllarda ekonomik yetersizlikler ileri sürülerek kampların etkinlikleri azaltılmıştır³⁹².

Aydın'da sporun gelişmesi, kulüplerin ortaya çıkması ve değişik spor dallarının yaygınlaşması Cumhuriyet sonrasında gerçekleşmiştir. Cumhuriyet'ten önce daha geleneksel spor dalları yaygındır. Bu etkinliklerin başında da güreş gelmektedir. Ayrıca cirit ve atlı sporlar daha çok düğün törenleri ve eğlencelerde oynanmaktadır³⁹³.

Aydın'da ilk spor kulübü “*Kardeş Spor Yurdu*” ismi altında 1924 yılında kurulmuştur. Hemen hemen aynı tarihlerde Nazilli'de Gençler Birliği ve Aşağı Nazilli'de İdman Yurdu adları altında iki kulüp kurulmuş olup bunları Söke takip etmiştir. İlk zamanlar çok müsait olmayan şartlarda ve sahalarda başlayan çalışmalar daha sonraları faydalı sonuçlar vermiştir. İlk çalışmalar o kadar verimli olmuştur ki daha eski olan İzmir sporcularıyla boy ölçüşebilecek duruma gelmişlerdir. Sporun gelişmesi için gerekli olan saha işi de ihmal edilmemiş ve belediye tarafından bu günkü spor sahasının bulunduğu yer gençlere tahsis edilmiştir. Fakat belli bir süreden sonra ilimizde spor faaliyetlerinde bir durgunluk yaşanmıştır. Takımların, Türkiye'de idman cemiyetleri ittifakı adı altındaki spor teşekküllerine bağlanmaları ve teşekkülü himaye eden partiden fiili olarak yardım almaları ve buna bağlı olarak Aydın sporun bu teşekküllere bağlanmayarak gerekli yardımı alamamış olması, durgunluğun en büyük sebebi olarak görülmektedir³⁹⁴.

1930 yılından sonra Aydın'da spor ve gençliğin, yeni kurulan Halkevinin ve dolayısıyla partinin himayesi altında olduğu anlaşılmaktadır. 1932 yılında Aydın İli içindeki Aydın Spor, Nazilli Gençlerbirliği, Söke Spor, Koçarlı Spor, Çine'nin Madran Spor kulüpleri, Türkiye İdman Cemiyetleri ittifakına dahil olmuştur. Bundan sonraki yıllarda çalışmalar programlı hale gelmiştir. Bir yandan sahanın ihata

³⁹² Taner Bulut, “Cumhuriyetin Bir Gençlik Projesi olarak Kızılay Kampları (1936-1960)”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.14, (Bahar 2007), s. 104.

³⁹³ “Aydın”, **Yurt Ansiklopedisi**, C.2, s. 1085.

³⁹⁴ **Aydın**, 29 Ekim 1938, no: 382, s. 4.

duvarları ve oturma yerleri yapılırken diğer taraftan spor çalışmaları daha muntazam ve programlı olmaya başlamış ve atletik sporlara da yer verilmiştir³⁹⁵.

Nazilli Sümer Spor, bölgesel ligde birçok takımla karşılaşmıştır. Nazilli’de Sümer Spor ile Çivril takımları arasında Nazilli Spor alanında yapılan maçta Sümer Spor, Çivril takımını yediye bir mağlup etmiştir. Akhisar Spor Kulübü’nün birinci futbol takımı ile Nazilli Menderes Spor arasında bir futbol maçı yapılmış ve maç Akhisar Sporun galibiyeti ile sonuçlanmıştır³⁹⁶.

1936-1937 yıllarında bölge birincisi olan Nazilli Menderes Spor Takımı Manisa’da en kuvvetli rakiplerinden Balıkesir şampiyonu ile karşılaşmış ve rakibini mağlup etmesine rağmen talimatın yanlış anlaşılmasından dolayı kazanmış olduğu grup birinciliğini kaybetmiştir³⁹⁷.

2.2. Resmi Kuruluşlar, Dernek ve Cemiyetler

Cumhuriyet’in kuruluşunu izleyen yıllarda Nazilli, sosyal kuruluşların varlığı açısından oldukça zengin bir konuma gelmiştir. İlçede Hükümet, Belediye, Posta ve Telgraf, Emniyet ve Jandarma, Askerlik Şubesi, Cezaevi, Vakıflar İdaresi, Tekel İdaresi, Su İşleri Mühendisliği, Orman Bölge Şefliği, Meteoroloji İstasyonu, Sıtma Savaş Tabipliği, Sümerbank Basma Fabrikası, Pamuk Islah ve Üretme İstasyonu, Ticaret ve Sanayi Odası, Ziraat Bankası, İş Bankası, Yapı Kredi Bankası, Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri gibi kuruluşlar bulunmaktadır. Bu resmi kuruluşlara ek olarak ilçede sosyal hayatın canlılığını sağlayan önemli kuruluşlar da vardır. Bunlar arasında: Türk Hava Kurumu, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Yardım Sevenler Derneği, Veremle Savaş Derneği, Öğretmenler Birliği, Kahveciler Derneği, Arabacılar Derneği, Hastane Yaptırma Derneği, Türk Musiki Birliği, Cami Yaptırma dernekleri bulunmaktadır. Bu dernekler arasında göstermiş olduğu faaliyetler açısından ilçeye büyük katkı sağlayan Nazilli Hastane Yaptırma Derneği’ni önemle vurgulamak gerekmektedir. Bu dernek Nazilli’de halkın sağlık hizmetlerini

³⁹⁵ Aydın, 29 Ekim 1938, no: 382, s. 4.

³⁹⁶ Aydın, 24 Ağustos 1937, no: 25, s. 2.

³⁹⁷ Aydın, 29 Ekim 1938, no: 382, s. 5.

karşılama için ihtiyaç duyulan hastanenin 1945 yılında düzenlenen eşya piyangosundan elde edilen gelirlerle yapılmasını sağlamıştır. Halkın yardımseverlik duygularına başvurularak bağışlar sağlanmış ve 1947 yılında inşasına başlanan hastane binası halktan ve çeşitli kurumlardan sağlanan 300 bin liralık bağışla 1952 yılında tamamlanmıştır³⁹⁸.

Nazilli’de kurulan bir diğer dernek de Nazilli Hayırseverler Derneği’dir. Bu dernek 1948 yılında hayırsever halkın yardımlarından faydalanılarak kurulmuş ve gelişmiştir. Derneğe kayıtlı üyelerden ve bağışlardan elde edilen gelirlerle camilerin bakım ve onarımı yapılmış, Kur’an Kursları açılmış ve yoksullara yardım edilmiştir. Nazilli’de açılan ilk Kur’an Kursu Ali Şeflek idaresinde öğretimini yapmıştır. Kursa katılan ve öğrenimini tamamlayanlar, imamsız kalan köylerde görev yapmıştır. Yıllık geliri 10.000 lirayı aşan derneğin idare kurulu başkanı Halil Çetinel, ikinci başkan Nuri Sarıkahya, saymanı Ali Polatcan, üyeleri de Zekai Dalyan, Dr. Hakkı Şavkay, Tahir Işıklı, Ali Bilge ve Ali Şen’dir³⁹⁹.

Nazilli’de kurulan en önemli derneklerin başında Nazilli Verem Savaş Derneği gelmektedir. 1950 yılının ocak ayında kurulan, 1951 yılında faaliyetlerine başlayan dernek, 1 Şubat 1952 tarihine kadar geçen on üç aylık bir sürede çeşitli kaynaklardan sağladığı 10.000 liralık gelire çevreye önemli ölçüde faydalar sağlamıştır. İlk olarak dispanser kurmuştur. Kurulduğu zaman sadece hava verme cihazı ve laboratuvar malzemesi olan bu dispanserde bir süre sonra veremli hastalara hizmet vermek üzere bir dâhiliye uzmanı görev almıştır. Dernek faaliyette olduğu sürede toplam 350 hastaya tedavi imkânı tanımıştır. Nazilli Verem Savaş Derneği idare kurulu başkanı Dr. Şevki Yıldız, başkanvekili Dr. Fuat Köseoğlu, üyeler Dr. Osman Arpaz, Diş Tabibi Rıza Özbaş, Avukat İrfan Konur, Avukat Reşat Özarda, Haydar Bilgen, Eczacı Hüsnü Suner, Eczacı Halil Çoşkun’dur.

Nazilli Avcılık ve Atıcılık Kulübü, Nazilli sosyal hayatında yer alan en faal kurumlardan birisi olmuştur. 1948 yılında kurulan kulüp ile Nazilli’de avcılık düzenli bir şekilde sürdürülmüştür. 1952 yılına kadar faaliyetlerini etkili bir şekilde sürdüren kulüp her türlü parti ve politika kaygılarından uzak kalmasını bilmiştir. Her yıl

³⁹⁸ Dikmen, a. g. e. , s. 137.

³⁹⁹ Dikmen, a. g. e. , s. 140.

düzenlenen Beden Terbiyesi Bölge Atış müsabakalarında birincilik kazanan bu kurum bünyesinde birçok kabiliyetli avcı ve atıcılıkla ilgilenen gençler yetiştirmiştir. Kulübün düzenlediği Avcılar Bayramına köyden ve kentten yüzlerce avcı ve atıcı katılmıştır. Yılda en az beş defa süreklilikle avları düzenlenmiş tarıma zarar veren hayvanlar, av neslini azaltan zararlılarla mücadelede büyük bir aşama kaydedilmiştir. Türklerin en eski ve önemli sporu olan disiplinli avcılık bu sayede yurttan kökleşmiş, kendine yakışan değeri yeniden kazanmıştır.

1938 yılında Hayriye Çelikel'in öncülüğünde Nazilli'de bir "Biçki Yurdu" açılmıştır. Türk kadınılığını yurdun her köşesinde kültürel unsurlar yapmayı hedefleyen teşekküllerden Hayriye Çelikel Biçki Yurdu, Nazilli'nin sosyal ihtiyaçlarından birini karşılaması açısından önemlidir⁴⁰⁰.

2.3. Bayındırlık Hizmetleri

2.3.1. Nazilli Belediyesi

Nazilli henüz XX. yy' a geçmeden ekonomisinin hızlı bir büyüme sürecine girmesinin doğal bir sonucu olarak ilklere tanık olmuş ve Türkiye'de belediye teşkilatının kurulduğu ilk şehirlerden biri olmuştur. Nazilli Belediyesi 1881 yılında faaliyete geçmiştir⁴⁰¹ Cumhuriyet'in ilanından 15. yılına kadar Nazilli Belediyesi'nin yaptığı işler aşağıdaki gibidir⁴⁰².

- 1- 23.800 metre tulünde kaldırım
- 2- 619 lira 43 kuruş kıymetinde bir mezbaha
- 3- 6.144 lira 44 kuruş kıymetinde itfaiye ve yangın havuzları
- 4- 9.144 lira 92 kuruş kıymetinde set inşası
- 5- 784 lira 52 kuruş kıymetinde yol küşadı
- 6- 30.762 lira 37 kuruş kıymetinde su yolları inşası
- 7- 11.458 lira 31 kuruş kıymetinde muhtelif belediye akararı
- 8- 13.511 lira 39 kuruş kıymetinde park

⁴⁰⁰ Aydın, 20 Eylül 1938, no: 348, s.3.

⁴⁰¹ Nazilli: Dün Bugün Yarın, s. 19.

⁴⁰² Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın ... , s. 537.

- 9- Hal
- 10- Spor sahası
- 11- Bir su deposu
- 12- Elektrik fabrikası
- 13- Mezbaha
- 14- Cumhuriyet Meydanı

1936-1940 yıllarında Nazilli Belediyesi, geliri 100.000 liradan fazla olan belediyeler arasındadır. 1938 yılındaki gelirleri ise Kastamonu, Kırklareli gibi illerin gelirlerinden fazladır. 1938 yılında Nazilli Belediyesi'nin geliri 111.428 lira, gideri 96.767 lira, 1939 yılında geliri 115.902 lira, gideri 85.507 lira, 1940 yılında ise geliri 127.061 lira, gideri 118.835 lira, olup belediyenin her geçen yıl gelir ve giderlerin arttığı görülmektedir⁴⁰³.

1938 yılında Nazilli Belediyesi'nin önemli çalışmalarından birisi de halkın ihtiyaçlarına cevap vermek, alışveriş işini kolaylaştırmak, esnafın ve köylünün mallarını satışta daha kazançlı çıkmasını sağlamak amacıyla hizmetler sunmasıdır. Belediye, pazarı çarşının içinden kaldırarak hem alıcının hem de satıcının yararına katkı sağlamayı hedeflemiştir. Pazarın taşınacağı yeni yeri ıslah ederek ihtiyaçlara cevap verecek hale getirmiş ve halk arasında pazar yerinin taşınmasıyla, pazarcılarının zarar edebileceği düşüncesinin yersiz olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Nazilli Belediyesi pazar günleri de dükkân sahiplerinin mallarını yaya kaldırımında satışa sunmalarına izin vererek esnafın menfaati doğrultusunda hareket etmiştir. Nazilli'de yeni pazarda inşa edilen yağ ve yoğurt dükkânları, köylünün kışın yağmurdan yazın kavurucu sıcaktan kurtulmasını sağlamakla birlikte halka daha temiz bir ortamda hizmet sunmuştur⁴⁰⁴.

II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu sıkıntılardan kurtuldukça Nazilli Belediyesi tekrar hizmet atağına geçmiştir. Bu dönemde Nazilli Belediyesi'ne bulunduğu bina dar gelmeye başlayınca 1947 yılı belediye bütçesine, kentin adına yakışır bir hizmet binası yapılabilmesi için ödenek konmuştur. 1950 senesinin

⁴⁰³ TÜİK, s. 445.

⁴⁰⁴ Aydın, 31 Temmuz 1938, no: 307, s. 2.

başlarında Nazilli Belediyesi hizmet binasının temel atma töreni yapılmış ve inşasına başlanmıştır⁴⁰⁵.

2.3.2. İmar Faaliyetleri

Aydın ve Nazilli çevresi XIX. yüzyılın sonlarına kadar şehirleşme ve imar faaliyetleri yönünden yavaş bir gelişme göstermiş 1895'teki deprem ve 1922'deki yangından sonra giderek küçülmüştür. Bu yüzden esas planlı gelişimini Cumhuriyet döneminden sonra göstermiştir.⁴⁰⁶ Kurtuluş mücadelesinin ardından Yunanlıların bir yangın harabesine çevirdiği Aydın ve Nazilli'de evsiz barksız kalan halk şehrin yeniden ayağa kalkması için yardıma muhtaç bir durumdadır. Ancak İzmir Vilayeti'nden talep edilen yardım sağlanamamıştır. Bu dönemde Amerika yardım heyeti teşebbüste bulunacağını vaat etmiş fakat bu durumdan da bir sonuç çıkmamıştır. En azından imar için gerekli olan inşaat malzemelerinin, yarı ücretle gönderilmesini halk devletten talep etmiştir⁴⁰⁷.

Savaşta yakılıp yıkılan şehri yeniden imar etmek için öncelikle bir imar planı gerekmektedir. Belediyeciliğin tarihini konu alan araştırmalar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden 389 belediye devraldığını, Nazilli'nin de Cumhuriyet'in imar planı yapılan ilk 3-5 şehirden biri olduğunu ifade etmektedirler. Öncelikle yıkımın yoğun olduğu Yukarı Nazilli'nin ele alındığı ve 1923'te buranın imar planının Yüksek Mühendis Musa Kazım tarafından tasarlandığı ve gerçekleştirildiği bilinmektedir. Aşağı Nazilli'nin imar planının ise "*Fenni İnşaat*" adlı bir kuruluşça gerçekleştirildiği kaydedilmektedir⁴⁰⁸. Nazilli'nin ilk kuruluş yeri olan Aşağı Nazilli 1937'de basma fabrikasının kurulmasıyla geniş bir işçi ve memur kitlesinin buraya yerleşmesiyle gelişmeye başlamıştır⁴⁰⁹. Bu durum bize Yukarı

⁴⁰⁵ Akdağ, a. g. t. , s. 85.

⁴⁰⁶ "Aydın", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 2, s. 1046-1047.

⁴⁰⁷ *BCA*, 030.010 / 120.851.2.

⁴⁰⁸ *Nazilli: Dün Bugün Yarın*, s. 22

⁴⁰⁹ "Aydın", *Yurt Ansiklopedisi*, C.2, s. 1046-1047.

Nazilli'nin demiryolu sayesinde, Aşağı Nazilli'nin ise Sümerbank Basma Fabrikası sayesinde biçimlenmiş ve gelişmiş olduğunu göstermektedir⁴¹⁰.

2.3.3. Su

1933 yılında Nazilli'nin önemli sorunlarından biri de içme suyu sorunudur. Bu hususta da büyük başarı gösteren dönemin kaymakamı İhsan Bey, belediye ile işbirliği içinde Nazilli'ye az masrafla getirilmesi mümkün olan memba suları üzerinde gerekli tahlilleri yaptırarak Nazilli'nin susuz kalmaması ve iyi memba suyu içmesi için çalışmalar yapmış ve başarılı olmuştur⁴¹¹. 1948 yılında ise belediyece açılan artezyen kuyusu sayesinde suya kavuşan Nazilli, halkın su ihtiyacını önemli ölçüde gidermiştir⁴¹².

Tablo 40 : 1947 Yılında Aydın ve Nazilli'deki Yıllık Su Sarfiyatı⁴¹³

A Y D I N	Ev	Resmi Daire	Otel, Hamam vb.	Sokak Çeşme	Aboneler			G E L İ R	G İ D E R
					Ev	Resmi Daire	Otel, Hamam		
					171 117	9 312	84 468		
Nazilli	135900	14500	18 800	66	526	11	41	15817	16875

Tablo 42'de görüldüğü gibi resmi dairelerde su sarfiyatı Aydın'a göre Nazilli'de fazla olmasına karşılık otel, hamam vb. yerlerde su tüketimi daha azdır.

⁴¹⁰ Nazilli: Dün Bugün Yarın, s. 22

⁴¹¹ Ant, 2 Ekim 1933, no: 257, s. 2.

⁴¹² Nazilli: Dün Bugün Yarın, s. 25.

⁴¹³ TÜİK, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı (1945-1949), s. 354.

Nazilli’de gelir ve gider birbirini karşılamaktayken Aydın’ın su gelirinin, giderinden fazla olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.4. Elektrik

Türkiye’nin elektriğe kavuşan ilk ilçelerinden biri olan Nazilli’de şehre elektriği getiren Avukat Ömer Barış olmuştur. Onun ilçeye getirmiş olduğu tesis daha sonra belediyece satın alınmış ve Cumhuriyet’in ilk yıllarından Nazilli Basma Fabrikası’nın kuruluşuna kadar geçen sürede şehrin elektriği bu tesisten karşılanmıştır. Fabrikanın kuruluşu ile birlikte Nazilli tümüyle elektriğe kavuşmuştur.⁴¹⁴ Ancak fabrikadan verilen bu enerji kentin tamamının aydınlatılması için yeterli gelmemiş bundan dolayı Nazilli Belediye Başkanı Rıfat Tuncer, kentin aydınlatma projesine destek sağlamak için defalarca Ankara’ya gidip gelmiştir. Burada çeşitli anlaşmalar yapmıştır. Yapılan planlamayla 23 Nisan 1947’ye kadar tüm Nazilli’nin aydınlatılması öngörülmüştür⁴¹⁵. Böylece sorun “*Kemer Hidroelektrik*” Santrali’nin devreye girmesiyle çözülmüştür⁴¹⁶. Nazilli’de Topluma hizmet veren elektrik santrallerinin takatı 115 ps 64 kw’dır. Yıllık istihsal 185 760, yıllık istihlak 59700 ve abone adedi 503’tür⁴¹⁷.

2.3.5. Yol

1933 yılında Nazilli’de bayındırlık çalışmalarına en güzel örneklerden birisi, yeni atanan kaymakamın gayretleriyle 7 aylık dönemde 30 km. köy yolu yaptırılarak faaliyete geçirilmesidir. Ayrıca Kuyucak, Aziz Abat, Arpaz sulama kanalları açtırılmış ve birçok sulama kanalı tamir edilmiş, Menderes Nehri üzerine köprü yaptırılmıştır. Yeniden 20 km. yol ve Menderes Nehri üzerine yeni bir köprü yapılması için projeler hazırlanmıştır⁴¹⁸. Başbakanlık Arşiv Belgelerine göre 1924 yılında Bayındırlık Bakanlığı’nın, Aydın suyollarının inşaatı için belediyeye ödenek çıkarttığı ifade edilmektedir. Ayrıca Bakanlığın kararıyla Menderes Nehri’nin

⁴¹⁴ Nazilli: *Dün Bugün Yarın*, s. 25.

⁴¹⁵ Akdağ, a. g. t. , s. 85.

⁴¹⁶ Nazilli: *Dün Bugün Yarın*, s. 25.

⁴¹⁷ TÜİK (1945-1949), s. 343.

⁴¹⁸ Ant, 4 Ekim 1933, no: 259, s. 2.

etrafının zararlı maddelerden temizlenmesi mümkün olmadığından daha yukarı kısımların taşması halinde meydana gelebilecek zararları yok etmek için alınabilecek tedbirler araştırılmış ve bu araştırmalar sonucunda inşaatın ihaleye konulması kararlaştırılmıştır⁴¹⁹. Nazilli-Bozdoğan yönü üzerinde yüz altmış bin lira bedel ile ihale usulüyle Akçay köprüsünün inşaatı gerçekleştirilmiştir. İnşaat süresince sık sık yağın yağmurlar Akçay nehrinin taşmasına ve köprünün inşaatının uzamasına sebep olmuştur. Fakat köprünün tamamlanması ile birlikte bu güzergâhta taşımacılık işleri kolaylaşmıştır⁴²⁰.

⁴¹⁹ BCA, 030.010 / 64. 431. 15.

⁴²⁰ BCA, 0.30. 018 / 15.56.15.

SONUÇ

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılıp, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra girişilen toplumsal değişim ve gelişim, etkisini hemen hemen her alanda kendisini göstermiştir. Bu çalışmada Aydın İli'nin ikinci büyük yerleşkesi olan Nazilli İlçesi'nin, Tek Parti Döneminde (1923-1950 yılları arası) eğitim, sağlık, nüfus, sosyal ve ekonomik yönlerden gelişim ve değişimleri ele alınmıştır. Çalışmamızda Nazilli'nin coğrafi konumu ve tarihi gelişimi ile birlikte XIX. yüzyıldaki ekonomik ve demografik yapısı, eğitim ve sağlık durumu ile milli mücadeleden sonra içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum incelenmiştir.

Ticari açıdan bölgeye sağladığı katkılardan dolayı önemli olan demiryollarının yanında, verimli toprakları sayesinde bol ve çeşitli ürünler yetiştiriliyor olması İlçe'nin Aydın ve Ege bölgesi için önemini arttırmaktadır. Aydın'da tarımın 1940'lardan itibaren daha çok geliştiği görülmektedir. Çünkü bu tarihten itibaren ilçeye sürekli mevsimlik tarım işçilerinin göçü dikkat çekmektedir.

Verimli toprakları ve uygun iklim koşulları ile Nazilli, yetiştirilen ürünlerin çeşitliliği bakımından oldukça zengindir. Pamuk, susam, zeytin, incir, kendir, buğday, arpa, mısır, pirinç, darı, patates, narenciye, kestane, bakla, nohut, mercimek, vb. ürünlerin tamamının bu bölgede yetişmesi buna en güzel örnektir. Ancak Nazilli'nin ekonomik bakımdan esas kalkınmasını sağlayan ürünler incir, pamuk ve zeytindir. Dünya incir üretiminde ve ihracatında Türkiye birinci sırada gelmektedir. Bu birincilikte Nazilli'nin payı büyüktür. İncir üreticilerinin mahsullerini doğrudan aracı olmadan satmaları için 1915 yılında "*Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı*" adında kooperatif kurulmuştur. Nazilli'de üretilen diğer bir önemli ürün pamuktur. Kaliteli pamuk üretimi için 1934 yılında "*Nazilli Pamuk Islah ve Üretim İstasyonu*" kurulmuştur. Pamukçuluğun gelişmesinde ve ekimin artmasında Menderes Nehri'nin dolayısıyla sulamanın katkısı fazladır. Bunun için sulama kooperatifleri kurularak, kanallar açılarak pamuk üretimi ve kalitesi arttırılmaya çalışılmıştır. Yine kaliteli pamuk üretimini arttırmada gerekli olan ziraat aletlerinin Amerika'dan satın alınabilmesi için gerekli çalışmalar yapılmıştır. Pamuk üretiminde katkısı olan Menderes Nehri'nin taşarak ürünün sular altında kalması ve çiftçinin zarara uğramaması için gerekli olan tedbirler devlet tarafından alınmıştır. Devlet

1938 yılında verimi düşük yerli pamuk tohumu yerine Aydın, Nazilli, Karacasu, Bozdoğan, Çine, Söke ilçelerine Nazilli Pamuk Üretme Çiftliği tarafından ıslah edilen Akala pamuğu çığidini parasız olarak dağıtarak, Akala pamuğu ekilmesini sağlamıştır. Devlet eliyle verilen Akala pamuk tohumu sayesinde halk kısa zamanda daha fazla ekim ve hasılat elde etme imkânı bulmuştur. Üretilen pamuğun yaklaşık % 15'nin Aydın Tekstil ve Nazilli Sümerbank fabrikalarında geri kalan kısmının ise yurt içi ve yurt dışı pazarlarında tüketildiği görülmektedir. Yörede üretilen diğer iki ürün ise zeytin ve üzümdür. 1949 yılında ilçedeki ağaç sayısının 863.700 olması zeytin üretiminin miktarı hakkında bize bilgi vermektedir. Kısacası Nazilli'de tarımın önemli bir geçim kaynağı olduğunu görmekteyiz. Bundan dolayı Ziraat Bankası, Yapı kredi ve İş Bankası, Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri ve meydan kökü üzerine ticaret yapan Forbes Şirketi gibi kuruluşların çiftçiye, esnaf ve tüccara kredi sağlayarak destek oldukları görülmektedir. Daha önceleri tarım, küçük işletmeler halinde yapılırken 1950 yılında büyük tarım makineleri ile büyük işletmeler halinde yapılmış ve tarımda makineleşme ile birlikte yetiştirilen ürünlerin hem miktar hem de kalite açısından büyük gelişme gösterdiği görülmüştür.

Türkiye ekonomisinde hayvancılık, özellikle Cumhuriyet'in ilanından Tek Parti Dönemine kadar geçen sürede önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi ise; hayvan sayısı üzerinden alınan vergi, ulaşım ve nakliye amacıyla hayvanların kullanılmasıdır. II. Dünya savaşından sonra hayvancılık gelişme göstermiştir. 1937-1938 yılları arasında zararlı hayvanlarla (domuz, fare, çekirge vb.) mücadele edilerek verecekleri zararların önüne geçilmiştir. Hayvancılıkla ilgili bu dönemde yapılan çalışmalardan biri de hayvanları bulaşıcı hastalıklara karşı korumak için alınacak tedbirler olarak görülmektedir.

Kurtuluş Savaşı'ndan önce Nazilli'de ticaret ve sanayi ile uğraşan nüfusun çoğunluğunu gayri Müslimler oluşturmaktadır. Ancak savaştan sonra azınlıkların bir kısmının yurdu terk etmesiyle birlikte ticaret ve sanayi Türklerin eline geçmiştir.

1929-1930 yıllarının ülkemiz ihracatı, tarım ve madencilik üzerine yoğunlaşmıştır. Yabancı sermaye özellikle ihraç malı tarım ürünlerini İzmir'deki acenteleri vasıtasıyla çok ucuza almış ve ürettikleri mamul ürünleri de ülkemizde çok pahalıya satmıştır. İhracata yönelik tarım ürünlerinin satılması için tarım bölgelerinin

demiryollarıyla limanlara, oradan da uluslararası pazarlara bağlanması gerçekleşmiştir. İlçedeki sanayinin gelişmesinde 1924 yılında kurulan Nazilli Ticaret Odası'nın önemli bir rolü vardır. 1930'lu yıllarda Aydın'daki en önemli sanayi girişimi Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın kurulmasıdır. Türkiye'nin ilk basma fabrikası olmasından dolayı sadece bölgede değil tüm yurdumuzda tekstil ve özellikle de basma sanayinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu dönemde yerli ürünlerin işlenmesi temeline dayanan bir sanayileşme stratejisi benimsenmiş ve bu strateji doğrultusunda Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı hazırlanmıştır. Nazilli Basma Fabrikasının gerek kuruluş aşamasında gerekse daha sonraki faaliyet yıllarında birçok yabancı uyruklu personel çalıştırılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kalkınma hamlelerinin sembolü olan bu fabrika çok partili yaşama geçişte hem muhalefetin hem de iktidar partisinin oldukça önemsedikleri bir mekân olduğu ve siyasi partilerin burada birer şube açtıkları görülmektedir.

Nazilli, ekonominin bir diğer kolu olan madencilik sektöründe de gelişme göstermiştir. Nazilli'de çıkarılan birçok maden vardır. Fakat bunlar arasında en zengin olanı linyit kömürüdür. Cumhuriyet'in ilanından itibaren Nazilli'de maden işletmeleri daha büyük hacimlerde faaliyetlerine devam etmiştir. Özellikle de Nazilli Basma Fabrikası'nın kurulmasıyla birlikte günlük 150 ton linyit kullanılır duruma gelmiştir. 1947 yılına gelindiğinde üretim miktarı ve kalitedeki artışa rağmen, aynı miktar kömür tüketimi olmuştur. Bu durum aynı zamanda sanayideki ilerlemeyi göstermektedir.

Bu ekonomik gelişmelerin yanında eğitim alanında da bir takım yenilikler ve gelişmeler yaşanmaktadır. Cumhuriyet ile birlikte örgün eğitimin yanında yaygın eğitime de büyük önem verilmiş, halkın eğitim seviyesi yükseltilmeye çalışılmıştır. Bunun için kadınlara ve erkeklere okuma yazma öğrenmeleri için çok sayıda dershaneler açılmıştır. Bu dönemde eğitimde hedefe ulaşmak için Halkevleri ve Köy Enstitülerinden yararlanılmıştır. Eğitimin en büyük sorunlarından biri sınıfların kalabalık olması ve okul sayılarının azlığıdır. Bu ihtiyacı karşılamak ve halkı cehaletten kurtarmak için devlet, cumhuriyetin ilanından sonra önceliği eğitim yatırımlarına vermiş birçok okullar açmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle yapılan çalışmalar durma noktasına gelmiştir. Nazilli'nin merkezinde

ilkokul sayısı nüfusa göre yeterli değildir. İlçeye bağlı 72 köyün yarısında ilkokulun olmaması halkın eğitimi açısından büyük eksikliklerdir. Yine 1940'lı yıllarda ülkemizin birçok kentinde olduğu gibi Nazilli İlçe Merkezi'nde % 40, köylerde ise % 50 civarında kız çocuklarının okula devam etmedikleri görülmektedir. Kız çocuklarının okullaşma oranının düşük olmasının yanında Söke ve Çine ilçelerinde bulunan ortaokullarla kıyaslandığında bu oranın yine fazla olduğu görülmektedir. Bu durum gerek öğrenci, gerek öğretmen ve gerekse çalışan personel sayısı olsun aynıdır. 1933 yılından sonra eğitimde ilerlemeler görülmüş köylere ilkokullar yaptırılmıştır. Nazilli, İl'de merkezden sonra en fazla okul, dershane ve şube sayısına sahip ilçedir. Nazilli'de ilk ortaokul 1932 yılında kaymakamlık binasında hizmete girmiş, 1947-1948 yılları arasında Sümerbank tarafından yapılan yeni binasına taşınmıştır. Nazilli'de ikinci ortaokul 1966-1967 yılı eğitim-öğretim yılında faaliyete geçmiştir. Bu durum 1930'lu yıllarda dünyada ortaya çıkan ekonomik bunalımdan ülkemizin de ne kadar etkilendiğinin kanıtıdır. Bu dönemde sorunun sadece öğrenci ve binadan ibaret olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda öğretmenler ve bu öğretmenlerin maaş ve özlük haklarıyla ilgili sorunlar da vardır. Bu durumun düzeltilmesi için Aydın İli'nde bulunan öğretmenler hükümete mektup yazarak taleplerde bulunmuşlardır. Bütün bu sorunlara rağmen, şunu belirtmek gerekir ki Nazilli nüfus bakımından Aydın'ın en büyük ilçesi olmasından dolayı eğitime ayrılan pay, öğrenci sayısı, öğretmen sayısı, okul sayısı yönüyle diğer ilçelere göre en öndedir.

1932 yılında kurulan Halkevi bu dönemde eğitime büyük katkılar sağlamıştır. Nazilli Halkevi uygulamalı ders vererek, öğrencilerin düşünme yeteneklerini geliştirerek, o döneme göre daha ileri bir seviyede eğitim çalışması yapmıştır. Aynı zamanda Nazilli Halkevi'nin diğer çalışmalarını, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ve 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın coşkulu bir şekilde kutlanması, tiyatrolar, eğlenceler, yakın civardaki il ve ilçelere geziler, Dil Bayramı kutlamaları, resim yarışmaları, piyango çekilişleri, yardım baloları, kitap sergileri, konferanslar, okuma yazma kursları ve halkı eğitici, eğlendirici birçok faaliyetler olarak sıralayabiliriz.

Ülkemizdeki gelişimine paralel olarak Aydın'da da basın hayatı geç ve yavaş ilerleme göstermiştir. Yunan işgalinde büyük yara alan şehir basını ancak 1930'lu

yıllarda canlanmaya başlamıştır. Ekonomik sorunlar, okuma-yazma oranının düşüklüğü, istenilen tiraj sayısının yakalanamaması gibi sebeplerden dolayı basın olumsuz etkilenmiştir. Uzun süre devam etmese de Nazilli’de yayın hayatında “*Nazilli*” adıyla bir gazete çıkartılmıştır.

Cumhuriyet’in ilanından sonra 10 yıl içinde devlet sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, sağlık personeli sayısının artırılması, bulaşıcı hastalıklarla etkin bir şekilde mücadele edilmesi gibi önemli sağlık sorunları üzerinde durmuştur. 1925 yılında ülkenin sağlık alanında ihtiyaçları tespit edilmiş, yürürlüğe konulan sağlık yasalarıyla devletin sorumluluk çerçevesi çizilmiştir. 26 Mayıs’ta Yunanlılar Germencik ve 27 Mayıs 1919’da da Aydın’ı işgal etmişlerdir. Bu gelişmelerle birlikte, 6-7 Ağustos 1919’da I. Nazilli Kongresi toplanmış, Nazilli Heyet-i Milliye’si, Kuvâ-yı Milliye’nin personel ve iâşe ikmalini, para temini ve sağlık işlerini üstlenmiştir. Aydın cephesinde bulaşıcı hastalıklara engel olmak ve sağlık sorunlarını çözümlmek amacıyla Çine ve Nazilli’de birer hastane açılmış ve kurulan bu sağlık örgütü ile düzenli ordu kuruluncaya kadar cephenin ve cephe gerisinin sağlık işleri yürütülmüştür. 1937 yılında açılan Nazilli Basma Fabrikası’nda 30 yataklı revir fabrika işçileri yanında halka da hizmet vermiş ve 1958 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.

1952 yılında Aydın’ın ikinci büyük devlet hastanesi Nazilli’de açılmıştır. Nazilli’de başlıca sağlık sorunu Büyük Menderes’in taşması sonucu oluşan bataklıklarda sivrisineklerin yaydığı sıtma hastalığıdır. 1927 ve 1935 yıllarında Nazilli’deki nüfusun azalmasının en önemli sebeplerinden birisi olan sıtma hastalığı ile mücadele için Aydın’da 1925 yılında “*Sıtma Mücadele Reislikleri*” adı altında kurumlar kurulmuştur. II. Dünya Savaşı’ndan sonra diğer alanlarda olduğu gibi sağlık alanında da ülkemizde gelişmeler görülmeye başlanmış ve bunun etkisiyle sıtma hastalığından halkı korumak için sıtma savaş bölgeleri (Aydın-Denizli Sıtma Savaş Bölgesi) oluşturulmuştur. 1946-1947 yılları arasında fabrikanın etrafında bataklıkların kurutulması için ciddi çalışmalar yapılmış ve bu çalışmaya Nazilli Belediyesi ile birlikte bizzat fabrika işçileri de katılmıştır. Devlet nüfus kaybına neden olan sıtma hastalığına karşı Aydın, Nazilli, Bozdoğan, Çine, Karacasu, Söke ve Bağarası Bucaklarında sıtmayla mücadele hekimliği oluşturmuştur.

Yunan işgali sonucu savaştan ağır kayıplar vererek çıkan Nazilli nüfusunun, Cumhuriyet'ten sonra köylerde toplandığı görülmektedir. 1935'den sonra basma fabrikasının kurulmasıyla ve iç göçlerin etkisiyle Nazilli'de şehir nüfusunun arttığı görülmektedir. Nazilli'nin nüfusu yıllara göre düzenli bir artış göstermiştir. Ancak 1927 ile 1935 yılları arasında artış düzenliken 1940 yılında II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle nüfustaki artışta azalmalar görülmüştür. Nazilli nüfusundaki azalmanın en önemli sebeplerinden birinin de sıtma hastalığı olduğu görülmektedir. 1927-1950 yılları arasında üç kat artan nüfusla birlikte Nazilli İlçesi de aynı ölçüde gelişme ve büyüme göstermiştir. Bu büyüme ve gelişmede basma fabrikasının önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Aydın İli'nde kadın ve erkek nüfusun hemen hemen aynı olduğu bununla birlikte Nazilli'de kadın nüfusun erkek nüfusa göre daha fazla olduğu görülmektedir. Nazilli'de yaşayan halkın üçte biri şehir merkezinde üçte ikisi köy ve kasabalarda yaşamaktadır. Nazilli'den sonra en fazla nüfusa sahip olan ilçe Çine'dir. Nazilli'nin nüfus yapısı kadar sosyal hayatın da diğer ilçelere göre ileri olduğu görülmektedir.

Nazilli sosyal hayatında sporun önemli bir yeri vardır. Nazilli'de Gençler Birliği ve Aşağı Nazilli'de de İdman Yurdu adları altında iki spor kulübünün kurulduğu görülmektedir. İlk zamanlar gelişme gösteren spor faaliyetlerinde belli bir süreden sonra bir durgunluk yaşandığı anlaşılmıştır. Bunun sebebi de takımların, Türkiye'de İdman Cemiyetleri ittifakı adı altındaki spor teşekküllerine bağlanmaları ve teşekkülü himaye eden partiden fiili olarak yardım almalarıdır. 1930 yılından sonra Aydın'da spor ve gençliğin yeni kurulan halkevinin ve dolayısıyla partinin himayesi altında olduğu anlaşılmaktadır. 1932 yılında, Nazilli Gençler Birliği, Aydın İli içindeki Aydın Spor, Söke Spor, Koçarlı Spor, Çine'nin Madran Spor kulüpleri gibi Türkiye İdman Cemiyetleri ittifakına dahil olmuş ve bundan sonra programlı bir çalışma ile başarılarla imza atmıştır.

İlçe de sosyal kuruluşların ayrı bir yeri vardır. Özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra ilçenin yeniden inşası ve yapılanmasında büyük rol oynayan bu resmi kuruluşların yanında sosyal hayatın canlılığını sağlayan önemli kuruluşlar da vardır. Bunlar arasında Türk Hava Kurumu, Kızılay, Çocuk Esirgeme, Yardım Sevenler, Veremle Savaş, Öğretmenler Birliği, Kahveciler, Arabacılar, Türk Musiki Birliği,

Cami Yaptırma Derneği, Nazilli Hastane Yaptırma Derneği, Nazilli Hayırseverler Derneği, Nazilli Avcılık ve Atıcılık Kulübü bulunmaktadır. Bu dernekler bize Nazilli sosyal hayatının ne kadar canlı olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA**A. ARŞİVLER: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü****Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

030.010.000.000 / 7.40.36.

030.010.000.000 / 120.851.2.

030.0.018.001.001 / 15.56.15.

030.0.018.001.001 / 23.10.20.

030.0.018.001.002 / 54.32.3.

030.0.010.000.000 / 6.36.33.

030.0.010.000.000 / 64.431.15.

030.0.018.001.001 / 18.24.15.

030.0.018.001.002 / 86.20.2.

030.0.018.001.002 / 85.98.3.

030.0.018.001.002 / 80.100.7.

030.0.018.001.002 / 82.27.19.

030.0.018.001.002.0 / 54.32.4.

030.0.018.001.002 / 58.74.16.

030.0.018.001.001 / 20.47.17.

030.0.010.000.000 / 5.30.35.

490.0.001.000.000 / 4.21.36.

490.0.001.000.000 / 1664.794.1.7.

490.0.001.000.000 / 1664.794.1.10.

490. 0. 001. 000. 000 / 1664. 794. 1. 9.

490. 0. 01. 000. 000 / 1664. 794. 1. 11.

490. 0. 001. 000. 000 / 824. 261. 1.

490. 0. 001. 000. 000 / 933. 62. 61.

B. RESMÎ KAYNAKLAR

1 - Salnameler / Yıllıklar

1266 Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Salnamesi.

1300 Aydın Vilayet Salnamesi.

1307 Aydın Vilayet Salnamesi.

Aydın İl Yıllığı, Aydın Valiliği, İzmir, 1967.

Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın İl Yıllığı (1973), Aydın Valiliği, Aydın, 1973.

2 – İstatistikler

TÜİK, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği (1940-1941), Yayın No: 201, Ankara Basımevi, Ankara, 1943.

TÜİK, Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1945.

TÜİK, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1944-1945), Yayın No: 270, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1947.

TÜİK, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1945-1946), Yayın No: 280, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1947.

TÜİK, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1947-1948), Yayın No: 306, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949.

TÜİK, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1949-19450), Yayın No: 334, Yeni Matbaa, Ankara, 1952.

TÜİK, Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri (1948-1949), Yayın No: 304, Pulhan Matbaa, İstanbul, 1949.

TÜİK, Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri (1949-19450), Yayın No: 335 , Yeni Matbaa, Ankara, 1952.

TÜİK, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, No: 359, Ankara, 1952.

TÜİK, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1940-1941, C.12, No: 194, Ankara (?)

C. GAZETELER

Anadolu (1935)

Ant (1933)

Aydın (1937-1938)

D. ANSİKLOPEDİLER

“Aydın”, **Türkiye, İl İl Dünü Bugünü Yarını**, C.2, Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.

E. TEZLER

AKDAĞ, Menderes **1946-1950 Yılları Arasında Aydın'da Siyasal Yaşam**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007.

DEMİRHAN, Neslihan, **19. Yüzyılda Nazilli'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

GÜRSEL, Ali, **Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları (1920-1960)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1998.

ÖZGÜN, Cihan, **Tanzimat' tan Cumhuriyet'e (1923) Aydın İlinde İktisadi Değişim**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006.

ÖZPEKCAN, Meliha, **Türkiye Cumhuriyetinde Sağlık Politikası (1923–1933)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1999.

ŞEN, Müslime, **Manisa Halkevlerinin Çalışmaları ve Dergileri** , (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1992.

TAŞ, Çiğdem, **Maarif Salnamelerine Göre 20. Yüzyıl Başlarında Aydın Vilayetinde Eğitim (1898-1904)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2006.

F. KİTAPLAR

AKIN, Himmet, **Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.

ALBAYRAK, Mustafa, **Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart-2 Ağustos 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.

ANAÇ, Hilmi, **Geçmişten Günümüze İncir**, Aydın Ticaret Odası Kültür Yayınları, Aydın, 2012.

ATILLA, A. Nedim, **İzmir Demiryolları**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2002.

AYDINEL, Sıtkı, **Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Millîye Harekâtı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990

AZAZİ, Sabahattin, **Her Yönüyle Aydın İli 2000**, Erdem Ofset, Aydın, 2003.

BAŞARAN, Mehmet, **Milli Mücadele'de Çine Heyet-i Milliyesi (1919-1920)**, Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği, Aydın, 2006.

BUĞDAYCI, Aslan, **Dünden Bugüne Nazilli**, Eğitim Yayınları, İstanbul, 2001.

COŞAR, Ö. Sami, **Millî Mücadele Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, No:5 İstanbul, (Tarihsiz).

ÇEÇEN, Anıl, **Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

ÇOLAK, Melek, **Muğla'da Eğitim (1923-1950)**, Muğla'ya Hizmet Vakfı, Muğla, 2001.

DAYI, Esin, **Nazilli Kongresi**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1998.

DİKMEN, Gani, **Nazilli Tarih ve Coğrafyası**, Hür Efe Matbaası, Aydın, 1952.

DOĞAN, Hulusi, **Sanayinin Musikisinden Bilginin Türküsüne: Her Yönüyle Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007.

DURU, Cihan ve Diğerleri, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası**, C.1, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1982.

ELDEM, Ethem, GOFFMANN, Daniel, MASTERS, Bruce, **Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, (çev.: Sermet Yalçın), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

ERKAN, Hüsnü ve Diğerleri, **Tariş Bank Tarihi**, Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, İzmir, 1993.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), C. 9, İstanbul, 1935.

GÖKBEL, Asaf - ŞÖLEN, Hikmet, **Aydın İli Tarihi**, Ahmet İhsan Basımevi, İstanbul, 1936.

GÖKBEL, Asaf, **Milli Mücadele'de Aydın**, (Sadeleştiren: Hüseyin Kuruüzüm), Aydın, 2005.

GÖNEY, Süha, **Büyük Menderes Bölgesi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975.

GÜLERMAN, Adnan, **Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1987.

GÜNEŞ, Günver, **Atatürk ve Aydın**, Aydın Ticaret Odası Yayınları, Aydın, 2006.

Günümüze), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.

GÜRSOY, Melih, **Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmir'imiz**, Metis Yayınları, İzmir, 1993.

Herodotos Tarihi, (Çev.: Müntekim Ökten), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu ve Klasik Çağ**, (Çev: Reşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı İstanbul, 2003.

KİLİ, Suna- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, İletişim Yayınları, C.2, İstanbul, 1996.

KURMUŞ, Orhan, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

Nazilli: Dün Bugün Yarın, Nazilli Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1987.

ORTAÇ, Hilal ve Diğerleri, **Değişim Sürecinde Aydın**, Aydın Ticaret Odası, Aydın, 2010.

ÖZTÜRK, Adil Adnan, **Türkiye Modern Eğitimin Gelişimi ve Aydın İli**, Aydın Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Aydın, 1999.

WITTEK, Paul, **Menteşe Beyliği**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

YALÇIN, Durmuş ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyet Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

YAPUCU, Pullukçuoğlu Olcay, **Modernleşme Sürecinde Bir Sancak Aydın**, Kitap yayınevi, İstanbul, 2007.

YAVI, Ersal – YAVI, Necla, **Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Aydın**, Aydın Valiliği, İzmir, 1998.

G. MAKALELER

AKYÜZ, Kenan , “Türk Ocakları ”, **Bellekten**, C. 1, S. 96, (1986) , s. 201-228.

ALSAN, Z. Mesut, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını” **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 103-109.

AYDIN, Erdem, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri”, **Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi**, C.3, S.3, (2002.), s. 183-192.

AYDIN, Erdem “Türkiye’de Taşra ve Kırsal Kesim Sağlık Hizmetleri Örgütlenmesi Tarihi”, **Toplum ve Hekim**, C.8, S.12, (Temmuz-Ağustos 1997) , s.21-44

BAŞARAN, Mehmet, “Aydın İşgalinde Heyet-i Milliyelerin Sağlık Sorunlarına Bakışı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.12, (Bahar 2006), s.67-80.

BULUT, Taner, “Cumhuriyetin Bir Gençlik Projesi olarak Kızılay Kampları (1936-1960)”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.14, (Bahar 2007), s.103-135.

ÇAVDAR, Tefik , “Halkevleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1986, s.878-884.

DOĞAN, Hulusi ve Diğerleri, “Çağdaş işletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışı Ekseninde Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası Örneği ve Cumhuriyet Kültürünün Yerleşmesindeki Rolü”, **Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, C. 3, S.1, (2011), s.183-200.

DOĞAN, Hulusi, “Sanayinin Musikisi Nasıl Başladı? Nasıl Bitti? Sümerbank Nazilli Fabrikası'na Tarihsel Bir Bakış”, **Ege Akademik Bakış**, C.7, S.2, (2007), s.661-689.

GÜNEŞ, Günver , “Çağdaşlaşma Sürecinde Aydın Halkevleri ve Faaliyetleri (1932-1951)”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 3, S.5 , (Bahar 2007), s. 141-192.

GÜRSOY, Gencay , “Sağlık”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.7 İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1720-1722.

KAPLUHAN, Erol, “Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Politikaları ve Eğitim Faaliyetleri , “**Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 1, S.1, (Güz 2012), s. 1-28.

KARABULUT, Umut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.15, (Güz 2007) , s. 151-160.

Türkiye Ticaret Postası, “Nazilli Basma Fabrikası Özel Sayısı”, Yıl: 2, S. 350, (1948).

KELEŞ, Erdoğan, “II. Abdülhamit Devrinde Aydın Vilayetinde Sanat ve Meslek Okulları (1876-1909)”, **History Studies : International Journal of History**, C.5, S.2, (Mart 2013), s.199-241.

KOÇER, Hasan Ali, “Türkiye’de Köy Eğitim ve Öğretimi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.7, S.1, 1974, s.89-129.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "Tanzimat Döneminde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri", **150. Yılında Tanzimat**, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s.124-129.

ÖZTÜRK, Adil Adnan ,“Cumhuriyet İdeolojisini Halka Yayıma Girişimleri, Halkevleri ve Aydın Halkevi”, **Tarih ve Toplum**, C.31, S.182, (Şubat 1999), s. 43-47.

ŞENOL, Cantek Funda – YARAR, Betül, “Erken Cumhuriyet Dönemi Dergi ve Gazetelerinde Spor ve Kadın (1928-1960)”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S.29, (Güz 2009), s. 201-218.

TEKİN, Saadet, “Sanayileşmenin İlk Örneklerinden Biri: Nazilli Basma Fabrikası”, **Tarih ve Toplum**, C.39, S.230, (Şubat 2003), s. 24-29.

TÜRKMEN, Mutlu, Erken Cumhuriyette Beden Eğitimi ve Sporun İdeolojik Temelleri, **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C.8, S.6, (2013), s. 729-740.

VARLIK, Bülent, “Mütareke ve Milli Mücadele Basını”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.5, s.1200-12015.

H. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

MEŞECİ, Filiz Giorgetti - BATUR, Betül, “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları”, s.27-56 , ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/.../03/ydta-13-14-giorgetti.pdf , Erişim Tarihi: (09.10.20

<http://www.nazilli.bel.tr/nazilli.asp?x=nazilli-antik-kentler&id=8>, Erişim Tarihi: (09.10.2013).

<http://www.nazilli.bel.tr/nazilli.asp?x=nazilli-osmanli-imparatorlugu-donemi&id=11>, Erişim Tarihi: (09.10.2013).

http://www.taris.com.tr/uzumweb/t_tarihce.asp, Erişim Tarihi : 03.07.2014.

EKLER

**1. 1945-1946 Eğitim Öğretim Yılında Aydın İlindeki Resmi İlkokulların
Sınıf, Şube, Dershane Durumları⁴²¹**

İLÇELER	Sınıf Üzerine Faal Okul Sayısı						Sınıf Üzerine Şube Sayısı					Dershane Üzerine Faal Okul Sayısı						
	1 Sınıflı Okullar	2 Sınıflı Okullar	3 Sınıflı Okullar	4 Sınıflı Okullar	5 Sınıflı Okullar	TOPLAM	1.Sınıflardaki Şubeler	2.Sınıflardaki Şubeler	3.Sınıflardaki Şubeler	4.Sınıflardaki Şubeler	5.Sınıflardaki Şubeler	1 Dersaneli Okullar	2 Dersaneli Okullar	3 Dersaneli Okullar	4 Dersaneli Okullar	5 Dersaneli Okullar	6-10 Dersaneli Okullar	Daha Fazla Ders.O.
Merkez	-	2	-	-	4	6	3	3	4	3	-	-	2	-	-	-	4	-
Bozdoğan	-	-	-	-	1	1	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1	-
Çine	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1-	-
Karacasu	-	-	-	-	1	1	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-
Nazilli	-	-	-	-	4	4	4	3	3	2	1	-	-	-	1	1	-	2
Söke	-	-	-	1	2	3	3	1	1	-	-	-	-	-	-	2	1	-
İlçeler Topl.	-	2	-	1	14	17	13	10	10	7	2	-	2	-	1	4	8	2
Merkez Köyler	4	3	1	2	18	28	5	5	2	1	-	5	10	6	1	2	4	-
Bozdoğan	1	-	-	2	12	15	1	1	-	-	-	7	7	-	-	-	1	-
Çine	1	1	-	-	7	9	1	-	-	-	-	4	4	1	-	-	-	-
Karacasu	-	2	-	-	5	7	-	-	-	-	-	5	1	-	1	-	-	-
Koçarlı	-	2	1	1	8	12	1	-	-	-	-	6	2	4	-	-	-	-
Nazilli	3	-	-	2	19	24	2	2	1	-	-	7	8	6	-	1	2	-
Söke	3	1	3	1	10	18	-	1	-	-	-	10	5	2	-	-	1	-
Köyler Toplamı	12	9	5	8	79	¹¹³	10	9	3	1	-	44	37	19	2	3	8	-
İl Toplamı	12	11	5	9	93	¹³⁰	23	19	13	8	2	44	39	19	3	7	16	2

⁴²¹ TÜİK, (1944-1945), s.4.

2. Öğretmen Üzerine Faal Okul Sayısı ve Sınıf Usulü Tatbikatını Gösteren Okullar (1945-1946) ⁴²²

	ÖĞRETMEN ÜZERİNE FAAL OKUL SAYISI								SINIF USULÜ TATBİKATINI GÖSTEREN OKULLAR				
	1 Öğretmeni Okullar	2 Öğretmeni Okullar	3 Öğretmeni Okullar	4 Öğretmeni Okullar	5 Öğretmeni Okullar	6 Öğretmeni Okullar	7-10 Öğretm. Okullar	10-- Öğretm. Okullar	1 Sınıf Okutan Öğretmen	2 Sınıf Okutan Öğretmen	3 Sınıf Okutan Öğretmen	4 Sınıf Okutan Öğretmen	5 Sınıf Okutan Öğretmen
Merkez	-	2	-	-	-	-	4	-	37	-	-	-	-
Bozdoğan	-	-	-	-	-	-	1	-	8	-	-	-	-
Çine	-	-	-	-	-	-	1	-	9	-	-	-	-
Karacasu	-	-	-	-	-	-	1	-	8	-	-	-	-
Koçarlı	-	-	-	-	1	-	-	-	4	1	-	-	-
Nazilli	-	-	-	1	1	-	-	2	31	1	-	-	-
Söke	-	-	-	-	2	-	1	-	19	-	-	-	-
İlçeler Topl.	-	2	-	1	4	-	8	2	116	2	-	-	-
Merkez Köyler	5	10	6	1	2	2	2	-	62	21	5	-	1
Bozdoğan	7	7	-	-	-	-	1	-	8	8	6	1	5
Çine	4	4	1	-	-	-	-	-	5	4	2	-	4
Karacasu	5	1	-	1	-	-	-	-	3	4	1	-	3
Koçarlı	6	2	4	-	-	-	-	-	5	11	2	1	3
Nazilli	7	8	6	-	1	1	1	-	27	22	7	1	3
Söke	-	2	19	3	7	4	12	2	239	81	29	3	23
Köyler Toplamı	44	37	19	2	3	4	4	-	123	79	29	3	23
İl Toplamı	-	2	19	3	7	4	12	2	239	81	29	3	23

⁴²² TÜİK, (1944-1945), s.4.

3. Resmi Gündüzlü İlkokulların İdare Bölümü Üzerine Ders Kesiminde Öğrenci Durumu (1944-1945)⁴²³

İlçeler	Ders Kesiminde Öğrenci Durumu												
	Birinci Sınıfta		İkinci Sınıfta		Üçüncü Sınıfta		Dördüncü Sınıfta		Beşinci Sınıfta		TOPLAM		
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
Merkez İlçe	324	236	265	172	223	146	188	113	169	76	1169	743	1912
Bozdoğan	85	57	56	30	91	49	36	14	26	11	294	161	455
Çine	108	33	61	34	72	29	50	12	54	10	345	118	465
Karacasu	121	60	86	34	55	23	74	40	96	18	432	175	607
Nazilli	314	229	298	206	206	182	218	126	126	76	1162	819	1981
Söke	191	144	164	121	140	76	130	62	61	46	686	449	1135
İlçe Merk.Topl.	1143	759	930	597	787	505	696	367	532	237	4088	2455	6553
Merkez Köyleri	1386	1060	838	431	609	260	521	192	410	112	3764	2055	5819
Bozdoğan Köyleri	478	315	323	98	203	60	168	29	121	14	1293	516	1809
Çine Köyleri	351	225	129	24	79	5	66	6	48	3	673	263	936
Karacasu Köyleri	233	211	88	64	69	37	55	19	47	21	492	352	844
Nazilli Köyleri	819	778	593	290	422	131	382	105	250	58	2466	1362	3828

⁴²³ TÜİK, (1944-1945), s.74.

4. Resmi Gündüzlü İlkokulların İdare Bölümü Üzerine Ders Kesiminde Öğrenci Durumu (1945-1946)⁴²⁴

İlçeler	Ders Kesiminde Öğrenci Durumu												
	Birinci Sınıfta		İkinci Sınıfta		Üçüncü Sınıfta		Dördüncü Sınıfta		Beşinci Sınıfta		TOPLAM		
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
Merkez İlçe	280	264	265	191	233	167	219	132	144	81	1141	835	1976
Bozdoğan	60	36	75	46	57	34	71	38	26	10	289	164	453
Çine	108	48	79	29	79	32	81	28	33	8	380	145	525
Karacasu	119	45	92	46	77	32	53	23	69	39	410	185	595
Nazilli	294	242	264	192	285	184	208	150	169	76	1220	844	2064
Söke	208	137	147	124	163	114	115	51	97	45	730	471	1201
Koçarlı	49	51	40	24	33	27	32	14	20	5	174	121	295
İlçe Merk.Topl.	1118	823	962	652	927	590	779	436	558	264	4344	2765	7109
Merkez Köyleri	1001	828	735	466	509	238	398	171	326	99	2969	1802	4771
Bozdoğan Köyleri	442	307	331	144	232	59	190	42	139	14	1334	566	1900
Çine Köyleri	371	266	185	69	93	13	74	3	43	4	766	355	1121
Karacasu Köyleri	152	136	155	94	60	51	69	26	40	14	476	321	797
Nazilli Köyleri	818	689	607	409	511	229	413	122	318	74	2667	1523	4190

⁴²⁴TÜİK, (1944-1945), s.72.

5. Bütün Halkevlerinin Bir Yıl İçinde Yapmaya Mecbur Oldukları İşleri Gösterir Asgari Çalışma Planı⁴²⁵

Aylar	Şube Toplant.	Komitee Toplant.	Yönetim Kurulu Toplant.	Dil Tarih Edeb.	Sanat	Gösteri	Spor	Sos. Yard.	Halk Ders. ve Kurslar	Kitap ve Yayın	Köycülük	Müze ve Sergi
Haziran			Merkez ve Yönetim Kurulu gönderilecek 1 altı aylık raporu hazırlar	Bir Sıhhat Konferansı	Aile Topl.				Türkçe Kurallar İmtihanı			
Temmuz						Yakın bir iki köyde açık hava temsili						
Ağustos			Zafer Bayr. Programı hazırlar.			Yakın bir iki köyde açık hava temsili						
Eylül				Dil Bayramını hazırlar.								
Ekim			Cumh. Bayramı programı hazırlar.	1-Terbiye 1-Edebiyat Konferansı	Aile Topl.				Mektep Çağının dışında okuma bilmeyenlere Türkçe dersleri			

⁴²⁵ BCA, 490.0.00.100 / 421. 36.

Kasım		Yönetim Kurul. vereceği raporu hazırlar.		1-Hukuk 1-Ziraat ve Teknik Konferansı	Aile Topl.							
Aralık	Şub. Program tatbikini kontrol için toplanır.		Merkez ve Yönet. Kurulu .2.altı aylık raporu hazırlar.	1-İnkılap 1Ekonomi Konferansı	Aile Topl.	Halkevl. Repertu arına dahil bir piyes temsili						
Ocak				1-Ziraat 1-Teknik 1-Terbiye Konferansı	Aile Topl.	Halkevl. Repertu arına dahil bir piyes temsili						
Şubat			Halkevleri Yıldönüm Programı hazırlar	1-Sıhhat 1-Güzel Sanatlar Konferansı	Bütün Halkevl erinde fotoğraf sergisi-Yapabil enler de resim, heykel sergileri	Halkevl. Repertu arına dahil bir piyes temsili	Sosyal Yardım Baloları					
Mart		Şubeye vereceği yıllık program ı hazırlamak için çalışır.		1Ekonomi 1-İnkılâp Konferansı	Aile Topl.	Halkevl. Tiyatro turneleri		Kitap Sergileri (Yeni çıkmış kitaplar)				

Nisan	Komitesince hazırlanmış şubelerini gelecek yıl programını tetkik eder.		Ulusal Egemenlik Bayramı programını hazırlar.	1-Ziraat ve Teknik 1-Folklor Konferansı	Ank. Halkevi Fotoğraf Sergisi (Parti mükâfatı) Aile Toplantıları							
Mayıs		Yönetim Kurulunun vereceği altı aylık raporu hazırlar.	Gelecek yılın progr. tasdik için çalışır	1-Ziraat ve Teknik 1-Tarih konferansı	Ankara Halkevi erinde halkeveri resim sergisi Aile topl.		Spor ve Gençlik Bayr. katılır				Bahar Bayramını tertipler, köylere bahar bayramı programları yapar, tatbik eder. Bu programlar yerli oyunlar güreşler vs. mahalli müsabakalara girer.	

6. Nazilli'ye Bağlı 81 Köyün Yılda Ödediği Devlet ve Hususi Muhasebe Vergileri ve Köy Gelirleri⁴²⁶

GELİRİN TÜRÜ	1937		1938	
	Lira	Kuruş	Lira	Kuruş
Para	118201	25	84165	86
İmece	14334	00	17551	60
Mahsul	00	00	516	00
TOPLAM	132535	25	103233	46

7. Gelir Türleri⁴²⁷

GELİRİN TÜRÜ	Lira	Kuruş
Salma	47075	91
Hasılat	22575	66
Resim ve Harçlar	4411	00
Para Cezaları	4362	46
Yardımlar	1227	00
Türlü Gelirler	4513	83
Toplam	84165	86

⁴²⁶ Aydın, 31 Temmuz 1938, no: 307, s.2.

⁴²⁷ Aydın, 31 Temmuz 1938, no: 307, s.2.

8. Gelirlerin Harcandığı Hizmet Birimleri⁴²⁸

GELİRİN TÜRÜ	Lira	Kuruş
İdari Masraflar	38679	57
Ziraat ve Ekonomik	6479	32
Kültür	10081	70
Sağlık	8102	84
Bayındırlık	8420	47
Türlü İşler	12402	06
Toplam	84165	96

9. 1950 Sayımına Göre Atça Bucak Merkezine Bağlı Köylerin Nüfusu⁴²⁹

Yerleşim Yerleri	Nüfus
Çobanlar	255
Demirhan	473
Kılavuzlar	250
İncealan	434
Uzunlar	397
Yağdere	378

⁴²⁸ Aydın, 31 Temmuz 1938, no: 307, s.2.

⁴²⁹ Dikmen, a. g. e. , s. 27-30.

**10. 1950 Sayımına Göre Kuyucak Bucak Merkezine Bağlı
Köylerin Nüfusu⁴³⁰**

Yerleşim Yerleri	Nüfus	Yerleşim Yerleri	Nüfus
Azizabat	645	Gencelli	697
Aşağı Avra	836	Gencellidere	365
Bilara	931	Gündoğan	257
Bucak	495	Eğridere	359
Çobanisa	1043	Feslek	225
Horsunlu	1429	Sarıcaova	540
Kayran	852	Yamalak	1230
Kuyucak Gereniz	1866	Yaylalı	423
Gelenbe	237	Yukarı Avra	541

**11. 1950 Sayımına Göre Sultanhisar Bucak Merkezine Bağlı
Köylerin Nüfusu⁴³¹.**

Yerleşim Yerleri	Nüfus
Salavatlı	1276
Kabaca	556
Eskihisar	466
Kavaklı	582
Malgaç Emir	594
Malgaç Mustafa	582
Güvendik	95

⁴³⁰ Dikmen, a. g. e. , s. 27-30.

⁴³¹ Dikmen, a. g. e. , s. 27-30.

12. Aydın, 7 Ağustos 1937, no:11

YÖZ : 2 AYDIN

İlimizin Halkevleri Çalışmaları

İlimizde mevcut Aydın, Nazilli ve Söke Halkevlerinin her üçünün de kitapsarayları, evlerle birlikte 932, 933 ve 935 yıllarında açılmıştır. Halkevlerimizin kitapsaraylarında mevcut sayısı :

	Cilt
Aydın	2474
Nazilli	1489

Söke	500
Yekûn	4463
937 yılının ilk altı ayında :	
Aydın Halk evinde	8614
Nazilli " "	33962
Söke " "	3275
Ykûn	45851

Yurddaş kitap gezete ve dergi okumuşlardır.

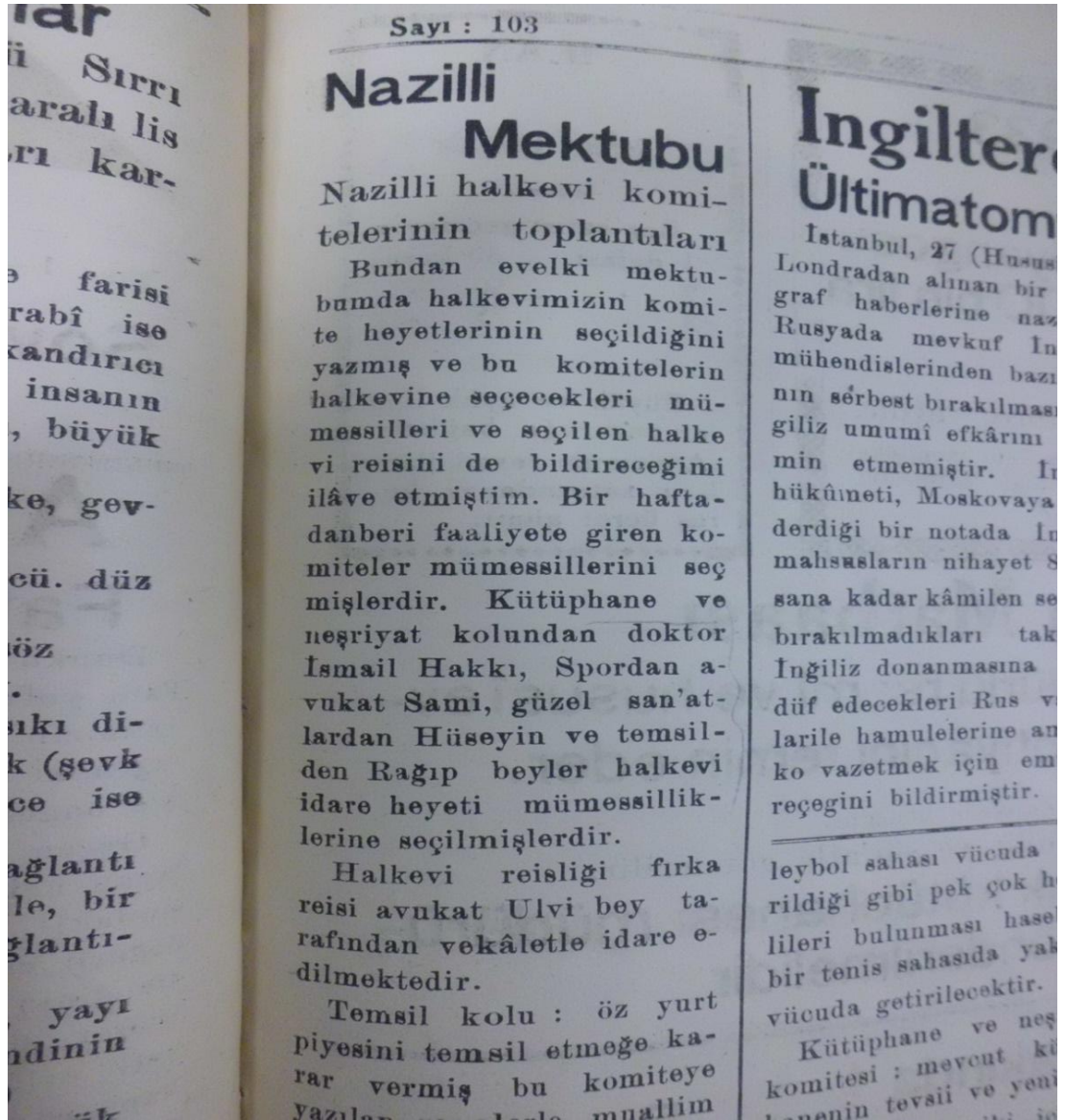
Sa
olan
mam
sihhi
riaye
hasta
getir
hayr
edilm
Bu
kaç

13. Ant 18 Mart 1933, no: 93

14. Ant, 29 Mart 1933, no:103

15. 29 Eylül 1935 Tarihinde Nazilli Basma Fabrikası'nın Kuruluş Hazırlıkları ve Fabrika İçin Gerekli Olan Makinelerin Temini İçin Yapılan Çalışmalar Hakkında Rus Mütahhassısın Halkı Bilgilendirmesi

PAZIR
29
EYLÜL 1935

ANADOLU

İstanbul'da her gün sabahları çıkar, siyasi gazetedir. İhtisap 1775

ÇUBUK KURUMU
Dünden itibaren konuşmaları
mı Muvakkaten Taitil Eti

İtalya 12 Adayı Tahkim Ediyor.

(Haraç) Ahyorlar.

Parlaminto başkanı Avai Doğan, dünki konuşmasına ilazir iliyen yurdışılama dilerdiler anlatı.

Biz bu dedi burada tarci-
siyeciye. Çünkü bu dedi bu yadı
deği, illi alması yadı bu merin-
lerde kuyusu yomama olma obla-
ya için karkere bilimektedir. Yal-
maz bir soktama derinde durca-
ya ki o da gular:

Avai Doğan, yandı bağlamın
kuyup gelen his vade diyor ki:
"Bu ilazir iliyen ameleyi bir-
diklerimize onlara itaklerle bağ-
ladık. Bu, şu demektir ki:
Yıldı kırk gün çalpan bu his-
lerce yurdışılama his vü içinde dila-
ma, bağlamda, kuzaklıya, sakat-
lağa, erdemine, davasına ille-
mergi."

"Bilgiimler bağı öteki yurd-
dağara ve gidi yurdular ve işi-
dikler yapacağı bunlara da aynı
amameleyi yapacağı. Bütün bu
yurdulara büyük olmak üzere
bu ilazir iliyen yurdışılama heriğe
vade vade kark kuragan ilazir
bir idat vermedi kararlıdır.
İlazir iliyen yurdışılama durum-
larını ghalasına getiren, bu kark
kuraga da kandiylendirmesine
kark verdi. Biz bu fedakârlığı
yaptığımız halde ilazir iliyen bazı
hükümetler amelehin her gündeliği-
den kendilerini en kark (İtalyan)
yomama hep kuraga olan indirme-
lerini almadılar ve kark yapma-

İskenderiye Limanı Demir Bir Ağla Kapatılmıştır.

Tarihten Bir Söz Alarak : Şimdi Mussolini'nin De Sezar'ı Cenevre'dir, Diyorlar..

15 inci Madde Tatbik Edilecektir. Fakat İngiltere-Fransa Yakınlaşması Samihliği Kadar Değildir.

M. Eden Londra'ya gidiyor:
İstanbul, 28 (Özel) — M. Eden hafta sonunda Londra'ya gelecek beşreklil ve deş bakana vasiyeti konuşacaktır. Fakat Londra'da an kalacak, belki de kalite toplantısında bulunamayacaktır. M. Eden, kumtentin hazırlayacağı rapor için bu tere ması kararı görmektedir.

İstanbul 28 (Özel) — Londra'da çıkan Liberal Star gazetesini Lord Eden'in, bilhassa halıya ile ayırmak kuyunle-
rin yaptıkları diplomatik tedbirle oğrayacağı mecbur kaldığı; hattı mevkiilele bile te-
Hıkeye dötüğüdür yanyor.
— Sonu 4 neci yıldı —

M. Laval ulular kuramında diyerini veririyor.
İskenderiye'de Fasıyan: **Mussolini'nin de Sezar'ı şimdi Cenevre'dedir.**

Kahire, 28 (A.A.) — İngilizli direktörlükten Heney ve Hood le

Rus Mütahhassıs Söylüyor

Nazilli Fabrikası üç Ay Sonra İşe Başlayacaktır

Moskova 27 (A.A.) — Hafif mekanik imalat genel direktörü M. Zuhittin Nazilli'de kuma fabrikası için 10 x 10 m'lik olan makinalar hak kunda Tas Ajansı atarını şuları söylemiştir.

— Kumbula-
gerek ilplik iğleme, gerek dokuma ve gerek perdelik makinaları için 10 x 10 m'lik bütün makinalar fabrikalara ismarlanmıştır. Bu makinalar 28.250 kg. 168 otomatik tezgah, maktelil yıkama aletleri, boyama ve perdelik ve sila-
maktelerdir. Birçok fabrikalar daha şimdiden bu makinaları yapmaya başlamışlardır. Bir mübendü grubu Kayseri kon-

Gözetiminde Kayseri fabrikasının kışad resmine giren dost Rusya heyeti. Ekonomik Bakan Celal Bayar'la birlikte

İktilafına dayanak yeni kuma makinaların planları ve kuma projeleri üzerinde çalışmaktadır. Makinaların yapılması iş ve gerece bu tecrübelerle göre incelenmektedir. Makinalar 1936 ilazir kumunda fabrikasının kuruluşunda yerde bulunması olarak ve kumbula 1917 ilazir kumunda tam olarak kurulması bula-
nacaktır. Bu surette fabrika üç ay sonra çalışabilecektir.

Birinci sahifedeki şuların sonları Dördüncü sahifededir.

16. 18 Mayıs 1923 Tarihinde Kazım Karabekir'in Kurtuluş Savaşı Sonrası Bir Yangın Harabesine Dönen Aydın ve Nazilli'ye Yardım Edilmesi İçin Bakanlar Kuruluna Yazmış Olduğu Resmi Yazı.
BCA, 30.10. / 120. 851. 2.

99C
2
۷۸۹ - ۲ - ۱۷

تورکیا بویوک ملت مجلسی
اجرا وکیلری هیئتی ریاستی
قلم مخصوص مودیریتی
عدد

صنعت و کسبه ریاستی

بر بانیغده خدایسی دلاره آیدیه دنایلی منطقه لرده خلد صیوانت تمیز حالده در...
سریا هیفت هیوانی تیشیزسه آج قالا حقدرد... جهت عسکرده نوقسه انیز
دلایته ده یاردم ایده میور... امرقا معاونت کسب تشبته بولنه هیفتی وعادتدی... لایح
اولنیزه سازد انشایه تک نصف اولنله نقلی نامه بیولنسی خلد سر خلم ایتمده

سر...
کاظم قره بکر

اولنیزه معروضده

ناندا دیبه هیفتت انشایه
نصف اولنله نقلی عسکرده نایسی
صفت... طایفه... جوار...

۱۸ / ۱ / ۱۸۱۸

جواب اولنیزه...
نصف اولنله نقلی...
کسبه ریاستی...
نصف اولنله نقلی...
جواب اولنیزه...
نصف اولنله نقلی...
کسبه ریاستی...
نصف اولنله نقلی...

آهیم
۱۸ / ۱ / ۱۸۱۸

جواباً یازیلدیجی اوردانه : جواب اولنیزه معروضده تاریخ ونومروسونک درجی دیا اولنور.

030	10			120	851	2
-----	----	--	--	-----	-----	---

17. 26 Temmuz 1924 Tarihinde Başbakan İsmet İnönü'ye Aydınli Halkının Yazmış Olduğu Rica Mektubu (Tabakhane Çayının Menderes Nehrine Kadar Temizlenerek Sıtma Hastalığına Karşı Tedbirlerin Alınması, Osmanlı Bankasının Şube Açması, İncir Üreticileri İçin Kooperatif Kurulması). BCA, 30. 10 / 64. 431. 15.

72
15

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Menzil başına
Hürriyet :

1- Aydın ilinde bulunan ve temizlenmemiş suların içilmesiyle hastalıkların yayılması
 2- Osmanlı Bankasının Aydın şubesinin açılması
 3- İncir üreticileri için kooperatif kurulması
 4- Menderes nehri üzerindeki tabakhanelerin temizlenmesi
 5- Aydın ilinde bulunan ve temizlenmemiş suların içilmesiyle hastalıkların yayılması

Bu mektubun içeriği yukarıda yazılan maddelere göre hazırlanmıştır. Bu maddelerin
 her birinin ayrı ayrı tedbirleri alınmalıdır. Örneğin suların temizlenmesi için
 suların kaynatılması veya klorinle temizlenmesi gerekir. Osmanlı Bankasının
 Aydın şubesinin açılması için gerekli tedbirler alınmalıdır. İncir üreticileri için
 kooperatif kurulması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Menderes nehri üzerindeki
 tabakhanelerin temizlenmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Menzil başına
Hürriyet :

030 | 10 | 64 | 431 | 15 | 9

ÖZGEÇMİŞ
KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : SELMA URAL

Doğum Yeri : Kozaklı / NEVŞEHİR

Doğum Yılı : 1974

Medeni Hali : Evli

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1988 - 1991 : Kozaklı Lisesi

Lisans 1993 - 1997 : Erciyes Üniversitesi

Yabancı Dil : Fransızca

MESLEKİ BİLGİLER

1999 – 2012 : Sosyal Bilgiler Öğretmeni

2012 – 2013 : Müdür Yardımcısı

2013 – 2014 : Kurucu Müdür